

**ALEV ALATLI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE'DE
BATILILAŞMA VE AYDIN MESELELERİ**

Dimaze ÖZDEN
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Kerim ÇINAR
Şubat, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALEV ALATLI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE
BATILILAŞMA VE AYDIN MESELELERİ

Hazırlayan
Dimaze ÖZDEN

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR

Afyonkarahisar 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Alev Alathı Perspektifinden Türkiye’de Batılılaşma Ve Aydın Meseleleri**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

14/02/2023

İmza

Dimaze ÖZDEN

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Dimaze ÖZDEN
	Numarası	190666101
	Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
	Programı	Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		Alev Alatlı Perspektifinden Türkiye’de Batılılaşma Ve Aydın Meseleleri
Tez Savunma Sınav Tarihi		14/02/2023
Tez Savunma Sınav Saati		10.00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

ALEV ALATLI PERSPEKTİFİNDEN TÜRKİYE’DE BATILILAŞMA VE AYDIN MESELELERİ

Dimaze ÖZDEN

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Şubat, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Kerim ÇINAR

Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu dünyada toplumlar da bu değişimlere ayak uydurmak zorundadır ve bu süreçleri fikirsel anlamda yönetenler aydınlardır. Tıpkı tüm dünyayı etkisi altına alan Batılılaşma hareketi içerisinde Türk aydınının durmaksızın sürece yön vermesi gibi. Ancak insanoğlunun farklı pek çok fikre sahip olması ve sosyal bilimlerin kapsayıcılığı dolayısıyla çeşitli fikirler üretilmektedir. Batılılaşmayı doğru bulanlar olduğu gibi sadece içeriğini beğenmeyen ya da tamamen fikre karşı olanlar da vardır. Bu çalışma da bir aydının gözünden süreç içerisindeki aydınlar izlenmektedir. Çalışmada öncelikle kavramsal okumalar gerçekleştirilmekte ardından ilgili kavramların Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Türkiye’si için neler ifade ettiği aydınların gözünden araştırılmaktadır. Bu süreçte aydınların oynadığı roller hakkında da Alev Alatlı’nın eserleri okuma ve işitsel şekilde incelenerek Alatlı’nın genel kanıdan çok farklı bir aydın tipi çizdiği çıkarımına varılmaktadır.

Anahtar

Kelimeler:

Modernleşme,

batılılaşma,

aydın.

ABSTRACT

THE QUESTIONS OF WESTERNIZATION AND INTELLECTUALS INTURKEY FROM THE PERSPECTIVE OF ALEV ALATLI

Dimaze ÖZDEN

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICALSCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION**

February, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Kerim ÇINAR

In the world where the only thing that does not change is change, societies have to keep up with these changes, and those who manage these processes are intellectually intellectuals. Just like the Turkish intellectuals in the Westernization Movement, which have influenced the entire globe. However, various ideas are produced due to the fact that human beings have many different ideas and the inclusiveness of social sciences. Whilst there are those who find westernization right, there are also those who simply dislike its content or are utterly against the idea. In this thesis, intellectuals were followed in the process through the eyes of an intellectual. In the study, primarily conceptual readings were carried out. Then, what the related concepts mean for the Ottoman State and the Republic of Turkey was investigated through the eyes of the intellectuals. Alev Alatl's works were examined in reading and auditory ways regarding the roles played by the intellectuals in this process, and it was concluded that Alatl has drawn a very different type of intellectual from the general opinion.

Keywords: Modernization, westernization, intellectual.

ÖN SÖZ

Zamanın akıcılığı ve dinamikliği içerisinde hayatta her şey değişmekte, ilerlemekte ve gelişmektedir. Bu akışkanlığa toplumlar da belli ölçülerde katılmaktadır. Siyasal düzenler, ekonomik dengeler, toplumsal değerler de bunlara dâhildir. Bahsedilen değişimler hep birer sürecin sonuçlarıdır.

Hayatın içerisinde çekip çıkaramayacağımız insan, her türlü değişim ve gelişim sürecinin başaktörüdür. Kimi insanlar vardır ki bu süreçleri dışardan, objektif, eleştirel ayrıntıları ile gözlemlemekte ve süreçleri doğru değerlendirme konusunda kendilerini sorumluluk sahibi hissetmektedirler. Bu kimseler, aydın diye isimlendirdiğimiz toplumsal sorumluluk sahibi kimselerdir.

Altı yüz yıl hüküm sürmüş olan Osmanlı Devleti ve yüz yıldır ayakta olan Türkiye Cumhuriyeti de zamanın akıcılığı içerisinde pek çok toplumsal değişim süreci yaşamıştır. Bunlardan biri 18. yüzyıldan beri dünyada dengeleri değiştirmeye başlayan Batı'nın, tüm dünyaya etki eden siyasal, sosyal, ekonomik değişimleri karşısında Osmanlı Devleti ve Türkiye'nin nasıl ve nerelerde konumlandığıdır. Bu noktada tarih ve gelecek bilinci olan, sorumluluk sahibi aydınlar ve fikirleri önemli bir yere sahiptir.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, Batı medeniyetinin çeşitli gelişmeleri karşısında kendisini nerede ve nasıl konumlandırması gerektiği konusunda aydın kimselerin fikirleri, katkıları ve takındıkları tavırlar, günümüz aydını Alev Alatlî'nin görüş açısından değerlendirilecektir.

Doğduğum günden bugüne kadar her zaman yanımda olan, beni her zaman destekleyen, tüm ihtiyaçlarımı karşılayan anneme ve babama; hayatımdaki ilk arkadaşım, ağabeyime ve iki yıldır hayatımda olup varlığı ile beni motive eden kedime canı gönülden teşekkür ederim.

Çalışmamın ilk gününden son gününe kadar yanımda olan, beni her fırsatta bilgisi ile aydınlatan, sadece yüksek lisans değil lisans eğitimimde de emeklerini üzerimden eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Kerim ÇINAR'a her türlü katkıları için teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Ayrıca yine lisans ve yüksek lisans eğitimimde kendisini sıklıkla rahatsız ettiğim ve her seferinde samimiyetle yardımcı olup, kaynaklara erişim konusunda da yol gösterici olan Dr. Öğr. Üyesi Zekî POLAT hocama teşekkür ederim. Bununla birlikte tez jüri üyelerinden olan Prof. Dr. Yılmaz YILDIRIM hocama verdiği tavsiyeler, getirdiği eleştiriler ve yaptığı değerlendirmeler için teşekkür ederim.

Çalışmamın şüphesiz en önemli ismi olan ve beni olanca samimiyeti ile evinde ağırlayıp tüm sorularımı yanıtlayan Yazar Alev ALATLI'ya teşekkürlerimi sunarım. Alev ALATLI ile tanışmama vesile olan aile dostumuz Gazeteci Faruk AKSOY'a da nezaketi için teşekkür ederim.

Hayatımın her anında yanımda olan kuzenim Esmâ TEZGİ'ye, tez yazma sürecimde her zaman yanımda olup, fikri paylaşımlar yaptığımız, birbirimizi her an desteklediğimiz sınıf arkadaşım Merve Döne YILDIRIM'a teşekkür ederim. Ayrıca dil bilgisi konusunda bilgilerini benden esirgemeyen Türkçe Öğretmeni olan sınıf arkadaşım Halil GÜNGÖR'e teşekkür ederim.

Hayat, tekdüze ilerleyen bir serüven değildir. İnişlerle, çıkışlarla; kıranlarla, dökkenlerle; iyi deneyimler ve kötü deneyimler ile her zaman sürprizlere gebe. Her şeye rağmen hayatı yaşayan, yaşanabilir kılan insan, şüphesiz bu hayatın en önemli parçasıdır. Kendisini keşfetmeyen, kendisini sevmeyen, kendisine teşekkür etmeyen insan ise her

zaman biraz eksik kalır. Bu yüzden tüm iniş çıkışlarıma, iyi ve kötü deneyimlerime, nefes aldığım her ana ve kendime teşekkür ederim.

Dimaze ÖZDEN
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI.....	ii
ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: MODERNLEŞME, BATILILAŞMA VE AYDIN

1.MODERNLİK VE MODERNLEŞME KURAMI.....	4
1.1 RÖNESANS HAREKETİ	8
1.2. REFORM HAREKETİ	8
1.3 AYDINLANMA DÜŞÜNCESİ	9
1.4. SANAYİ DEVRİMİ.....	11
2.BATILILAŞMA YA DA ÇAĞDAŞLAŞMA.....	17
3.BATI – DIŞI MODERNLİK KAVRAMI.....	23
4. AYDIN KAVRAMI: TANIM, TİPOLOJİ VE ELEŞTİRİLER.....	26
4.1. AYDIN TİPOLOJİLERİ	32
4.1.1. Yaratıcılık Ve Kültür Üretimi Açısından Aydın.....	32
4.1.2.Toplum İçindeki İşlevi Açısından Aydın.....	33
4.1.3. Entelektüel Faaliyetleri Yürüttükleri Ülkeler Açısından Aydın.....	33
4.1.4. Nitelikleri Açısından Aydın.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI - TÜRKİYE MODERNLEŞMESİ VE TÜRK AYDINI

1.OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME DÜŞÜNCESİ.....	36
2.TANZİMAT DÖNEMİ VE YENİ OSMANLILAR.....	38
3.II. ABDÜLHAMİD VE JÖN TÜRKLER.....	43
4.II.MEŞRUTİYET: DÜŞÜNCE AKIMLARI VE OSMANLI-TÜRK AYDINI....	46
4.1. OSMANLILIK	47
4.2. BATICILIK	47
4.3. İSLAMCILIK	48
4.4. TÜRKÇÜLÜK	51
5.CUMHURİYET VE TOPYEKÛN MODERNLEŞME.....	52
5.1. KADRO DERGİSİ VE KADROÇULAR.....	58
5.2. YÖN DERGİSİ VE YÖN HAREKETİ.....	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR TÜRK AYDINI OLARAK ALEV ALATLI'NIN PENCERESİNDEN TÜRKİYE'DE BATILILAŞMA SÜRECİNDE AYDIN

1. ALEV ALATLI'NIN HAYATI, EĞİTİMİ VE METOT ANLAYIŞI.....	66
2.ALEV ALATLI'NIN ESERLERİ.	69
2.1. ROMANLAR	69
2.1.1. Or'da Kimse Var Mı? Roman Serisi.....	70
2.1.2. Schrödinger'in Kedisi Roman Serisi	72
2.1.3. Gogol'un İzinde Roman Serisi	73
2.2. DERGİLER	73
2.3. ŞİİRLER	74
2.4. DENEMELER	74
2.5. DERLEMELER.....	74
2.6. İNCELEMELER	75
2.6.1. Batı'ya Yön Veren Metinler Serisi.....	76
2.6.2. Bize Yön Veren Metinler Serisi.....	76
2.6.3. Nasihatname Serisi	77
2.7. TERCÜMELER	78
2.8. SÖYLEŞİLER	78
2.9 DİĞER	78
3.ALEV ALATLI'NIN GÖZÜNDEN DOĞU VE BATI MEDENİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ... ..	79
4.ALEV ALATLI'NIN TÜRK BATILILAŞMASINA KARŞI TUTUMU VE BU SÜREÇTE AYDININ ROLÜNE BAKIŞI.....	84
5.ALEV ALATLI VE “NASİHATLERİ”	93
TARTIŞMA, SONUÇ, ÖNERİLER	97
KAYNAKÇA.....	99

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

ASBV: Ankara Sosyal Bilimler Vakfı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TDK: Türk Dil Kurumu

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Durmaksızın gelişen ve değişen dünyada insanların ve insanları oluşturan kolektif bir yapı olan toplumların ihtiyaçları da değişmekte ve artmaktadır. Bu akışkanlık içerisinde ihtiyaçlara gereken çözümler de aynı akışkanlıkla üretilmektedir. Çünkü hayatta kalabilmek, gelişmelere ayak uydurabilmekle ilintilidir. Geride kalan yenilikleri yakalayamayan insanlar/ toplumlar her zaman yok olmaya mahkumdur.

Var olduğundan beri çok çeşitli değişimler yaşayan dünya, 18. yüzyıl itibarıyla bir daha hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı bir değişim sürecine girmiştir. Avrupa'nın Rönesans ile başlayan devrimsel nitelikli gelişmelerini takip eden sürecin sonunda tamamen aklın, bilimin göz önüne alındığı mistisizmin yok sayıldığı düşünce sistemi olan Aydınlanma düşüncesi doğmuştur. Aydınlanma düşüncesinin getirdiği akılcılık ve bilim Avrupa'da makineleşmeyi doğurmuş ve ardından gerçekleşen Sanayi Devrimi ile Avrupa artı ürün elde ederek sermaye biriktirmeye başlamıştır. İktisadi anlamda gelişmeye başlayan Avrupa, bireyselliği ve insanın kendi özüne dönme ihtiyacı üzerine eğilerek kültürel anlamda da gelişmeye göstermiştir. Kendisini pek çok yönden geliştiren Avrupa zamanla diğer toplumların imrendiği ve kendisine benzemek istediği bir duruma gelmiştir. Kendisini “modern” olarak tanımlayan Avrupa için diğer toplumların bu çabası “modernleşme”dir.

Avrupa medeniyetinin tamamen taklit edilmesi durumu Batılılaşma olarak isimlendirilmektedir. Çünkü Avrupa'da olan bilim, kültür, toplumsal yapı gibi her şeyi olduğu haliyle kendilerine almaya çalışan toplumlar da vardır. Ancak son yüzyılda Avrupa o kadar gelişmiştir ki neredeyse diğer tüm toplumlar bu gelişime ayak uydurmak zorunda kalmışlardır. Bu durum pek tabii Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir.

Toplumları oluşturanlar, her türlü değişim, gelişim fikrini geliştirenler insanlardır. Ancak kimi insanlar vardır ki olayları, olguları, tarihi daha geniş bir çerçeveden okumaktadırlar. Bu kimseler aydınlardır. Aydınların fikirleri, yazıları pek çok toplumda pek çok konuda etkin rol oynamaktadır.

Bu aydınlar arasında günümüzün aydın isimlerinden Alev Alatl ı da yer almaktadır. Bildiklerini insanlara anlatmak konusunu kendi üzerine bir borç olarak yükleyen Alatl ı, bu konuda çok çeşitli çalışmalara imza atmıştır. Yeri geldiğinde eleştiren ve eleştirmekten asla çekinmeyen aydın duruşu ile Alatl ı, Türk toplumunu geniş bir

perspektiften görerek yazmıştır.

Bu çalışmanın amacı da Türk Batılılaşması sürecinde etkin rol oynayan aydın kimseleri Alev Alatlının perspektifinden ele almaktır. Sosyal bilimlerde yapılan pek çok çalışmaya rağmen bu konuya daha önce değinen olmamıştır. Bu yüzden çalışma Sosyal bilimlerde konuyu araştıran, öğrenmek isteyenlere bir yol gösterici olarak literatürde yerini alacaktır.

Nitel araştırma yöntemi ile toplanan veriler ile hazırlanan çalışmanın amacı, toplumsal meselelere birçok farklı disiplinden edindiği derinlikli bilgi birikimi ile geniş bir perspektiften bakabilen Alev Alatlının söz konusu derinlikli perspektifini, dünyayı ve Türkiye'yi eleştirel anlama çabasını; toplum, Batılılaşma ve aydın meseleleri bağlamında, ortaya koyabilmektir. Öncelikle bir kavram haritası çizilip, ardından tarih okumaları yapıp Alatlının yazılı, görsel, işitsel eserleri incelenerek genel kanılara varılmaya çalışılmıştır.

Siyasal, kültürel ve toplumsal değişme boyutlarıyla günümüz Türkiye'sinde de yansımaları görülen ve Türk düşünce tarihinde Modernleşme, Batılılaşma, Batıcılık, Çağdaşlaşma, “Batı sorunu” gibi başlıklar altında oluşan literatürdeki temel tartışmalar Alev Alatlının bu konulardaki görüşlerinin analiz edilmesi için temel zemini teşkil etmiştir. Söz konusu zemin üzerinde Alev Alatlının Batı ve Batı medeniyeti, batılılaşma, aydın, yabancılaşma, din vb. konulardaki eleştirel düşüncelerinin değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışma, toplamda üç bölümden oluşmaktadır. “Kavramsal Çerçeve: Modernleşme, Batılılaşma Ve Aydın” başlıklı birinci bölümde konunun daha anlaşılır olmasını sağlayacak olan kavramlar derlenip, bu kavramları oluşturan tarihsel süreçlerin nasıl ortaya çıktıklarına dair genel bilgiler verilmiştir.

“Osmanlı - Türkiye Modernleşmesi Ve Türk Aydını” isimli ikinci bölümde Osmanlı Devleti'nin Batı ile ilk temaslarından, Batı'yı ilk zorunlu tanıma çabalarından yola çıkılarak yaşadığı Batılılaşma süreci anlatılmıştır. Süreç içerisinde aydınların düşünceleri, aydınların yer aldıkları fikir hareketleri ve aydın hareketlerinin etki ettiği durumlar anlatılmıştır. Ardından Osmanlı Devleti'nin ardılı konumunda olan Türkiye Cumhuriyeti'nin bahsedilen modernleşme/ batılılaşma sürecinde nasıl bir politik tavır takındığından bahsedilmiştir. Takınılan tavrın aydınların üzerindeki etkisi ve aydınların

bu tavırlara etki ve katkısı ele alınmıştır. Bölümün önemli bir diğer noktası da bu süreçte Türk aydınının nerede konumlandığının ele alınmış olmasıdır.

“Bir Türk Aydını Olarak Alev Alatlının Penceresinden Türkiye’nin Batılılaşma Sürecinde Aydın” isimli üçüncü ve son bölümde Alev Alatlının hayatı, düşün kaynakları, metod anlayışı ve kaleme aldığı eserleri anlatılmıştır. Batı medeniyetini okuma konusunda Batı’da da yaşamış biri olarak geniş görüş sahibi olan Alatlının Batı’yı anlama ve anlatma tarzı ifade edilmiştir. Ayrıca tezin ana konusunu oluşturacak olan Türkiye batılılaşması esnasında Türk aydınının konumu, duruşu, etkileri üzerine Alev Alatlının bakışı kaleme alınmıştır. Ardından biriktirdiği bilgi birikimini “Türkiye’ye olan kefaretimi ödeyeceğim” düsturuyla yola çıkarak derlediği “Nasihatname” adlı seri eserleri hakkında öz bir bilgi verilmek amaçlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE: MODERNLEŞME, BATILILAŞMA VE AYDIN

Geçtiğimiz yüzyıl içerisinde üzerinde en çok durulan konulardan biri modernleşmedir. Bunun pek çok nedeni olmakla birlikte en dikkat çeken nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı medeniyeti dışındaki toplumlarda da modernleşme eğiliminin artmasıdır. Bu eğilim arttıkça ortaya farklı modernleşme şekilleri çıkmaya başlamakta, konu ile ilgili literatür genişlemeye başlamakta ve hala değişen boyutları ile genişlemeye devam etmektedir. Haliyle her konuda olduğu gibi modernlik konusunda da pek çok farklı tanım ve düşünce vardır. Bu tanım ve düşünce değişiklikleri bahsi geçen kavramı anlama, algılama, anlamlandırma ve yaklaşım farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tek bir doğrusu olmayan sosyal bilimlerin zenginliği de burada kendisini göstermektedir. Modernlik konusunu daha iyi izah edebilmek için öncelikle modern kavramını incelemek gerekmektedir. Tek bir tanım yapmanın mümkün olmadığı modern kavramını anlatabilmek için de öncelikle etimolojik bir giriş yapıp ardından farklı tanım ve açıklamalara yer vermek daha doğru bir izleni oluşturacaktır. Yapılacak olan tanım ve açıklamaların ardından da çalışmanın temelini oluşturacak ve ileride pek çok kez karşılaşılabilecek kavramlar arka planları ile incelenecektir.

1. MODERNLİK VE MODERNLEŞME KURAMI

Latince kökenli olan modern kelimesi, “modernus” kelimesinden gelmekte ve anlamca “yeni, çağa uygun, çağdaş, içinde yaşanılan güne ait olan” demektir (Tuna vd., 2015: 4). Modernlik kelimesi, ilk olarak Avrupa’da ve 5. yüzyılda Hristiyanlık dönemini, Pagan ve Roma döneminden ayırmak amaçlı kullanılmıştır. Eskiden yeniye geçmenin sonucunu ifade etmek için kullanılan kavram, Hristiyanlığın Antik döneme son verip yayılmaya başlamasına ithafen kullanılmıştır. Ancak bilinir ki günümüzde kullanılan anlamı da kullanım amacı da farklıdır. Çünkü Hristiyanlığın zamanla siyasal güç kazanması ve toplumdaki konumunu artırması Hristiyanlığı, Antik Çağ’dan farklı kılan unsur olmuştur (Yıldırım, 2009: 381- 382). Antik çağlara kadar götürülebilen modern kavramını, modernleşmeyi ifade eden anlamı itibariyle 15. yüzyıla kadar götürülebilmek mümkündür (Tuna vd., 2015: 4).

Bir başka tanım ile modern, “gelenekselin karşıtı olarak, yeni olan, en son olan, içinde yaşanılan dönemde kabul görmese bile böyle bir potansiyel taşıyan ve olumlu imajı olan” anlamına gelmektedir (ASBV, 2021a).

Toplumların içerisinde en gelişmiş, en ileri olanlarının temsilcisi oldukları zihniyet ve bilgi seviyesidir (Ülken, 1969: 209). Bunun yanında modern kavramı, “mevcut ve yakın zamana dair, eski ya da antik olamayan şey” ifadeleri ile tanımlanmakta olup özgür düşünceyi ve otoritelerden bağımsız olmayı ifade etmek şeklinde açıklanmaktadır (Salgar, 2014: 132).

Bahsi geçen ifadelerden anlaşıldığı üzere modern için eski olmayan, yakın zamanda olan, düne ait olanların değiştiği bir dönem, bir dünya ifadelerini kullanmak yerindedir.

Modern kavramının süreç içerisinde hayattaki yansıması olarak işleyen modernlik olgusunu da tanımlamak ve açıklamak gerekmektedir. Modernlik için Ankara Sosyal Bilimler Vakfı çevrimiçi sözlüğü “genel olarak bir uygarlığın kendi gelişim çizgisi içinde görece en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı uygarlığının Rönesans ve Aydınlanma dönüşümünden sonra kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesi ile ortaya çıkan yaşam tarzı” ifadelerine yer vermektedir (ASBV, 2021b). Anthony Giddens, modernlik için “modernlik on yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimine işaret eder.” satırlarını kaleme almaktadır (Giddens, 2018: 9). Berman, “modern olmak paradoks ve çelişkilerle dolu bir hayat sürmek demektir. Çağdaşlık, ortak yaşamları kontrol etme ve çoğu zaman yok etme gücüne sahip devasa bürokratik örgütlerin gölgesi altında yaşamak, ama gene de bu güçlerin karşısına çıkmaktan, dünyayı değiştirmek ve bizim kılmak için savaştan bir an olsun caymamak demektir.” ifadelerini kullanmaktadır (Berman’dan akt. Demirağ, 2006: 37). Giddens’a benzer ifadeleri ile Peter Wagner, modernliği on sekizinci yüzyılda yaşanan “demokratik ve endüstriyel devrimler” in gerçekleşmesine bağlamaktadır (Wagner’dan aktaran Altun, 2017: 19).

Modernlik kavramına yönelik saptamaları ile en fazla gündeme gelen isimler Durkheim, Marx ve Weber’dir. Marx; modernlikten bahsederken temel argümanın kapitalizm, üretim şekilleri ve burjuva olduğunu ifade etmektedir. Kapitalizmin burjuva yönelimli olduğunu ifade edip bunların yarattığı modern çağı sorunlu olarak görmektedir. Sorunlu olduğu konusunda hemfikir olup Marx’dan daha ılımlı bakan Durkheim konuya endüstrileşmenin ortaya koyduğu uzmanlaşma, işbölümü gibi durumlarla ilgilenmektedir. Marx ve Durkheim’e nazaran konuya kötümser bakan Weber, modernliğin temel belirleyenin akıl olduğundan hareketle dinin yerini dünyeviliğin alacağını ifade

etmektedir ve modern toplumu “demir kafes” olarak nitelendirmektedir (Marx, Durkheim ve Weber’den akt. Kızılçelik, 1996: 12-13).

Konu ile ilintisi bakımından değinmeden geçilmemesi gereken bir kavram da “modernizm”dir. Modernizm, 19. yüzyıl ile İkinci Dünya Savaşı dönemine kadar olan sürede sanat ve edebiyatta meydana gelen değişiklikleri tanımlamak amacı ile türetilmiş bir kavram olmasının yanında sadece sanatın değil siyasetin, teknolojinin ve ideolojilerin de gelişimlerini etkileyen bir dünya hareketi olarak ifade edilmektedir (Marshall, 2005: 508). Ayrıca modernizmin, modernleşme ile birlikte meydana gelen değişim ve dönüşümlerin kavramsallaştırılmış anlamını ifade ettiği belirtilmektedir (Tuna vd., 2015: 4).

Modernliğin kökeni her ne kadar eski çağlara kadar götürülebiliyor olsa da modern sözcüğünden türeyen modernleşme kavramının kökeni 15. yüzyıla kadar götürülebilmektedir. Modernleşme, 15. yüzyıl itibariyle Batı Avrupa’da meydana gelen siyasal, toplumsal, dinsel ve bilimsel değişim ve dönüşümlerin adlandırılması olarak anlaşılmaktadır (Tuna vd., 2015: 4).

Modernleşme, en genel bakış açısı ile toplumsal değişim sürecidir. Çünkü modern kavramı, yeni olanı ifade etmekte ve modernleşme de bu noktada, yeni olana geçiş sürecini ifade etmektedir. Sosyolojik açıdan bakıldığında modernleşme “geleneksel toplum” dan “modern toplum” a geçiş olarak anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda değerlendirildiği zaman modernleşme, geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına doğru siyasal, ekonomik, toplumsal, dinsel ve bilimsel pek çok alanda genel bir değişimi ifade etmektedir. Anlamı daha da somutlaştırmak gerekirse, Batı Avrupa’da ortaya çıkmış olması sebebiyle “feodal toplumsal üretim biçiminden, kapitalist toplumsal yeniden üretim biçimine kökten bir değişim sürecini” ifade etmektedir (Tuna vd., 2015: 5). Altun da aynı kavramı benzer şekilde şöyle ifade etmektedir: “modernleşme kavramı, esasında Batı dışında kalan toplumların, Batılılaşma yönünde yaşadıkları toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel değişimlere karşılık gelmektedir.” (Altun, 2017: 24).

Modernleşme için yukarıda “geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecidir yani Batı’ya doğru ilerleyen bir süreçtir” şeklinde bir çıkarımda bulunmaktadır. Burada bahsi geçen geleneksel toplum, üretim biçimi açısından tarımın ağırlıkta olduğu; örgütlenme biçimi açısından basit üretime dayalı bir toplumsal örgütlenme yapısının olduğu; toplumsal yapıyı belirleyen farklılıklar değil benzerlikler

olduğu, geleneksel toplum kurallarının ve dinsel yapının ağırlıklı olduğu bir toplumdur. Modern toplum ise; tarım üretiminin yerini sanayi üretimine bıraktığı, karmaşık bir toplumsal örgütlenmenin yapılandığı, toplumsal refahın görece daha iyi olduğu ve dinsel yapıların yerini bilimsel ve seküler yapılara bıraktığı bir toplumdur (Tuna vd., 2015: 6-7).

Burada modernleşme için sanayileşmenin önemi de gün yüzüne çıkmaktadır. Sanayileşme denilen süreç kendi içinde ayrıca bilim ve bilimin gelişmesi gereksinimini doğurmaktadır. Hiçbir olgunun bir anda baş vermeyeceğini bilerek burada kısaca konu bütünlüğünün sağlanması adına toplumsal değişimlere yol açan olayların arka planları da incelenmektedir.

Modernliğin ortaya çıkışı ile ilgili pek çok görüş bulunmaktadır. Modernliğin kökenini Amerika kıtasının bulunuşuna götürenler olduğu gibi Rönesans ve Reform hareketlerine götürenler de bulunmaktadır. Bir grup bu süreci matbaanın icat edildiği zamanına kadar götürüyor iken bir başka grup da 1648 Otuz Yıl Savaşları'na kadar götürmektedir (Çetin ve Yücedağ, 2010: 89). Yukarıdaki satırlar incelendiğinde modernliğin kökeninin hep Avrupa'ya götürüldüğünü görülmektedir. Buradan da tekrar anlaşılmaktadır ki modernlik Batı'daki süreçler sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Batı Avrupa'da doğan ve oradan dünyaya yayılan modernizmin ortaya çıkışı 1450'li yıllara kadar götürülmektedir. 1450 öncesi dönemde feodalizmin çözülme sürecinin başlamasının da bu döneme zemin hazırladığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda feodalizmin çözülmeye başlaması ve hatta tasfiye olması, modern dönemi başlatan süreçler ifade edilirken dikkate alınmaktadır (Tuna vd., 2015: 12).

Deniz aşırı ülkelerin keşfi, pusula ve barutun icadı ileride kurulacak sömürge imparatorluklarının ilk aşamasını oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda modernleşme ve kapitalizm için yeni bir işaret olmaktadır. Deniz aşırı ülkelere elde edilen kaynaklar ile Avrupa'da bir ticaret burjuvazisinin oluştuğu ifade edilmektedir. Feodal yapı içerisine ayrı bir sınıf olarak dâhil olan bu ticaret burjuvazisi feodal çözümü hızlandırmaktadır. Feodal sistemin tasfiye sürecine girmeye başlamasıyla ve matbaanın gelişip dinsel metinlerin kolayca çoğaltılıp yayılmasıyla kilisenin gücü de azalmaya yüz tutmaktadır. Katolik Kilisesi'nin eleştirilmeye başlanması üzerine yeni mezhepler ortaya çıkmaya ve aynı zamanda laik dünya görüşünü, varlığın bilgisini değiştiren süreçler yaşanmaya başlanmaktadır (Tuna vd., 2015: 16-19).

1.1. RÖNESANS HAREKETİ

Kelime anlamı ile “yeniden doğuş” anlamına gelen Rönesans, Orta Çağ’ın baskıcı havasını dağıtmak ve eski Grek ve Roma İmparatorluklarının başarılarını, bilgi ve becerisini, kültürünü yeniden canlandırma isteği üzerine ortaya çıkmaktadır (Sander, 2015:81). Coğrafi Keşifler ve matbaanın icadı ile yeni yerler keşfetme arzusu gelişmekte ve fikirlerin daha geniş kitlelere ulaşmasında etkili olmaktadır. Bu gelişmeler aynı zamanda Reform hareketi için de zemin oluşturmaktadır. 1350 yılı dolaylarında İtalya’da biçimlenmeye başlayan Rönesans hareketi en verimli zamanına 1500’ler de ulaşmaktadır. Rönesans hareketi kişinin kendisini, çevresini, nesneleri yeniden algılama ve kavrama biçimidir (McNeill, 2015: 445). Kendisine daha çok eğilen insan, hümanizm fikrinin temellerini de burada atmaktadır (Sander, 2015: 83). Yanı sıra zihinsel ve geleneksel değişimler de bu dönemde gerçekleşmeye başlamaktadır. Bu yeni kavrama algılarına göre dünya oldukça ilgi çekici bir yerdir ve başka dünyaların varlığına inanmak gerekmez. Eski inanışlarına göre fakirlik ne kadar saygıdeğer ise Rönesans düşüncesi ile de zenginliğin getirilerini kullanmak o kadar saygıdeğer ve erdemli bir davranıştır. Toplumsallıktan ziyade bireycilik daha fazla önem kazanmaktadır. İnsan becerileri ve bu becerilerden doğan eserlerin yüceltilmesi dolayısıyla bu dönemde sanat oldukça gelişme göstermektedir (McNeill, 2015: 445).

Rönesans dönemi yeni bir düşünce yapısının doğması ve Orta Çağ’ın zihniyet dünyasına yeni bir soluk getirmesi ile Aydınlanma hareketine öncü olmakta ve modernleşmenin de yolunu hazırlamaktadır (Küçük, 2013: 434).

1.2. REFORM HAREKETİ

Rönesans hareketi ile kısmen aynı döneme denk gelen Reform hareketi, Avrupa kültürel hayatının din alanındaki düşüncelerinde meydana gelen değişiklikleridir. Roma Katolik Kilisesi güçlü olması ve kendisine yöneltilen eleştiriler karşısında takındığı tavır nedeniyle kendisine duyulan güveni kaybetmektedir. Kilisenin Roma İmparatoru ile açıktan açığa işbirliği yapar hale gelmesi monarkları Kiliseye karşı soğutur hale getirmektedir. Ayrıca Kilisenin oluşan baskılara ve güçlülerin elinde bulundurdıkları kötülük gücüne karşı kayıtsız kalması da sade halkı Kiliseye karşı soğutmaktadır. Monarklar, sade vatandaşlar ve kilisenin içinden reform isteyen bir grubun mücadelesi sonucu ortaya çıkan değişiklikler reform hareketi olarak anılmaktadır. Monarklar açısından reform, papaya ve Kilisenin mal ve mülküne el koymaktır. Halk için reform, zengin ve güçlü olanlara karşı güçlü bir otorite istemektir.. Kilisenin içindeki grup ise

Kilisenin gücünün artırmak istemektedir. Ancak bu reform hareketlerinin içinde en çok dikkat çeken, daha dürüst, yavaş ama kısa sürede daha başarılı olan halkın istediği harekettir. Kilisenin otoritesine, endüljans belgelerine, tanrı ile kulları arasında farklı bir kurumun olması fikrine karşı 1517 yılında Martin Luther 95 maddelik bildirisini Wittenberg Kilisesine asmıştır (Sander, 2015: 83- 87). Bu hareket, alevli tartışmalar doğurmakta ve zamanla Luther kendisine taraftar toplamaya başlamaktadır. Aynı zamanda Luther tarafından Almanca'ya çevrilen ve baskıları yapılan İnciller dağıtılmaya başlamakta ve bu sayede Luther'in görüşleri Almanya ve diğer Avrupa ülkelerinde hızla yayılmaya başlamaktadır. Böylece Protestanlık tüm Avrupa'ya yayılan bir akım haline gelmektedir (McNeill, 2015: 446-448).

15. yüzyılda ortaya çıkan, yeniden doğuş anlamına gelen ve laik dünya görüşünün kapılarını aralayarak adeta dinin hizmetinde olan Orta Çağ dönemini kapatan Rönesans hareketi, serbest düşünce ortamını meydana getirmektedir. Kilise otoritesini sarsarak pozitif düşünce yapısının oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Aynı şekilde Martin Luther'in öncüsü olduğu Reform hareketi de kilisenin ve dolayısıyla dinin toplum üzerindeki etkisinin gevşemesine sebep olmaktadır. Bu bakış açısına göre din, toplumların gelişmesi üzerinde engel teşkil eden konumunu yitirmektedir (Mutlu, 2016: 12- 14).

Yukarıda bahsi geçen süreçler ile varlık ve bilginin kaynağıyla siyasal iktidarın kaynağında radikal değişiklikler meydana gelmektedir. Varlığın, bilginin kaynağında artık tanrısallık değil olgusal süreçler, insanın akli ve deneyimi dikkate alınıyor olmaktadır. Bu anlayışlar çerçevesinde Aydınlanma hareketinin doğum sancıları tutmaya başlamaktadır.

1.3. AYDINLANMA DÜŞÜNCESİ

Aydınlanma düşüncesi, Rönesans ve Reform Hareketlerinin de etkisiyle 15. yüzyıl itibariyle başlayan gelişmelerin bir parçası halinde 18. yüzyılda ortaya çıkmaktadır (Altun, 2017: 86). Bu çağa, Aydınlanma Çağı'nın yanı sıra Akıl Çağı da denilmekte bu çağ zamanın ve mekânın etkisi ile farklı pencerelerden bakmayı öğrenen düşünürlerin yetiştiği bir dönem olmaktadır. Dönemin düşünürleri, Orta Çağ'ın düşünce ve kurumlarına karşı tavır takınmaktadırlar. Orta Çağ'ın geleneksel ve dinsel yapısının insanların yaşamak ve kendilerini geliştirmek için yetersiz olduğunu ifade etmekte, insan odaklı bir toplum öngörmektedirler. İnsanın değerinin ön plana çıkarılmasıyla birlikte hümanist söylemleri de başlatan dönem olmaktadır. Aydınlanma düşüncesi, neredeyse

bütün sorunların deneysel yollar aracılığıyla ve aklın kullanılması önderliğinde çözülebileceğini iddia etmektedir. Akıl çağı olarak da adlandırılan Aydınlanmanın amacı; insan doğasının doğuştan “kötü ve kötüleştirici” olduğu düşünülen eski düzenin yıkılıp yerine aslında “iyi ve özgürleştirici” olan aklın sağlayacağı yeni düzenin kontrolünü sağlamaktır (Altun, 2017: 87). Özgür irade kavramına vurgu yapan Aydınlanma, bu yönüyle pozitivizmi temel alan, metafizik ve din kavramlarını reddeden, deneyselliğe ve bilimsel bilgiye önem veren bir düşünce sistemidir (Çelik ve Özgür, 2019: 82). Varlık, bilgi ve iktidarın temelinde tanrısallık değil insan akli olması gerekmektedir. Bu nedenle Tanrı devleti fikrinden ziyade yeryüzü devleti fikrine önem verilmektedir. Geleneksel olanı ve değer yargılarını akla uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. Akıl kamusal alanda da özgürce kullanılabilip halkın arasında da yaygınlaşmalıdır. Çünkü bilime giden yolda en büyük engel, hurafe ve cehalettir (Bayram, 2009: 6).

18. yüzyılda ortaya çıkan Aydınlanma düşüncesi, Avrupa’nın yaşadığı modernleşme sürecinde önemli bir yeri ifade etmektedir. Modernleşmenin düşünsel dayanaklarına Aydınlanma düşünürleri/ aydınları ön ayak olmaktadır (Çelik ve Özgür, 2019: 79). Öyledir ki döneme ismini veren “aydınlanma” kelimesi de dönemin aydınlarının içinde bulunduğu düşünsel faaliyetleri sürekli ışık, aydınlık gibi yön veren kavramlar ile ifade etmeleridir. Çünkü Aydınlanma aydınları için akıl sayesinde tüm bilgiler ışıyacak, dogmalar yok olacaktır. Aydın kişi gerçeğe, bilgiye ulaştığı için karanlıklar aydınlanacaktır (Ağaoğulları, 2015: 518). Çünkü aydın kimse, aydınlanma bilgisine sahip kimsedir. Bilgiyi, akli her şeyin önüne koymaktadır (Hançerlioğlu, 1996: 26).

Aydınlanma dönemi aydınlarından olan Immanuel Kant, Aydınlanma durumu için insanın kendi aklını kendi istediği gibi kullanabilmesi ifadesini kullanmaktadır. Kant insanın kendi aklını kullanmasına vurgu yaparken aklın önüne set çeken ve insan yerine düşünüp karar veren din algısına artık gerek kalmadığını ifade etmektedir. İnsan sadece özel alanında değil toplumsal alanda da özgür düşünme hakkına sahiptir (Kant, 1984: 214-215). Orta Çağ Kilise baskısından kurtaran da Aydınlanma dönemi aydınlarının özgürlüğün önünü açan fikirleridir.

Aydınlanma düşünürlerinin kendilerini doğru bilgiye sahip olarak görmeleri ve sahip oldukları bu gerçek bilgiyi topluma dayatma hakkını kendilerinde görmeleri ile “aydın despotizmi” denilen bir doktrin meydana gelmektedir. Aydın despotizmi,

aydınlanma fikrini benimseyen ve uygulayan bir monarşik siyasal iktidardır. Bu durum, Aydınlanma dönemi aydınlarının fikirleri ile çelişiyor olsa da gerçek bilgiye sahip oldukları düşüncesi, aydın danışmanların toplumun kaderini belirleyecek olması düşüncesi ve toplumda meydana gelen sorunlara sadece aydın uygulayıcıların üstten uygulayacağı politikalar ile çözüm bulunacağı düşüncesi aydınların kendilerini haklı görmelerine sebep olmaktadır (Ağaoğulları, 2015: 535-536).

Devam eden süreçte yaşanan Fransız Devrimi de Aydınlanma düşünürlerinden etkilenilerek hayata geçirilmekte ve dünyada uyandırdığı radikal yankılar nedeniyle modernleşme olgusunun dünyaya yayılımını sağlamada etkili olmaktadır. Rönesans'ın açtığı yolda önemli bir adım olan modernleşme olgusu Aydınlanma düşüncesi ile daha da hızlanmaktadır (Çelik ve Özgür, 2019: 79- 80).

Yaşanan süreçler ve Aydınlanma düşüncesi ile anılan pozitivizmin de getirileri ile modernizm ve kapitalizm daha da somut hale gelmektedir. 18. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransız Devrimi'nin de etkisi ile feodalizm neredeyse tamamen tasfiye olmuş ve kapitalizm kayda değer biçimde tesis edilmektedir. Bu durum Yakın Çağ'ı başlatmakla birlikte modernizm anlamında da önemli bir nokta oluşturmaktadır (Tuna vd., 2015: 24). Bahsi geçen kapitalist sistemin kurulup yerleşmesi ve modernleşmenin somut hale gelmesinde payı olan Sanayi Devrimi'nden de bahsetmek gerekmektedir.

1.4. SANAYİ DEVRİMİ

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın ortalarında Büyük Britanya'da görülen teknolojik gelişmelerin kısa zaman içinde Avrupa'ya yayılıp, İngiltere'de özellikle dokumacılık ve demir çelik sanayi sektöründe başlayıp tüm dünyaya yayılan değişim dönüşüm hareketidir. Buharlı makinenin icat edilmesi ile başlayan süreç pek çok iktisadi, teknolojik, siyasal gelişme ile devam etmektedir. Dönem içerisinde açılan fabrikalar, atölyeler ve büyük küçük işletmeler ile iş gücü ihtiyacı ve üretim hacmi artmaktadır (McNeill, 2015: 591).

Sanayi Devrimi'nden bahsederken iki dönemden bahsetmek gerekmektedir. İlk dönem için makineleşme dönemi demek mümkündür çünkü bu dönem kömür ve buharın kullanımı ile makineleşmenin arttığı dönemdir. Makineleşme ile birlikte yeni fabrikalar kurulmakta ve tarım işçileri toplumu sanayi işçileri toplumuna evrilmeye başlamaktadır (Sander, 2015: 209-211). Bahsedilen fabrikaların temel enerji kaynağı da kömürdür. Aynı zamanda demir çelik girişimleri ile de demiryolu ulaşımı ve tahta sandalların yerini demir

gemilere bırakmasıyla da okyanus taşımacılığı gelişmektedir (McNeill, 2015: 591- 595). İkinci dönemi ise, bilimsel devrim olarak adlandırmak mümkündür. Çünkü bu dönemde artık bilimsel buluşlar yapılmakla birlikte bunlar devlet tarafından desteklenir hale gelmektedir. Bilimin ve doğal kaynakların birlikte kullanılmasıyla kitle halinde üretimler başlamakta petrol ve kimyasal ürünlerinde üretime sokulmasıyla endüstrileşme günümüzdeki şeklini yavaş yavaş almaya başlamaktadır (Sander, 2015: 211-212).

Her sosyal olgunun getirdiği sonuçlar olduğu gibi Sanayi Devrimi de beraberinde yeni sonuçlar getirmektedir. Batı'nın zenginliği artarken kapitalist sistemin yerleşmeye başlamasıyla toplumun büyük kısmı kentlere göç etmektedir (McNeill, 2015: 596). Bu durum modern anlamda toplumun ortaya çıkmasına da sebep olmaktadır. Çünkü önceki dönemlerde insanlar küçük topluluklar halinde birbirlerinden habersiz yaşamaktadırlar. Sanayi Devrimi ile doğan işçi ihtiyacı ile kentlere göç eden insanlar birbirine ihtiyaç duyan, iş bölümü ve örgütlenme hali içinde oluşturdukları mekanizmalar ile sosyolojik anlamda toplumu oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilerleyen sürecin ayrılmaz parçası kapitalizm olmaktadır. Ayrıca Sanayi Devrimi'nin yol açtığı kitlesel üretim, fiyatlarda ucuzlama ve talep artışı, köyden kente yoğun göç hareketi kentleşmeyi de ortaya çıkarmaktadır (Tuna vd., 2015: 24-25). Artan göçler dolayısıyla kentler gelişmekte ve yeni sorunlar doğmaktadır. Büyüyen kentler için yeni konut ihtiyaçları, alt yapı çalışmaları, temiz içme ve kullanma suyu ihtiyacı ilerleyen dönemlerde kentleşme ile ilgili iyileştirmeler yapma zorunluluğunu meydana getirmektedir (Aksoy, 2016: 34- 35).

Sosyal bir olgu olan modernlik kavramının ortaya çıkışı için tanım ve açıklamalardan anlaşılabileceği üzere net ve belli bir tarih vermek mümkün değildir. Çünkü sosyal olgular süreçlerin sonucudur. Onları tek bir olaya, nedene ve tarihe bağlamak çok bilimsel olmayacaktır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz, toplumsal değişim süreçlerini başlatan olaylar için modernliğin oluşmasını sağlamışlardır denilebilmektedir.

Genel kabul gören hali ile temel felsefesini Aydınlanma ruhundan alan modernlik beraberinde belli başlı değişimleri getirirse de bir değişen olaylar silsilesi değildir. Aydınlanma düşüncesinden beslenen modernlik, bilimsel ve akılcı etkinliklerin ürünlerinin yaygın hale getirilmesidir (Bahadır, 2015: 6-8). Modern olmayı belirleyen belli başlı ölçüler dahi öne sürülmektedir. Bir toplumun modern olması için endüstrileşmiş kapitalist ekonomiye sahip olması, bilimin sosyal yaşamda yaygınlaşması, heterojen bir toplum yapısı ve yabancılaşmanın görüldüğü özellikleri barındırması gerekmektedir. Deneysel olan öne çıkarılmalı ve metafizik konuları ikincil duruma

düşürülerek pasif bırakılmalıdır. Özerk akıl ve bireycilik temel alınmalıdır. Toplumun temelinde Tanrı değil, bilgi olmalıdır çünkü modernlik ile inanç ve bilim ayrılmalıdır. Özgürlük düşüncesi yaygınlaşmalı ve özerk düşünce sistemi olmalıdır (Çelebi, 2017: 10-13).

Modernlik sanayileşme, teknoloji, bilimsel bilgi, uzmanlaşma, laiklik, demokrasi, bireyselleşme etrafında toplumsal yaşam alanlarını düzenleyen Batılı bir projedir. Modernlik bilimsel, akılcı, teknolojik ürünleri yaygınlaştırmaktadır. Toplumu farklılaştıran unsurların bütünüdür. Modernlik, tanrının yerine bilimi yerleştirmektedir. Dinsel alanı özel hayat alanına çekmekte ve akılcılığa fazlasıyla yer vermektedir. Modernlik, gelenek ile karşıtlık oluşturmaktadır ve demokrasi, kapitalizm, farklılaşma, bürokrasi, ulus devlet, bilimsel bilgi parametrelerine dayanmaktadır. (Kızılçelik, 1996: 12-14).

Aynı zamanda zaman mefhumu ile ilgili olan modernlik, içinde bulunulan anı anlatan bir bilinç durumunu ifade etmektedir. Tarihsel olanın karşıtıdır. Sürekli yenilense, gelişse dahi eski olanın yerine yeni gelmektedir ve yeninin hâkimiyeti değerlidir. Modern, yakın zaman veyahut yeninin karşılığı halini almaktadır. Dolayısıyla modernite gelenekseli ötekileştirerek varlığını gelenekselin üzerinden inşa etmektedir (Çelebi, 2017: 10-11). Altun'un bahsettiği şekliyle modernlik için son cümle olarak şunu ekleyebiliriz: “modernlik, ekonomik, politik ve kültürel değişimdeki karmaşık süreçlerle karakterize edilen, yeni tipte bir toplumun ortaya çıkması olarak da düşünülebilir” (Altun, 2017: 20). Bahsedilen bu durum da toplumlarda yeni ihtiyaçlar, yeni düşünceler doğurmaktadır bu nedenledir ki toplumsal ihtiyaçlar konusunda derin bilgi birikimine sahip olan aydınların fikirleri önem arz etmektedir.

Altun, modernleşmeye duyulan ilginin bizi modernleşme kuramına götüreceğinden bahsetmekte ve bu kavramı şu şekilde açıklamaktadır: “Modernleşme kuramı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Amerikan sosyal bilim çevrelerinde ortaya çıkan, Batı'nın model alınması suretiyle tüm dünya toplumlarının modernleşebileceğini varsayan ve Amerika'yı modernliğin temsilcisi olarak sunan bir toplumsal değişme yaklaşımıdır.” Modernleşme kuramı toplumların, toplumsal değişime ihtiyaç duyduklarına inandıkları değişimin ve gelişimin adıdır (Altun, 2017: 24).

Batı toplumunun, Batılı olmayan toplumlara karşı bakışını yansıtan ve geleneksel olarak ifade edilen toplumların kendilerine has özelliklerini göz ardı ederek kurallara

bağlayan modernleşme kuramı, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Batı’da meydana gelen yeni ihtiyaçlar için batılı sosyal bilimciler tarafından ortaya atılmaktadır (Toygar, 2013:7). Çünkü asıl problem alanı Batı dışındaki toplumların değişim süreçleri olarak belirlenmiştir. Ortaya atılan bu kuram, Batıyı kendi gelişim sürecini tamamlamış ve zirveye oturmuş olarak görmekte ve Batı dışı toplumları geri kalmış olarak ifade etmektedir (Altun, 2017: 11).

Modernleşme kuramı ilk olarak toplumsal bir değişim kuramıdır. Bu kuram, Batı medeniyeti dışındaki toplumların Batı medeniyetinin tarihsel sürecini izleyerek modern olacağını iddia etmektedir. Az gelişmiş olarak ifade edilen ülkeler bu kuramı benimsemektedirler. Bu kuram geleneksel olan ile modern olanı karşılaştırmaktadır. Modernleşme, Batılı ülkelerin kültürel ve sosyal kuramlarının benimsenmesidir ve bu kurama göre ABD, kendi öngördüğü dünya düzeni etrafında tüm dünyayı modernize etmeyi hak eden tek güçtür (Kaçanoğlu, 2020: 212).

Modernleşme kuramını ortaya çıkaran sosyal ortamı da kısaca vermek gerekmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde şekillenmeye başlayan yenedünya sistemi, yeni pek çok ulus devletin ortaya çıkması, Batı dışı toplumlarda nüfus artışlarının görülmesi ve Batı dışı toplumların da bilgi üretim sistemlerine dâhil edilmesi ve teorik bilginin önem kazanması bu kurama yoğunluk verilmesine neden olmaktadır. Soğuk Savaş döneminde çift kutuplu dünyada daha fazla söz sahibi olmaya çalışan her iki kutup, diğer ülkeleri tarafına çekme yarışına girmişti ve aşikârdır ki ABD bir adım daha ileridedir. Bu siyasal hava gelişme sorununu da ortaya çıkarmış ve kendi taraflarına çekilmek istenen Batı dışı toplumların geliştirilmesi ABD ve Sovyetler için önemli hale gelmektedir. Gelişme ve geliştirme, bu ikili siyasal mücadelenin bir tarafı haline gelmektedir. Modernleşme kuramı da bu gelişme sorununu Amerikan dünya görüşü çerçevesinde değerlendirmektedir. Amerikalı sosyal bilimcilerin bu konuya daha fazla eğiliyor oluşu da ABD’nin dünya siyasasında daha üstün konumda oluşu ile ilgilidir. Amerikan akademik çevreleri Batı dışı toplumların nasıl kalkınacağı ve kalkınma konusunda Batı’ya nazaran geç kalmış olmanın telafisinin nasıl ve ne denli mümkün olacağına sosyolojik ve disiplinler üstü bir çaba ile cevap arama yoluna girişmektedirler (Altun, 2017: 11-65) .

Tek doğru ile sınırlandırılmayan sosyal bilimlerin zenginlik kaynaklarından biri de şü olsa gerek ki, ortaya atılan her kavram için destekleyici fikirler olduğu gibi eleştirel fikirlere de yer verilmektedir. Dolayısıyla her olgu ve kavrama olduğu gibi modernlik ve modernleşme kuramlarına da yönlendirilen eleştiriler mevcuttur. Kısaca bunlardan bahsetmekte de konu bütünlüğü açısından fayda bulunmaktadır.

Modernliğin ulaşılması gereken bir ideal olarak değerlendirilmesi ve gerçekten de Batı dışı toplumların da bu amaç etrafında çabalıyor olmaları, modernleşme kuramını tutarlı ve talep gören bir hale getirmektedir. Bu bağlamda modernleşme için yapılan eleştirilerin yönü daha çok “geleneksel-modern” ayrımı ve dolayısıyla ötekileştirme üzerine olmaktadır. Gusfield bu ayrım durumunu reddetmiş, “süreklilik/süreç” merkezli bir yaklaşım önerisinde bulunmuştur. Tez çalışmamızın ana konusuna da ışık tutacak ifadeleri ile Gusfield, Hindistan örneği üzerinden kültürlerin tek düze normlar olmadığını ifade ederek ve “halk ile entelektüel” arasında farklılıklar olduğunu öne sürerek verilerin bütün toplumca aynı anlaşılması durumunun normalliğinden bahsetmiştir. Yani toplumlar tekdüzelikten uzak heterojen kültürlere sahiptir. Böyle bir durumda eski yeni tartışmasını hiçbir şekilde doğru bulmayan Gusfield, bu iki durum arasında çatışma olması gerektiğini ve aynı anda var olabileceklerini ifade etmiştir (Gusfield’den akt. Şallı, 2017: 63-64).

Benzer yorumu ile de Bendix, bu ayrımın abartılı olduğunu ileri sürmüş ve toplumlarda bir süreklilik hali olduğunu ifade ederek ideal olan için kutuplaşma yerine güncel sürece dikkat edilmesi gerektiğini öne sürmüştür (Bendix’ten aktaran Şallı, 2017: 63-64).

Modernleşme kuramını eleştirenler içerisinde, kuramın içinden gelen düşünürler de vardır ve bu isimler kültürel olanın modernleşme sürecini aksatan bir işlevinin olduğu yönündeki fikirleri eleştirmişlerdir. Klasik yapısalcı işlevselci düşünürler de geleneksel olanın dışlanması tarihin dışlanması olarak ifade edip buna itiraz etmişlerdir. Ancak yapılan bu eleştiriler sistemli bir şekilde ifade edilmediği için bütünsel bir karşı çıkış oluşturulamamıştır (Altun, 2017: 154-156).

Zygmunt Bauman, yukarıda bahsettiğimiz eleştirilerden daha farklı bir konuya değinmektedir. Aslen bir Yahudi olan Bauman, sürgün hayatını yaşamış ve diasporada bulunmuş bir kimsedir. Yaşadığı süreçler düşünce dünyasında da kendisini göstermiş ve modernlik kavramını yaşadığı süreçler çerçevesiyle değerlendirmektedir. II. Dünya

Savaşı döneminde yaşanan Holocaust olayları ise Bauman'ın düşünce sisteminin tam merkezine oturmaktadır. Modernliğin zirvede yaşandığı dönem olarak ifade edilebilecek olan bu zamanda böylesine kitlesel kısımların yapılması Bauman'ı kapitalist sistemi ve modernlik kavramını eleştirmeye itmektedir. Bauman için modernliğin temelinin Aydınlanma Dönemi'ne gidiyor olması ve aydınlanmanın ilerlemeci dünya görüşünü savunuyor olmasından doğan çıkmaz, modernlik için kitle kısımları ve tiranlık doğurmuştur. Modernliğin doğurduğu despot ortam zaten aydınlanmanın ruhundan var olagelmıştır. Aydınlanmanın ruhunda barındırdığı monist, determinist, duygusuz ve katı yapısı Bauman'ın eleştirilerine meşru zemin hazırlayacak yapıya sahiptir. Bauman bahsi geçen bu kısımin sadece Almanya'ya has olduğunu düşünmemektedir. Diğer modern ülkelerde de bu şekilde olayların yaşanabileceğini ifade eden Bauman, bilimsel ve ekonomik düzeyi gelişmiş bir ülke bu denli bir olaya karşı koyamıyorsa gelişmenin ve modernleşmenin anlamsız olduğunu ifade etmiştir (Bauman'dan akt. Şan, 2005: 64-68).

Modern dünyaya yönelik bir eleştiri olarak Etyen Mahçupyan, tek bir tarih ve tek bir bilimin olanaksız olduğunu ortaya koyan Batı medeniyeti felsefesinin unutulup kendisini kandıran pozitivist bir statü kazanıldığını ifade etmektedir. Bu durumun bilgi kümelerini törpülediğini, pozitivist paradigmlar içine hapsedtiğini ifade etmektedir (Mahçupyan, 2020b: 79).

Günümüzde her toplumun modernleşmesi gerektiği yönünde bir algı vardır. Bu nedenle modernleşmemiş toplumlar modernleşemedikleri, Batı medeniyetinin gerisinde kaldıkları, sanayileşip kalkınamadıkları için aşağılanmaktadırlar. Günümüz yargılarına göre normal olmak Batı medeniyeti gibi olmaktır. Bu yüzden toplumların aydın kimseleri de toplumlarının modernleşme karşısındaki konumlarını düşünüp, inceleyip, yorumlamaktadırlar (Uçan, 2017: 369-370). Modernleşme Batı medeniyetine ait tekniğin, teknolojinin alınmasının yanı sıra zihinlerde Batılılaşmayı kabul etmeyi gerektirmektedir. Bu kabul aydınların zihinlerinde başlamaktadır. Modernleşme siyasal bir projedir ve zihni yönünü aydınlar, uygulama yönünü bürokrasi temsil etmektedir (Kurdaş, 2019: 409). Burada Batı'nın fikirlerince modernleşmeyi benimseyen ve uygulamaya çalışan aydınlara modern aydın denilmektedir. Modern aydınlar ileri derecede ün ve mevkii sahibi olmaları gerektiğine inanmaktadırlar (Türkay, 2010: 46).

2. BATILILAŞMA YA DA ÇAĞDAŞLAŞMA

Günümüzde en çok duyduğumuz kavramlar arasında Batılılaşma ya da çağdaşlaşma kavramları yer almaktadır. Her ne kadar aynı anlamı ifade etmek için kullanılsalar da aslında her ikisi de farklı anlamları içermektedir. Batı'nın gelişmişliği olarak ifade edilen duruma Batı dünyası ulaşmak için farklı süreçlerden geçmiş bulunmaktadır. Batılılaşma ve Çağdaşlaşma kavramlarını daha iyi anlayabilmek için önce Batı dünyasının bu süreçlerini ve fikirlerini anlamak gerekmektedir.

Orta Çağ dönemi göz önünde bulundurularak Batı dünyası incelendiğinde toplumda kurulu düzene karşı bir hoşnutsuzluk durumu olduğu görülmektedir. Kilisenin takındığı baskıcı tavır pek çok yönden gelişmeye ve özgür düşünce ortamının doğmasına engel olmaktadır. Bu havanın dağılışı yaşanan bazı devrimlerin sonuçlarında görülmektedir. Rönesans ve Reform hareketleri ile başlayan yenileşme sürecini Aydınlanma Hareketi, Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi takip etmektedir. Yaşanan bu süreçler sonrası Batı dünyasında hem fikri hem de maddi anlamda büyük değişimler yaşandığı bilinmektedir (Küçük, 2013: 431- 432). Bahsi geçen süreçlere yukarıda ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir o yüzden tekrar değinilmeyecektir ancak Batı medeniyeti ve düşüncesine yer verilecektir.

Batı medeniyetinin sahip olduğu kültürün ilk kaynağı Eski Yunan medeniyetidir ve Batı medeniyetinin Hristiyanlığı kabul etmesinden önceki döneme denk gelmektedir. Bilimsel tasnif, ahlak, siyaset, mantık, serbest düşünce ve tartışma ortamı ile deneysellik ilk olarak eski Yunan'da ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Aynı zamanda köleler ve hürler şeklinde ikili bir toplum yapısı da hâkimdir. Hürlerin özel mülkiyete sahip olabiliyor olmaları üzerine Roma'da gelişen özel mülkiyet kavramı da temelini buradan almaktadır. Buradan şekillenen kanunlar ile Batı medeniyetinin hukuki temelleri de oluşmaktadır. Özel mülkiyetlere sağlanan geniş dokunulmazlık yetkisinin en fazla Roma hukukunda olması ve Batı medeniyeti çoğunun hala aynı hukuk yapısını kullanıyor olması dolayısıyla ekonomik ortamın ve özel sermayenin gelişmesi söz konusu olmaktadır (Kalın, 2016: 39- 41).

Batı medeniyetinin bir diğer kaynağı da Hristiyanlıktır. Hristiyanlık, Batı medeniyetinin ekonomik, siyasi, felsefi pek çok yönden etkilendiği bir din olagelmektedir. Hristiyanlığın resmi din kabul edilmesi ve Katolik Kilisesinin güç kazanması ile Hristiyanlık “imparatorluk dini” haline gelmiş olup zamanla temel

esaslardan sapma göstermektedir (Kalin, 2016: 41). Yaşanan sapsmalar ve kilisenin baskıları toplumsal bir hoşnutsuzluk yaratmakta ve ileride yaşanacak devrimsel nitelikte hareketleri doğurmaktadır. Kilisenin baskısından kurtulan toplumda pozitivizm ve laik yaşamın temelleri doğmaktadır. İlerleyen dönemde üretimin, sermayenin, milli pazarların gelişmesi ile Avrupa'nın feodal görünümü yıkılmakta ve krallıklar doğmaktadır. Ancak gelişmelerin devam etmesi ve güçlenen sermaye sahiplerinin yönetimi ele geçirmek istemeleri üzerine meşrutiyet istemi gündeme gelmeye başlamaktadır. Böylelikle 1789 Fransız İhtilali gerçekleşmektedir. Değişen siyasal yapı ile sermaye sahipleri daha da güçlenmekte ve mecliste söz sahibi olmaktadırlar. Böylece özel mülkiyet hakkı kutsal sayılmaya başlayarak özel teşebbüs özendirilerek maddiyatçı bir yapı meydana getirilmektedir (Cem, 1970: 84-88). Ayrıca Batı dünyasının geçirdiği Aydınlanma sürecinin getirdiği pozitivist, akılcı düşünceler ile Batı medeniyeti materyalist yönde gelişen bir yola girmektedir (Özdenören, 1983: 22).

Batı medeniyetinin sahip olduğu nitelikler açısından maddiyatçılık ve ferdiyetçilik ifade edilmektedir. Batı medeniyetinin itici gücü olarak maddi zenginlik ve kazanma hırsından söz edilmektedir (Özdenören, 1983: 22). Denizaşırı ülkelere yapılan seyahatler de para kazanma hırsından dolayısıdır. Maddiyat ve para kazanmak Batı medeniyeti için amaç niteliğindedir, insan ise üretim aracı olmaktan öteye gidememektedir. İnsanlar arası ilişkiler de aynı şekilde menfaat ve ticaret ilişkileridir (Siegfried, 1958: 63- 66). Bu noktada Marksizm'den söz etmek mümkündür. Çünkü Marksizm, insanı maddenin bir ürünü olarak görmekte ve maddeyi tanrılaştırmaktadır. “Hristiyanlığın aşıladığı ferdi mesuliyete” sahip olan Batılı insan aynı zamanda ferdiyetçidir. Batı toplumunun tüm kurum ve kavramları girişimcinin çıkarı ile şekillenmekte ve söz konusu ferdiyetçilik ona özgürlük alanı sağlamaktadır. Şekillenmekte olan kapitalizmin öncüleri bireyciliği her şeyin önüne koymaktadırlar. Bu nedenle kapitalizm özü gereği insanı bencilleştirmektedir (Özdenören, 1983: 22- 25).

Batı medeniyetinin geçirdiği süreçler içerisinde özellikle Aydınlanma hareketi ile batı kültürünün ürünleri geniş ölçüde akla dayanır hale gelmektedir. Aklın ön plana alınması ile bilime verilen önem de artmaktadır. Bilime verilen önem ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği değişimler Batı medeniyetine makineyi kazandırmaktadır. Makineyi kazanan, üreten ve tekniğinden anlayan Batı özellikle 18. yüzyılda kat ettiği ilerleme ile üstün konuma gelmektedir (Kaya, 2020)

Batılılaşma, “Batı uygarlığının egemenlik alanı içinde kalan üçüncü dünya

lkelerinin, bir yandan söz konusu uygarlığın baskısı, öte yandan da evre aydınlarının gayretleri sonucu, siyasal, sosyal, hukuksal, bilimsel ve kültürel alanlarda Batı toplumlarına benzemeye” şeklinde tanımlanmaktadır (ASBV, 2021c). Bir başka tanımda batılılaşma kavramı, “Batı dışı toplumlarda Batı’nın gelişmişlik seviyesine ulaşma çabalarını ifade etmek için kullanılan bir tabir” şeklinde ifade edilmektedir (TDV İslam Ansiklopedisi, 2021a). Batılılaşmayı, bir ideal ya da bir hedef olarak gören bir tarif ile “Batılılaşmak, ağdaş bir toplum ve hürriyetçi esaslara dayanan bir devlet kurmak üzere girişilmiş teşebbüsler ve gerekleştirmelerdir” şeklinde verilebilir (Tunaya, 2010: 17). İdris Küçükömer Batılılaşmayı, kökü kapitalizmde yani kökü dışarıda olan mevcut üretim sisteminden uzak veya onunla bir türlü tamamlasamayan sözde kalmış bir “kültür devrimi” şeklinde görmektedir (Küçükömer, 2010: 97). Sosyal Bilimler Sözlüğü ifadeleri ile batılılaşma, ağdaş olarak isimlendirilen Batı kültürüne, bu kültür dışındaki ülkelerin giriştikleri çabaya verilen addır. Batılılaşmanın iki şekilde anlaşıldığı ifade edilmektedir. İlk olarak sadece teknik anlamda Batılılaşıp diğer konularda geleneğe bağlı kalmak, ikinci olarak hem teknik hem bütün diğer kurumların alınması ile Batılılaşmak. Bahsedilen görüş farkından dolayı Batı dışı toplumların batılılaşma serüvenleri farklıdır (Ülken, 1969: 42).

Gerçekten de batılılaşma, pek çok sebebi olmakla birlikte yukarıda bahsedilen şartlar dolayısıyla gelişme göstermiş olan Batı’ya öykünme, benzemeye alışma, Batı standartlarını yakalamaya çalışma çabasıdır. Bu çaba çok yönlü olup kültürel, ekonomik, siyasal pek çok konuda gösterilmektedir. Bu çabalar batılılaşmanın yanında yeni kavramları da batılılaşmaya çalışan ülkelerin, devletlerin hayatına sokmaktadır. Batılılaşmak, batılılaşma çabası içerisinde olan ülkeler, devletler için yeni bir kültür, yeni bir uyum süreci doğurmaktadır. Bu nedenle batılılaşma olgusuna pek çok düşünür, aydın gelişmişliği yakalayabilmek adına olumlu bakarken pek çok düşünür, aydın da kültürel yozlaşmalara sebebiyet vermesi açısından olumsuz bakmaktadır.

ağdaşlaşma kavramını ifade etmek için öncelikle kelimenin kökünü incelemek gerekmektedir. ağ, tarihin belli özelliklerinin ve aşamalarının zaman dilimi içerisinde ifade edilmesidir. ağ kavramının tanımlanmasından anlaşıldığı üzere ağdaş “aynı dönemde aynı tarihi zaman diliminde yaşayanları” ifade etmektedir. Ancak günümüz sosyal biliminde çağdaşlık aynı çağda yaşıyor olmanın ötesinde bir anlam taşımaktadır. Günümüz sosyal bilimcileri için ağdaşlaşma kavramı “ağdaş toplum” - “geleneksel toplum” ayrımı üzerinden ifade edilmekte ve ekonomik, siyasal, toplumsal pek çok

özellikleri bakımından Batı medeniyeti üzerinden anlamlandırılmaktadır (Özgen, 2009: 118). TDK sözlüğün yaptığı tanımda çağdaşlaşma kavramına *çağdaşlaşmak işi, çağcıllaşma, modernleşme, modernizasyon, muasırlaşma, asrileşme* şeklinde anlamlar ithaf etmesi ve yine aynı şekilde Ankara Sosyal Bilimler Vakfı çevrimiçi sözlüğünün çağdaşlaşma kavramı için okuyucuyu modernleşme kavramına yönlendirmesi yukarıdaki ifadeleri kanıtlar niteliktedir (TDK (2021a); ASBV (2021d)).

Dünyanın batılılaşma ile tanışması Batı medeniyetinin yaşadığı yukarıda bahsedilen birtakım değişiklikler ile olmaktadır (Çiftçi, 2019: 174). Batı medeniyeti yaşadığı bu süreçler sonrasında ve zamanında yeni deniz yolları bulup yeni topraklar keşfetmesi, sömürgeciliği başlatmış olması ile kendisini üstün görmeye başlamaktadır. Bu üstün ve işgalci/ sömürgeci tavır ile kendisi dışındaki toplumları hor görmekte ve küçümsemektedir. Sadece bununla yetinmemekte ve kendi oluşturduğu sömürü sisteminin içinde Batı dışı ülkelerin yer alması için bu ülkelerin de örgütlenmesini amaçlamaktadır. Bu durum topraklarını genişletmesine ve doğu-batı ayrımının yeni bir nitelik kazanmasına sebep olmaktadır (Sezer, 2000: 34-35). Esas meselelerden biri de bu ayrımın toplumlarca kabul görüp görmemesi meselesidir. Siyaset Bilimci Süleyman Seyfi Ögün, burada doğu – batı ayrımını ve Batı kavramını kabul etmediğini ifade etmektedir. Batı medeniyetinin değişimi ısrarla ağızından düşürmediğini ancak değişimin zaten hayatın içinde olduğunu ifade etmekte ve bu mantıkla muhafazakâr Avrupa için nasıl bir şeyin söylenebileceği sorusunu sormaktadır (TRT2, 2019b).

Süleyman S. Ögün’ün düşüncelerine benzer olarak Etyen Mahçupyan da Doğu – Batı ayrımının zihniyet temelinde gerçekleşen bir ayrım olduğunu ifade etmektedir (Mahçupyan, 2000a: 42).

Kimlik denilen alanda hayati öneme sahip olan şey, benzemediğimiz veya benzememiz gerektiğine inandığımız toplumlarla aramızda oluşan “boşluk”tur. Burada önemli olan bizi diğer toplumlardan ayıran bu boşluğun, kimliğin bir ideoloji tarafından belirlenmesidir. Batı, Avrupa nispeten daha homojen bir yapıya sahipken Doğu medeniyeti daha heterojen bir yapıya sahiptir. Batı medeniyeti, toplumsal yapıyı kimliksel katmanlara ayırarak bir eksene oturtmakta iken Doğu medeniyeti, cemaatler arası bir eksene toplumlarını oturmaktadır. Batı ile Doğu'nun birbirinden ayrılması yüzyılların oluşturduğu kimliksel ve zihinsel bir boşluktur. Burada doğu-batı ikilemini oluşturan bir durum bu farklılıklara isim verme zorunluluğudur. Bu adımı Batı medeniyeti atmaktadır. Hem kendisi dışındakini adlandırmakta hem de bunu yapma üstünlüğünü

kendisinde görmektedir. Kendisine benzemeyeni hiyerarşik sınıflandırmaya tabi tutmaktan çekinmemektedir (Mahçupyan, 2000a: 40-42).

Bahsedilen doğu-batı ayrımına Baykan Sezer şu şekilde yorumlar getirmektedir: Batı medeniyeti kendisi ve diğer toplumlar arasında bir ayırım yapmakta ve bu ayrımı çok şiddetli bir şekilde sürdürmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin öncülü olan Osmanlı'nın da bir doğu medeniyeti toplumu olması dolayısıyla bizim bu ayrımları benimsememizin olanağının olmadığını ifade etmektedir. Bu ayrımları benimsemek toplumumuzun tarihi geçmişinde Batı medeniyetinin arkasında kalmış ve batıyı yakalayamamış gibi bir algı oluşturmaktadır. Bu algıyı kabul etmekle kendi geleceğimizi inşa etme noktasında bizim herhangi bir etkimizin olmadığı izlenimi de oluşacaktır. Sakınca bununla da sınırlı değildir. Bu algı devam ettiği surette bizleri Batı medeniyetinin ilkelerini benimsemek durumuna itmektir (Sezer, 2000: 33-35).

Batılılaşma olgusunun Batı medeniyetinin bir planı olduğunu ifade eden Latouche, Batı medeniyetinin bunu daha önce de sıklıkla denediğini ifade etmektedir. Roma İmparatorluğu, Haçlı Seferleri ve Aydınlanmanın bu denemelere birer örnek oluşturduğunu yazmaktadır. Batılılaşmanın başlangıcı için sömürgecilik faaliyetleri alınabilmektedir çünkü Roma İmparatorluğu daha önce bir girişimde bulunmakta ancak başarısız olmaktadır. Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Batılılaştırma aracı için sömürgecilik kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında değişen şartlar sebebiyle artık sömürgecilik, Batılılaştırma aracı olmaktan çıkmakta bu yolda daha medeni kurallar aranmaktadır (Latouche, 1993: 20-21).

Batı'nın mutlak uygarlık olma çabası İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanmaya başlayan ülkeler ve Sovyetlerin devrimi ile hız kaybetmektedir (Çiftçi, 2019: 175). Ancak Latouche, işin aslının öyle olmadığını, Batı'nın kendi kabuğuna çekilerek evrensel bir model oluşturup bunu ekonomi ve geliştirdiği teknikler ile beslediğini iddia etmektedir (Latouche, 1993: 32). Böylelikle teknik yeni bir değer kazanmakta ve artık bu tekniği geliştirip pazarlamak, üçüncü dünya ülkelerine birer kalkınma olarak sunarak bu yarış izlemek yeni nesil batılılaşma halini almaktadır. İletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile de bu tek tip Batı kültürü ve Batılı birey yaygınlık kazanmaktadır (Çiftçi, 2019: 175).

Burada temeli Batılı ülkelere atılan kalkınma kavramına değinmekte yarar vardır. Kalkınma kavramı en basit ifadesi ile basit olandan karmaşığa, kötü olandan iyi

olana evrilme gibi anlaşılmaktadır. İyi ve arzulanan bir nitelikte olduğu kabul görmektedir (Kaçanoğlu, 2020: 217).

Sanayi Devrimi, Aydınlanma, Fransız İhtilali ile Batılı ülkelerin diğer ülkelere nazaran ilerlemiş olduğu fikri yaygınlaşmaktadır. Bu ilerleyiş durumu modernleşme, batılılaşma şeklinde paradigmlar ortaya çıkarmakta ve bunlara kalkınma kavramı da eklenmektedir. Batı medeniyeti kendisini modern, sanayileşmiş, ilerlemiş ve kalkınmış olarak ifade etmektedir. Bu durum az gelişmiş ülkeler tarafından direkt kabul görmektedir ve bu kuramlar hayata geçirilmek istenerek Batı'ya benzemek istenmektedir. Oysa Batı, Doğu medeniyeti ve kültüründen kendi modernleşme sürecinde oldukça faydalanmıştır (Kaçanoğlu, 2020: 208-212).

Bahsedilen modernleşme ve ilerleyişten doğan ayrımı kabul etmeyen düşünürler olmakla beraber bu durumun doğu medeniyeti üzerinde bir aşağılık duygusu oluşturduğunu düşünen düşünürler de vardır. Alaeddin Özdenören böyle düşünmekle beraber bu duygunun materyalist yöntemle elde edilen maddi başarıdan doğduğunu, maneviyatla beslenmemiş aklın mutlaka sömürücü ve maddeci bir yöne evrileceğini ifade etmektedir. Bireyi bu yönde gelişen toplumların insanların birbirini düşman olarak gördüklerini ve görececeklerine değinmektedir. Maddi ve menfaatçi ilişkiler, sömürü düzeni ve görece kalkınmışlık doğu medeniyetlerine, batı medeniyeti karşısında aşağılık duygusuna kapılmalarına neden olmaktadır (Özdenören, 1983: 22).

Batı- Doğu ayrışması üzerine yine Süleyman S. Öğün, bir eleştiri getirmekte ve Avrupa Birliği'nin de bir saflaştırma olduğunu ifade etmektedir. Çünkü AB, aralarında farklılık olmasına rağmen üye ülkelerin Avrupalı olması dolayısıyla ortak noktada buluştuklarını ifade etmektedir. Ancak Orta Avrupa'nın gayet farklı olduğunu, din konusunda farklılıkların olduğunu, Kuzey Avrupa'nın ilgisiz ve İngiltere Avrupası'nın bambaşka bir kültür olduğunu ifade etmektedir. Batı medeniyetini Batı yapanın ne olduğu üzerine tartışırken ekonomiden dem vurulduğunda Çin'i göz ardı etmemek gerektiğini, kültürden dem vurulduğunda kendilerine has bir kültür varlığının olmadığını ifade etmektedir. Buralardan yola çıkarak Batı medeniyetinin kendi yapıları ile dünyayı bezemek amacıyla olduklarını ifade etmekte çünkü dünyayı kendi çıkarları açısından sürdürülebilir kılmak istedikleri için dünyayı kendilerine kodlamak zorunda olduklarını ifade etmektedir (TRT2, 2019b).

Günümüz dünyasında gerçekten batılı olan devletleri belirlemek pek kolay olmayacaktır. Çünkü artık Batılı kültür neredeyse her yeri istila etmektedir. Batılı devletlerin ürünleri olan bireycilik, kapitalist ekonomi, liberalizm her toplumda gözlenmektedir (Çiftçi, 2019: 175). Latouche, bu durum için “*tek bir dünya bir örnek olma eğilimindedir*, demektir. Toplumların, bireylerin arasındaki farklılıkların giderek azalmakta olduğunu ve bu durumun Theodore Roosevelt’in tüm dünyanın Amerikanlaşması üzerine olan “*Amerikan düşünü*” gerçekleştirdiğini ifade etmektedir (Latouche, 1993: 37).

Her dönem kendi içinde kendi aydınını oluşturmakta ve barındırmaktadır. Bu aydınlar kendi toplumları için tarafsız, eleştirel ve geniş bir bakış açısı ile toplumsal, tarihsel tahliller yapıp düşüncelerini ifade etmektedirler.

3. BATI – DIŞI MODERNLİK KAVRAMI

Modernlik kavramının Batı’da doğmuş olması, Batılı toplumlara has bir olgu olarak algılanması dolayısıyla modernlik kavramı akıllara her zaman ilk anda Batı medeniyetini getirmektedir. Batı medeniyetinin geçirdiği tarihsel süreçler dolayısıyla Batı medeniyeti ve modernliği öyle bir temel noktaya oturtulmaktadır ki Batılı olmayan toplumlar için yine Batı’ya referans verilerek isimlendirmeler yapılmaktadır. Batılı olmayan ülkeler gerek isimlendirmeler ile gerekse Batı’ya has modernlik ölçekleri dolayısıyla ötekileştirilmektedirler. Ancak modernlik, modern olma hali sadece Batı toplumları için mi var olan kavramlardır? Batı dünyası dışında dünyada yer alan diğer toplumlar için bu kavramlar nerededir? Batılı pek çok düşünürü göre modernlik, modern olma hali Batılı medeniyetlere ait olmakla beraber modern olabilmek için de Batı’nın izlediği süreçler takip edilmelidir. Ancak bazı araştırmacılar bu durumun sadece Batı’ya has olmadığını ifade etmekte ve bu konuda çalışmalar yürütmektedirler.

Kendisinin bir kalitatif¹ yöntem kullanıcısı olduğunu ifade eden Nilüfer Göle, bahsedilen sorular üzerinden cevap aranan konulara “Batı-dışı modernlik” kavramını ortaya atarak cevap vermektedir. Kavramı incelerken yine aynı yöntem ile yaklaşmaktadır. Çoğunluğun ifade ettiği bir toplum anlayışı olmakla birlikte yeni olayların, olguların, şeylerin azınlıklardan doğduğunu ifade etmektedir. Yani kalitatif yöntem ile henüz ölçülemeyenin üzerine giderek araştırmalar yoluyla sonuçlar ortaya

¹ Kalitatif: Nitel araştırma yöntemidir (TDK, 2022). Bireylerin ya da toplumların davranış, tutum ve deneyimlerini araştırmak için kullanılan bilimsel araştırma yöntemidir (Dawson, 2015: 19).

koyup kantitatif² yöntemin sorularının oluşturulduğunu ifade etmektedir (Göle, 1988: 206-208). Bireyden yola çıkarak toplumu anlamlandırmaya gitmektedir (Yücedağ, 2009: 26).

Batı-dışı modernlik, merkezden Batı'yı kaydırıp, modern merkeze koyarak yeni bir okuma sistemi oluşturmaktadır. Batı-dışı toplumları ikincil bir gözle incelemek yerine modernlik etrafında birincil bir unsur olarak incelemektir (Göle, 2007: 59).

Batı-dışı modernlik yaklaşımının temel dinamiği modernliğin, Batı merkezli teorilerin sunduğu gibi Batı'nın tarihsel sürecini izlemek suretiyle olmak zorunda olmadığı tek tip modernlikten ziyade birden çok modernlik anlayışının olabileceğidir. Bu durum yani toplumların kendi geleneklerini koruyarak yeni bir modernlik inşa etmek istemeleri modernlik için bir çeşitlemedir. Batı dışı modernlik savını savunanlar için bu modeller (İslami, Sosyalist, Konfüçyüscü) Batı karşıtı olsalar hatta Batı karşıtlığı üzerine modernliklerini inşa etseler dahi moderndirler (Toker, 2019: 53).

Burada değinilmesi gereken bir konu da Oryantalizm'dir. Oryantalizm, "Batı" ile "Doğu" arasındaki epistemolojik ve ontolojik ayrıma dayanan bir düşünce biçimidir. Doğu'yu herhangi bir alanda (antropoloji, tarih, sosyoloji,...) Batı'nın çerçevesinden araştırmak Oryantalizmdir. Doğu'yu ortaya koyarken Doğu ve Batı arasındaki temel ayrımlardan yola çıkılmaktadır. Bu ayrımlardan da yola çıkılarak Doğu hakkında bir kanaatler ortaya koymaktadır. Edward Said, bu noktada Doğu'ya hakim olup Doğu'yu yeniden kurmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur, demektedir (Said, 1998: 13). Burada Oryantalizm kavramının önemi şudur ki Batı, Doğu'yu tartışırken her zaman oryantalisttir. Merkeze kendisini koyarak Doğu'yu işlemektedir ancak Batı-dışı modernlik kavramı ile merkezden Batı alınmak istenmektedir. Çünkü konu modernliktir ve Batı dışındaki toplumların Batı'dan bağımsız şekilde modernleşip modernleşememesidir. Ancak burada böyle bir ayrıma gidilmesi bir yerde yine Batı'nın bir yöntemi denilebilecek olan Oryantalizme, Oryantalizm üzerinden bir anti tez üretmektir. Var olan bir teze anti tez üretmek, tezin varlığını da kabul etmektir.

Francis Fukuyama'nın "*Tarihin Sonu Ve Son İnsan (1992)* ", Samuel Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması Ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (1993)*" tezleri üzerinden konuya ilişkin bazı çıkarımlar yapılmıştır. Fukuyama'nın tezi, modern dünyanın liberalizmin ve serbest piyasa ekonomisinin zaferini ele almakta ve bu

² Kantitatif: Nicel araştırma yöntemidir (TDK, 2022a). Nitel araştırmaya nazaran daha geniş çaplı olup olguları ölçümleyen ve sayısal verilere dönüştüren araştırma yöntemidir (Dawson, 2015: 20).

yolla homojenleşme ve çatışmaların son bulmasını anlatmaktadır. Huntington ise küreselleşmenin medeniyetleri çatışmaya götürdüğünü ifade etmektedir. Göle, bu tezlerin Batı merkezli olmasıyla birlikte, modernleşmek için Batı'yı takip etmek zorunlu mudur? sorusuna yetersiz kaldıklarını ifade etmektedir. Gerçekten de Huntigton'un "*Medeniyetler Çatışması Ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması (1993)*" tezi modernlik ile Batı arasında özdeşlik kalmadığını ifade etmekte ve diğer toplumlar için modernleşmeler dahi Batılılaşamadıkları için modern sayılamayacaklarını ifade etmektedir (Huntigton, akt. Göle, 2007: 56-57). Saptamaların ortak noktası modernliğin küresel bir nitelik kazanarak yerelleşmeye başlamasıdır. Batı'nın ilkeleri ile şekillenen modernleşme artık farklı toplumlarda da anamlanmaktadır ve Batı-dışı modernlik kavramı bu çok yönlü durumu ifade etmektedir. Toplamları yeniden anlama girişimidir (Göle, 2007: 57).

Batı-dışı modernlik kavramının adlandırılmasına bakılınca Batı düşmanı ya da modern olmayan toplamları akla getirmesinin bir dezavantaj olduğunu ifade eden Göle, modern kavramı Batı kavramı ile özdeşleştiği için anlamada da bir yanlışlık olmaması açısından, Batı medeniyetinin dışında kalan medeniyetlerden bahsedildiğinin altını çizmekte ve bu kavramın dört temel tez üzerinde inşa edildiğini ifade etmektedir. Bunlar: "*Merkez Dışı Batı, Eş Zamanlı Modernlik, Ekstra Modernlik ve Geleneksizleştirme*" dir (Göle, 2007: 59- 60).

a) *Merkez Dışı Batı*: Batı-dışı toplamların modernliğini anlayabilmek için perspektif değiştirmek gerektiğini ifade eden Göle, modernliği merkeze alarak değil toplamları merkeze alarak o aynadan modernliğe bakmak gerektiğini ifade etmektedir. Yani Batılı olmayan toplamların modernliği incelenmelidir. Bu yaklaşım iki temel problemi incelemektedir: Batı dışı modernliğin meşruluğu ve modern kavramının Batı'dan bağımsız incelenmek istenmesi (Göle, 2007: 60).

b) *Eş Zamanlı Modernlik*: Modernlik dünya toplamları açısından ortak bir tecrübeyi ifade etmekle beraber merkez – çevre, geleneksel – modern, barbar – medeni sınıflandırmaları şeklinde hiyerarşik bir konumlandırma yapmaktadır. Modernliğin ideolojisi ötekileri kendisi ile çağdaş görmemektedir. Bu durum aralarındaki ilişkiye zaman – mekân engeli koymaktadır. Batılı olmayan toplamlara kendisi ile eş zamanlı olma şansı tanınmamaktadır. Modernlik; Batılı toplamların eylemleri ve kültürleri ile özdeşleşmek demektir ve bunun dışında kalan toplamları tarihin kenarında kalmış toplamlar olarak görmektedir (Göle, 2007: 61).

c) *Ekstra Modernlik*: Ekstra modernlik tezi, Batılı olmayan toplumların modernlik isteğini ifade etmektedir. Ekstra ifadesi burada hem Batı'dan ayrı hem de fazladan/ ekstra anlamında kullanılmaktadır. Batı'nın dışındaki toplumları Batı'ya yetişememiş geri kalmış olarak ifade etmek alışlagelmiş bir ifadedir ancak Batı dışı toplumların bazı alanlarda daha fazla olabileceği göz ardı edilmektedir. Batı dışı modernlik kavramına “ekstra” kavramının eklenmesi alışlagelmişin dışında, olağandışı olabileceğini yani yeni bilgi üretilebileceğini, bilmeye değer olduğunu ifade etmektedir. Ekstra modernlik ifadesi, Batı dışında kalan toplumların bazen daha “öncü” olabileceği varsayımına şans vermektedir (Göle, 2007: 63-64).

d) *Geleneksizleştirme*: Batı dışında kalan toplumlar içerisinde modernlik ve gelenek arasında bir süreksizlikten ve kopukluktan söz etmek mümkündür. Geleneksel toplum söylemi yerine “geleneksizleştirilme“ daha doğru bir kullanım olmaktadır. Gönüllü, otoriter modernizasyon projelerinin görüldüğü toplumlar, sömürge toplumlarına nazaran daha hızlı ve kolay gelenekten kopmaktadırlar. Türkiye ve Çin bu ülkelere örnek verilebilirken Hindistan, geleneğini korumayı sömürüye karşı bir araç olarak içselleştirmekte ve muhafaza etmektedir. Geleneksizleştirmenin nedeni olarak da geleneğin, modernliği engellediği yönünde bir inanç mevcuttur. Bu manzara içerisinde modernlik, geleneği modernlik içinde uyumlulaştırmamakta, dönüştürmemekte aksine içerisinde eritmekte ve folklorik ve müzelik hale getirip kenara itmektedir (Göle, 2007: 65).

Batı-dışı modernlik savunucuları modernliğin, açık uçlu bir süreç olduğunu ifade etmektedirler. Aydınlanma ile gelen bireyin akıllı ve kendi hayatı konusunda karar verme açısından hür olduğu savından yola çıkarak modernliğin toplumların kendi geleceği hakkında yorum yapabileceklerini ifade etmektedirler. Burada da Batı'nın modernleşmek için kendi tarihsel süreçlerinin yaşanması gerektiğini ifade eden savlarını eleştirmektedirler. Eleştirdikleri yerden eleştirilen Batı dışı modernlik savunucuları, yaptıkları bu yorum ile modernliğin evrenselliğini bozdukları yönünde eleştirilmektedirler (Toker, 2019: 54).

4. AYDIN KAVRAMI: TANIM, TİPOLOJİ VE ELEŞTİRİLER

Aydın kavramı modern ve günümüz post modern çağda kendisine git gide daha fazla kullanım alanı bulmaya başlamıştır. Kavram ilk bakışta *eğitimli kişi* vasfını zihinlerde uyandırır da kavramın içine girildikçe daha farklı boyutların varlığı göze çarpmaktadır. Aydın kavramı pek çok yerde “entelektüel” ya da “münevver” anlamlarında

da karşımıza çıkmaktadır. Oysa dönemsel bazı şartlar sebebiyle bu ifadeler birbirinden ayrılmaktadır. Öncelikle “aydın” kavramına ayrıntılı bir şekilde göz atılıp diğer kavramlar da ifade edildikten sonra aydının sorumlulukları, tipolojileri ve yöneltilen eleştirilerden bahsedilecektir.

Aydın, Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi’nde “*düşünsel etkinliği ağır basan, düşünsel etkinliklere yönelmiş, bilgili, okumuş, değerlendirmeye gelişkin kimse*” şeklinde tanımlanmaktadır (1986, 1098). Aydın kimse, yalnızca yaptığı işin niteliğinin düşünce eylemi olmasıyla değil aynı zamanda eleştirel düşünce ve faaliyetleri ile de dikkat çeken kimsedir (1986, 1098). TDK sözlüğünde aydın, “*Kültürlü, okumuş, görgülü, ileri düşünceli (kimse), münevver, entelektüel*” şeklinde ifade edilmektedir (TDK). Alman felsefeci ve müzik bilimci Theodore L.W. Adorno ise aydını nitelerken “*hiçbir sisteme ve ideolojiye angaje olmayan, eleştirel, sorgulayan birey*” ifadelerini kullanmaktadır (Adorno’dan aktaran Tan, 2012: 12).

Aydın, Ali Şeriatî’nin ifadeleri ile “*içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal mekânda kendi insani konumunun bilincinde olanıdır.*” (Şeriatî, 2017: 58)

Adalet Ağaoğlu, aydın kavramını ifade ederken şu satırlara yer vermektedirler: “*Aydın, verili olanla yetinmeyen, kendinden, tarihinden, çağından sorumlu olan, sorgulayıcı, değişimci, değişim yollarında başkalarıyla yan yana gelebilen, yaratımcı, paylaşımcı bir kişi*” (Ağaoğlu, 1995: 223).

Son olarak ve farklı boyutları ile dikkat çekecek olan tanım, Sartre’nin aydın tanımıdır. “*Aydın, kendisini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokan, küresel insan ve toplum kavramı adına kabullenilmiş gerçeklerin ve bundan kaynaklanan davranışların tümünü sorgulama iddiasında olan biridir*” (Sartre, 2019: 17).

Söz konusu tanımlar incelendiğinde aydının *sorgulayan, eleştiren, değişim ve gelişime açık olan ve tartışmacı* özellikleri göze çarpmaktadır. Gerçekten de aydın eleştiri yeteneğine sahip, olaylara karşı mesafesini koruyan ve sorgulayan, olayları olguları anlamaya çalışıp insanlarla paylaşmaya çalışan, sorumluluk sahibi ve bilinçli olan kimsedir. Öz bilincinin yanı sıra değişim ve gelişime ayak uyduran hiç değilse bu kavramların karşısında yer almayan kişidir.

Bahsi geçen noktada Alev Alatlî, aydın için farklı bir noktaya değinerek, aydının muhalif olması gerektiği konusuna karşı çıkmaktadır. Aydın için gerektiği yerde muhalif olması gerekmektedir; muhalif oluyor, eleştiriyorsa eleştirdiğinin yerine yenisini koymak

zorundadır, demektir. Eksik, yanlış gördüğü yerde müdahale etmeli ki taşın altına elini koymuş olsun demektir (Fikir Coğrafyası, 2023).

Aydın aslında belli keskin özellikleri olan kimse değildir. Farklı sosyal statüden, toplumsal yapıdan kimseler olabilmektedir. Ayrı bir ‘aydın sınıfı’ yoktur. Dağınık, geniş bir gruptur ancak aydının asıl ve değişmeyen özelliği “ses ve söz sahibi” olmasıdır. Fikir sahibi olmak aydının gayesidir. Fikirleri değişmese de kelimelerini değiştirmekte zamanla üst perdeye çıkmaya çalışmakta ve bir süre sonra da “ukala” damgası yemektir (Ülgener, 2006: 88-95).

Kendi tecrübeleri ve hisleri ile hadiselerle yorum getiren sokaktaki insandan ve işinin gereği olarak zihinsel faaliyetlerde bulunan insandan farklı olarak aydın kimse çağının hesaplaşması içine giren, tabiri caizse toplumunun çilesini çeken, tarihi bütünlük içerisinde olayları, olguları okuyup anlamlandırabilen kimsedir (Türkay, 2021: 42). Aydın ilgisinin tarihsel sürecin tümüne olması ve düşünce dünyasının yüzeysel olmayıp her boyutu ile derinlikli olması önemlidir. Kapitalist sistem içerisinde birbirinden tamamen bağımsız görülen unsurların tarihsel süreç içerisinde birbirleriyle olan bütüncül ilişkilerini görebilme, ayırt edebilme aydının önemli özelliklerindendir (Baran, 2014:12).

Batı dünyasında “aydın” bilginliğin, okumuşluğun, kültürlülüğün ve benzer niteliklere sahip olmanın üstünde ve ötesinde insan varlığının kutsallığı ile ilgilidir. Aydın olabilmek için insan aklının sınırsız genişliğine ve aklın rehberliğine inanmak gerekmektedir (Arsel, 1997: 39).

Toplumbilim Sözlüğü, “aydınlanma” başlığı altında yer verdiği aydın kimseden aydınlanma bilgisine sahip yani aklı öne alan, bilimi içselleştirmiş kişi olarak bahsetmektedir. Sadece eğitim almış, belli bir uzmanlığı olan ahlaklı ve görgülü kimsenin aydın olarak tanımlanmaya yetmeyeceği ifade edilmektedir (Hançerlioğlu, 1996: 26). Tam da bu noktada aydın kavramı ile sıklıkla karıştırılan “entelektüel” kavramına açıklık getirmek gerekmektedir.

Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi’nde entelektüel için “düşünsel etkinliklere yönelmiş, yoğun düşünsel etkinliklere yönelmiş kimse” (1986, 3729) şeklinde aydın kavramı açıklaması yapılırken kullanılan ifadeler ile aynı ifadeler kullanılmış olsa da entelektüel ile aydın kavramının farklı olduğunu savunan görüşler de vardır.

Etimolojik köken bakımından entelektüel kelimesi, Latince kökü “*intellect*” olan “*intellectus*”tan türemektedir. Köken bakımından zihinle ilgili olan, zihinsel anlamına

gelmektedir. Kamuoyunda yaygınlık kazanması Fransa'daki büyük sözlükler dolayısıyla 1870'lerden sonrasına denk gelmektedir. En popüler halini, sıfattan öte sık kullanılan bir isim haline gelmesini Dreyfus Davası'na³ borçludur (Şahbaz, 2019: 64).

Toktamış Ateş, aydını entelektüel ve muadili isimlendirmelerden ayırırken aydının eleştirel yönüne dikkat çekmektedir. Aynı zamanda entelektüel ile aydın arasındaki farktan söz ederken hareket noktası mevcut sisteme bakıştır. Aydın kimse, mevcut sistemin içinde yok olmayıp eleştirip sorgularken entelektüelin sistem ile sıkıntısı yoktur, entelektüel sistemden beslenmektedir (Ateş'ten akt. Tan, 2012: 31). Kraus da bu noktada benzer düşünce yapısı ile iyi eğitim almış okumuş entelektüel kesimin aydın olabilmesi için birikimlerini her şeye rağmen sorgulayan, eleştiren kimseler olmaları gerektiğini vurgulamaktadır (Kraus'tan akt. Tan, 2012: 31).

Entelektüel ile aydının farklı olduğu savını destekler nitelikte ifadelerden birini de Ali Şeriatî ortaya atmaktadır. Entelektüel kelimesinin kökü olan “entelekt”in akıl, şuur, beyin, zekilik ve kavrama gücü anlamlarına geldiğini hatırlatarak entelijans insanın kavrayış sahibi, akıllı ve düşünen kimse anlamında olduğunu ifade etmektedir. Mesleki gereklilikler dolayısıyla zihinsel faaliyeti yürüten kimse entelektüeldir ancak aydın değildir demektedir. Burada bir çeviri hatasından bahseder ve Farsça bir kelime olan “aydın” kelimesinin “açık fikirli” kimse anlamına geldiğini yazmaktadır. Fransızca 'da ise kelimenin karşılığı “clairvoyant”tır. Entelektüel kelimesini Farsça'ya çeviren mütercimlerin yaptığı bir hata sonucu kelime karşılığına aydın denilmiştir. Oysa entelektüel mesleki anlamda olsun olmasın zihinsel iş yapan, zeki, fikir sahibi kimse anlamına gelirken aydın geniş ve açık düşünen, sınırlı ve durgun düşünmeyen,

³ 1894 yılında Fransız ordusunda görev yapan Yüzbaşı Alfred Dreyfus' un Fransız ordusuna karşı Alman - ajanı olduğu suçlamasının yöneltildiği davadır. Konu ile ilgili tek delil yüzbaşının çöp kovasında bulunmuş el yazısı ile yazılmış Fransız ordusuna ait bilgilerin bulunduğu bir nottur. Her ne kadar Yüzbaşı Dreyfus, el yazısının kendisine ait olmadığını iddia etse de Dreyfus vatana ihanet le suçlanmıştır. Bilirkişi raporunda el yazısının Dreyfus'a ait olmadığı yönünde ifadeler bulununca İstihbarat Müdürü, Dreyfus'un dava dosyasını kabartmak için sahte dosyalar hazırlatmıştır. Kapalı oturumlarda gerçekleştirilen yargılama sonunda Yüzbaşı Dreyfus tutuklanmıştır. Ömür boyu cezaya çarptırılan Dreyfus, Şeytan Adası'na gönderilmiştir. Ailesi Dreyfus için çabalarken bir gazete mahkemeye sunulan gizli dosyalardan bahsetmiştir ve böylelikle bu olay toplumda infial yaratmıştır (Baysan, 2002: 182) . Başta Emile Zola olmak üzere pek çok edebiyatçı ve sanatçı isim Dreyfus'a destek vermiştir. Anatole France, E. Duclaux, Ecole Normale bu isimlerden bazılarıdır. Bu isimlerin de dışında Dreyfus davasına destek veren isimler sorgulayarak, bilinçli bir şekilde düşünerek fikirlerinin arkasından gitmişlerdir. Kendilerini diğer insanlardan ayırmayı bilmişlerdir (Erdoğan, 2019: 570). Toplumunu incelemeyi bilen, sorgulayan eleştiren ve bilinçli şekilde düşünerek her şeye rağmen doğru olduğuna inandıkları şeyin peşinden giden bu kimseler şüphesiz ki aydın kimselerdir ve ilerleyen zamanların aydın kimseleri için örnek teşkil etmişlerdir.

toplumların ve ülkelerin meselelerini analiz edebilen, başkasına aktarabilen ve eleştiren kimsedir (Şeriati, 2019: 11-13).

Aydın kimseler, entelektüellerin aksine toplumda bir seçkin statüsüne sahip değillerdir. Aydın olmak kişinin içindeki niteliktir herhangi bir grubun içinde, dışında, yanında yer almamalıdır (Şeriati, 2019: 93). Örneğin bir sosyolog sınıfları, tarihsel aşamaları, sınıfların psikolojilerini okuyan entelektüel kimsedir ancak aydın kimse kendi içinde bulunduğu sosyal sınıfı hisseden kimsedir (Şeriati, 2019: 95).

Buradan anlaşılıyor ki aydın kişi bir konuda uzmanlaşmış olmak zorunda olmamakla beraber her konuda derin düşünme, eleştirme, sorgulama gibi etkinliklerde bulunmalıdır.

Aydın kavramı ile eşdeğer manada kullanılan bir kelime de “*münevver*” kelimesidir. Türkiye’ye aydın kavramının girişi de 19. yy.da münevver kavramı ile olmuştur. Bu açıdan Batı’nın aydınlanmasına uygun ama entelektüel kelimesinden farklı bir anlamı vardır. Batı’nın “*intellectuel*” i dilimizde “aydın” olarak karşılanmıştır ancak Mardin’e göre bu çağrışım aydını değil entelektüeli karşılamaktadır (Keser, 1986: 11).

Arapça bir kavram olan münevver kelimesi “tenvir edilmiş, nurlandırılmış, parlatılmış, aydınlatılmış; ışıklı. Aydın kimse” şeklinde lügatta yer almaktadır (Devellioğlu, 1978: 868). Burada münevver kelimesi, aydın kelimesi ile aynı anlamda tanımlanıyor ise de Şerif Mardin konuya açıklık getirmektedir. Aydın düşüncesinin Osmanlı düşünce dünyasında Tanzimat ile devlet memurları arasında oluştuğunu ancak o dönemde eleştirel aydın kimliğine sahip kimselerin olmadığını ifade etmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki söz konusu dönemde devletin bürokrasisi içinde aydından ziyade okumuş münevver kimseler yer almaktadır (Mardin, 1985: 45).

Gerçeği söylemek zorunda olan aydın kimse, herhangi bir burjuva, iktidar ideolojisinin geliştirdiği inceleme alanlarının dışındaki değerlerin de farkına varmalıdır. Değerler ve ahlak hükümlerinin tabulaştırılıp herhangi bir dönem ya da işleve hizmet etmelerinin önlenmesi, ortaya çıkarılması aydının sorumluluklarındandır (Baran, 2014: 13- 17).

Aydını, işinin gereği olarak zihinsel faaliyetlerde bulunan insanlardan ayıran yönü, bulmanın tarihsel süreci izlemeyi gerektirdiğinin farkında oluşudur. Aydın ilgisinin tarihsel sürecin tümüne olması yüzeysel olmaması önemlidir. Aydın kişinin düşününde yüzeysel olmaması her boyutu ile derinlemesine düşünmesi gerekmektedir.

Kapitalist sistem içinde birbirinden tamamen bağımsız görülen unsurların tarihsel süreç içerisinde birbiriyle olan bütüncül ilişkilerini görebilme, ayırt edebilme aydının en önemli özelliği olmakla beraber bunları halka duyurmak en önemli sorumluluğudur (Baran, 2014: 12). Aydın olan kişinin yaşayışı ile davranışları arasında bir düzen bir bağlantı bulunmalıdır. Aydın kişi edindiği bilgileri rafa kaldırmamalıdır (Eyuboğlu, 2009: 70-71).

Burjuva/ iktidar ideolojisinin geliştirdiği inceleme alanlarının dışındaki değerlerinin farkına varmak da aydın kişinin sorumluluğundadır. Değerler ve ahlak hükümlerinin tabulaştırılıp herhangi bir dönem ya da işleve hizmet etmelerinin önlenmesi, ortaya çıkarılması da aydının insanlığa karşı sorumluluklarındandır (Baran, 2014: 14).

Gerçeği söylemek zorunda olan aydın aslında toplumsal bir eleştirmen, daha insani daha iyi ve daha akılcı bir toplumun kurulmasının önündeki engelleri kaldırmaya çalışan kimsedir. Bu nedenle toplum üzerindeki söz haklarının varlığı dolayısıyla mevcut statükonun, iktidarın karşısında konumlanmakla ve marjinal/ bozguncu gibi suçlamalara maruz kalması normaldir (Baran, 2014: 17).

Aydın kimse kendi dönemine peygamberlik etmelidir. Bilinir ki peygamberler halktan gelmiş, halka yakın olmuş kimselerdir. Bir peygamber edasıyla halka seslenmelidir, mesaj vermelidir, yol göstermeli ve bilinç aşılmalıdır. Bilge kişinin yolu aydınlatmak için yaptığı lamba ile yolu göstermektedir (Şeriati, 2017: 62).

Aydın tarihi keşfetmekle sorumludur. Tarihsel süreç içerisinde kendisinin ve toplumunun farkına varıp herhangi bir olumsuz durumda farkına varıp sorumluluğunu hissedip bu sorumluluk duygusuyla hareket etmelidir (Şeriati, 2017: 65).

Aydının sorumlulukları noktasında Şerif Mardin, aydının demokrasi konusunda da sorumluluğunun olduğunu ifade etmektedir. Hitler dönemini örnek vererek aydınların özellikle böyle zamanlarda faaliyete geçmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca kimi aydınlar için aktif siyaset yapabilme yolu kapalı olsa dahi aydın burada umutsuzluğa düşmemelidir. Aydın bu gibi durumlarla sıklıkla karşılaşmakta ve asıl marifeti bu durumlarda da faaliyetlerine devam ederek göstermektedir. Demokrasilerde böyle durumlar sıklıkla gözlemlenmekte olmakla beraber gayet olağandır (Mardin, 2017: 250 - 289).

Gramsci için de aydınlara sosyalist bir dünya kurulması noktasında sorumluluklar düşmektedir. Politik hegemonya yanında bir de ideolojik hegemonya olduğunu ifade eden Gramsci, sosyalist dünya kurulması noktasında da aydınların ideolojik hegemonyayı kurma görevinden bahsetmektedir (Gramsci, 1985: 14).

Gramsci aydınları iki gruba ayırmaktadır. Geleneksel ve organik aydınlar. Geleneksel aydınlar, endüstrileşme ile gelişen kapitalist düzenin harekete geçirmeyi başaramadığı kentlerdeki köy tipi aydınlardır. Bu aydınlar bölge ya da merkez yönetimi ile halk arasında toplumsal ve politik anlamda önemli bir görev yapmaktadırlar. Organik aydınlar ise toplumun içerisinde örgütlenme ve düşünme işini yüklenen aydınlardır. Bir başka adlandırma ile kent aydınları olarak ifade edilen bu aydın grup endüstrinin gelişmesi ile gelişim kazanmakta olup ona bağlı kalmaktadır. Ancak bu grup aydınlar, işçi sınıfını önemseyip işverenler ile aralarında bir ilişki kurmaktadırlar. Kalıplaşan bu aydın grup zamanla endüstri kurmaylarından ayırt edilemeyen bir hale gelmektedirler (Gramsci, 1985: 14-35).

Cemil Meriç, aydın kavramı üzerine tartıştığı “*Mağaradakiler (1978)*” adlı kitabında genel bir çıkarıma gitmektedir. Yapılan pek çok farklı tanım ve yorumdan sonra her çağın, ülkenin, ideolojinin ve sınıfın aydın anlayışının farklı olduğunu ifade etmektedir. Aydın kimse zamanının irfanına varmalıdır, ülkesinin tarihini, dilini, edebiyatını bilmelidir. Dünyaya yabancı olmamalıdır. Peşin hükümlü olmayıp olayları kendi akıl terazisinde tartmalıdır ve aydın kimseyi tarif sınırlarına hapsetmemek gerekmektedir (Meriç, 2020: 24).

4.1. AYDIN TİPOLOJİLERİ

Aynı kavramın birbirleriyle ilişkili olduğu yönleri ile sınıflandırılması olan tipoloji, aydın kavramı üzerinden de pekâlâ incelenabilmektedir. Bu çalışmada evrensel nitelikleri açısından yapılan sınıflandırma ile incelenmektedir (Çağlar, 1989: 16).

4.1.1. Yaratıcılık Ve Kültür Üretimi Açısından Aydın

Yaratıcılık ve kültür üretimi açısından aydın değerlendirilirken, aydınların üretim faaliyetleri dikkate alınmaktadır. Var olan kavramları/teorileri oldukça zenginleştirerek yeniden ortaya koyan aydınlar olduğu gibi kendileri özgün ve yaratıcı olarak verimli bir edinim ortaya koyamayan aydınlar da vardır. Yaratıcı aydınlar taklit edilebilecek, örnek oluşturabilecek entelektüel roller doğurmaktadırlar ancak tekrarlayan aydınlar, yaratıcı

aydınların geliştirdikleri edininimler üzerinden çalışmalar yapmaktadırlar (Çağlar, 1989: 17).

4.1.2. Toplum İçindeki İşlevi Açısından Aydın

Toplumların birer ferdi olan aydınlar, toplum içerisinde nasıl konumlandıklarına göre gerçek ve sahte aydın, bağımsız aydın ve bürokratik aydın olarak sınıflara ayrılmaktadır. Gerçek aydın, Gerçek aydın kendisi üzerine araştırma yapmaktadır. Kendi niteliklerinin yanı sıra niteliklerini geliştiren toplumu, kültürel ortamı da incelemektedir. Mensubu olduğu toplumsal sınıfın ön yargılarından, belli başlı değerlerinden kurtulup kendisini evrensel nitelikte kavramaktadır (Çağlar, 1989: 23). Gerçek aydın, yaratıcı düşünce ilkelerine bağlanmakta ve içinde bulunduğu çağa göre tutum değiştirmemektedir (Eyuboğlu, 2009: 71). Kurulu düzenin savunuculuğunu yapmamaktadır. Düzenin yalanlarının ve çarpıttıklarının karşısında durmaktadır (Meriç, 2020: 38). Sahte aydın olarak ifade edilen aydınlar ise gerçek aydınların tam tersi özellikler göstermektedir. Hâkim sınıfın savunuculuğunu yapmakta ve hizmet etmektedirler. (Çağlar, 1989: 23). Jean Paul Sartre, sahte aydını “*sözde aydın*” olarak ifade etmekte ve gerçek aydınlar ile eğitim almış olmaları yönüyle benzerlikler gösterdikleri ancak çıkarlarının üst yapı çıkarlarına bağlı olduğunu ifade etmektedir (Sartre, 2019: 48).

Bağımsız aydın, işi gereği bir bürokratik yapıya dâhil olsa bile çalışmalarını bu yapıdan bağımsız yürütmektedir. Bürokratik yapıya yabancılaşmakta, eleştirmekte ve gerekeni söylemekten çekinmemektedir (Çağlar, 1989: 21). Bürokratik aydın ise, bürokrasinin bir uzantısı olagelmektedir. Entelektüel faaliyetlerini yürütürken bürokrasinin kalıpları dışına çıkamamaktadır (Çağlar, 1989: 21).

4.1.3. Entelektüel Faaliyetleri Yürüttükleri Ülkeler Açısından Aydın

Okuyan, sorgulayan, eleştiren aydın sıklıkla entelektüel faaliyetler içerisinde olmaktadır. İçinde bulunduğu toplumun yapısı gereği de yürüttüğü faaliyetlerin nitelikleri değişmektedir. Bu açıdan az gelişmiş ve sosyalist ülkelerde devrimci aydının görüldüğünü iddia eden Gouldner, genelinin iyi eğitilmiş ve varlıklı olduklarını ifade etmektedir. Toplumun cesur, savaşçı ve verimli kesimi olduklarını da eklemektedir (Gouldner'den akt. Çağlar, 1989: 25).

Zimmerman, aydınlardan bahsederken toplumu yöneten bir sınıf olduklarını ifade etmektedir. Bilimsel teknik devrimler dolayısıyla uzmanlaşmanın gelişmesi, toplumsal yapının karmaşıklaşması gibi unsurlar aydınların kendilerini eğitmelerine neden

olmaktadır. Bu aydınlar çevrelerine ve kendilerine karşı sorumluluk duygusu içerisindedirler, olayları dışarıdan gözlemlemezler karar verici nitelikte yer alıp yaratıcıdırlar. İdeolojik aşırılıklardan hoşlanmamaktadırlar. Yüksek eğitilmiş ve genelde başlarda Marksist fikirlere yakın olsalar dahi ilerleyen zamanlarda daha geniş düşünmektedirler (Zimrnerman'dan akt. Çağlar, 1989: 25). Zimrnerman'ın yaptığı bu saydın sınıflandırması, bir toplumsal sınıf olarak aydınlar ismini almaktadır. Aynı şekilde konu üzerine fikirler beyan eden Shils'e göre, entelektüel faaliyetler ulusal nitelik taşımaktadır. Metropol gelişmenin, yaratıcılığın bir merkezidir taşra ise daha sığ ve belirli alanlar içerisinde kalmaktadır. Metropol aydını her türlü entelektüel dile, fikre sahip olabilir iken taşradaki aydın edinebildiği bilgileri kendi çevresi içinde uyumlamaktadır. Az gelişmiş ülke aydınına etkileyenlerin modern aydınlar olduklarını ifade etmekte ve bu aydınların Batı tipi eğitim aldıklarını ve bu yüzden gelişmiş ülke aydınlarına göre daha seçici davrandıklarını ifade etmektedir (Shils'den akt. Çağlar, 1989: 23-24). Burada da anlaşılmaktadır ki Shils, azgelişmiş ve gelişmiş ülke aydını olarak sınıflandırma yapmaktadır.

4.1.4. Nitelikleri Açısından Aydın

Nitelik açısından yapılan sınıflandırmanın sebebi F.B. Bottomore'nin yaptığı ayırımdır. Bottomore, Intelicansiya ve entelektüeli birbirinden ayırmaktadır. Intelicansiya için 19. yy.'da Rusya'da ortaya çıkan kafa emeği ile mesleklerini idame ettiren orta sınıf bir grubu ifade etmektedir. İdealisttirler ve amaçları kutsal değerleri hayata egemen kılmaktır. Ancak entelektüeller daha küçük bir gurubu kapsamakla birlikte doğrudan fikir üretme, eleştirme eğilimlidir ve toplum ile doğrudan ilgilenmektedirler. Her toplum içerisinde mutlaka görülürler ve yönetici elit ile daha yakın ilişki içerisindedirler (Bottomore'den akt. Çağlar, 1989: 28-29).

İlhan Arsel, "*Aydın ve 'Aydın'*" adlı kitabında aydın kavramına çok geniş bir şekilde yer vermiş olmasının yanı sıra Batılı ve Doğulu aydını karşılaştırma çabasına girmektedir. Batılı aydının aklın ürünü olan şeyleri, aklı öne plana çıkardığını ve "gerçek" aydının böyle olması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada İslam dünyasının aydın diye isimlendirdiği kimselerin İslam'a, şeriata, dini dogmalara inanan kimseler olduğunu vurgulayarak gerçek aydın olmadıklarını ifade etmektedir. Gerçek aydının akıldan başka rehberinin olmadığını ifade ederek İslam dünyasının aydınlarını bu yönüyle eleştirmektedir (Arsel, 1997: 1- 86). Bu söylemlerine ek İslam dünyasından gerçek aydın çıkmadığını, medeni cesarete sahip olması gereken aydın kimsenin İslam dünyası içinde

Kur'an ve emirlerine karşı çıkmayı başaramadığını ifade etmektedir (Arsel, 1997: 205 – 206). Çünkü gerçek aydın olmanın tek ölçütü için dine ve geleneğe karşı olmayı savunmaktadırlar. Burada bahsi geçen kimseler için Batıcı/ taklitçi aydınlardır sınıflamasını yapmak mümkündür. Bu grup, Türk aydınının içerisinde cumhuriyet aydınına denk gelmektedir.

Bir toplum için bir anda bir fikrin doğması ve kabul edilmesi kolay değildir. Değişmeyi tüm toplumun tüm halk yığınlarının istemesi gerekmektedir. Aksi halde iyiye gitmesi istenen ve beklenen değişimler dahi ters tepebilmekte hatta daha kötüye gidebilmektedir (Berkes, 2019: 18-19).

Toplumların neredeyse her türlü serüvenlerinde fikirleri ile daha da gün yüzüne çıkan aydınlar, toplumlar üzerindeki değişiklikleri anlamak gerekirse yön vermek gibi misyonlara sahiptirler. Ayrıca geniş halk yığınları üzerinde de etkisi olan aydınlar bilgi birikimleri, topluma yol gösterme kaygıları, geçmişi tanımanın getirdiği öngörü ile aynı zamanda halkı bilgilendirme sorumluluğundadırlar.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI - TÜRKİYE MODERNLEŞMESİ VE TÜRK AYDINI

Düşünen, sorgulayan, eleştiren, okuyan, gerçekleri objektif bakış açısıyla değerlendirip geçmişini ve geleceğini tayin etme konusunda yetkili olan aydın; pek tabii toplumsal olayları, olguları anlamada ve değerlendirmede bir adım daha önde olan ve ihtiyaç duyulan kimsedir. Bu sebeple toplumlar belli değişim, gelişim süreçleri yaşarlarken aydınlar ve fikirleri sıklıkla gündeme gelmektedir. Ticari ilişkileri, toplumsal hareketleri, siyasal amaçları ve çıkarları ile bir bütün olan dünyada meydana gelen pek çok olay, fikir akımı, siyasal çalkantılar tüm dünyada duyulmakta ve tüm dünyaya çeşitli şekillerde etki etmektedir.

Batılı ülkeler Reform, Rönesans, Sanayi Devrimi, Aydınlanma Çağı gibi çeşitli evrelerden geçerken ve bu konularda çeşitli fikirler üretirlerken çağdaşı olan devletlerde -pek tabii Osmanlı Devleti'nde de- bu süreçlerin çeşitli etkileri gözlemlenmektedir. Özellikle Aydınlanma Çağı'nın getirdiği denilebilecek olan Modernleşme ve Batılılaşma pek çok toplumda değişiklikler doğurmaktadır. Osmanlı Devleti de çeşitli nedenler ile bu serüvenleri yaşamış ve neden-sonuçları o günden bugüne değin tartışılarak değerlendirilmiş ve hala değerlendirilmektedir.

Her türlü değişim süreci için modernleşme demek mümkün değilse de Türkiye'nin geniş anlamda yaşadığı değişimler için modernleşme kavramını kullanmak çok da sorun teşkil etmemektedir. Artık modernleşme değişiminin bir yönü değil direk değişimin ismi olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle yaşanan değişimleri sosyal bilimciler, modern sosyal bilimleri var eden modern gereklilikler çerçevesinde değerlendirdikleri için modernliği bu noktada bir standart olarak görmektedirler (Yıldırım, 2012: 2).

Bahsedilen serüvenin başarılı olduğu ya da olmadığı üzerine fikirler üretilmiş, tezler yazılmış ve hala yazılmaya devam edilmektedir. Burada amaç olumlu ya da olumsuz bir tez ortaya koymak değil, mevcut durumun içerisinde toplumda fikir insanı olarak adlandırılan aydınların konumunu tespit etmeye çalışmaktadır. Ayrıca çalışmada sözü edilen aydınlar herhangi bir sınıflandırmaya tabii tutulmamaktadırlar.

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE YENİLEŞME DÜŞÜNCESİ

Osmanlı Devleti, 1299 yılında Kuzeybatı Anadolu'da -günümüz Bilecik ilinin Söğüt ilçesinde- kendisini Hristiyanlığa karşı adanmış bir beylik olarak kurulmuştur (Şahin, 2006: 224). Bu küçük beyliğin coğrafi, siyasi ve toplumsal anlamda taşıdığı

üstünlükler onu 600 yıl ayakta tutacak dinamikleri sağlamıştır. Kurulduğu bölge itibariyle Hristiyan dünyası ile sınırdaş konumdadır. Hükümdarlarının iyi birer asker ve aynı zamanda iyi birer yönetici olmaları da siyasal anlamda bir üstünlük getirmektedir. Bu üstünlüklere sahip olan Osmanlı'nın, diğer dinlere karşı takındığı tavrın bağnaz olmaması, onlara hoşgörü ile yaklaşması da durumu Osmanlı Devleti'nin lehine çevirmektedir (Sander, 2015: 57-60).

Kendisine has kültürü ile Osmanlı Devleti, 16. yüzyıla kadar geçen sürede büyük başarılar elde etmekte ve sınırlarını en geniş haline taşımaktadır. 16. yüzyılın ortalarına gelindiğinde Avrupa'dan üstün olan Osmanlı Devleti, yavaş yavaş gerilemekte ve Avrupa'dan geri planda kalmaya başlamaktadır. Gerilemenin nedenleri arasında yönetici kadronun zamanla bozulması, fetihlerin yapılamaması dolayısıyla hazinenin yoksullaşmaya başlaması, yeniçeri ocağının zayıflaması sayılabilmektedir (Tazegül, 2005: 69). 1606 Zitvatoruk Anlaşması ile toprak kaybı yaşamasa da prestij kaybı yaşayan Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerle eş düzeye gelmesine rağmen hala kendisini üstün görmektedir. Ancak ilerleyen süreçte 1648 Viyana Bozgunu ve ardından peş peşe gelmeye devam eden askeri yenilgiler ile sıkıntıları had safhaya ulaşmaya başlamakta olan Osmanlı, 18. yüzyıla girerken problemlerini daha geniş çerçeveden görmeye ve yapacağı reformlar için zemin hazırlamaya başlamaktadır (Tazegül, 2005: 69)

Türk batılılaşmasını III. Selim ile başlatmak adet olmuş ise de en açık şekli ile Tanzimat Fermanı'nın ilanına bağlıdır (Azman, 2022). Çünkü Osmanlı'nın Batılılaşma süreci ile ilgili net bir dönemlendirme yapmak pek kolay değildir. Süreç belli bir isimlendirme yapılarak başlamamaktadır (Ortaylı, 2016: 26). Ancak Viyana Bozgunu sonrası Osmanlı devlet erkânı Batı'yı tanımanın gerekliliğini kavradığı için Batı'yı tanıma yönünde adımlar atmaya başlanmaktadır. Öncelikle Lale Devri denilen dönemde, Batı ile diplomatik ilişkiler kurulup Batı'nın bilimi tanınmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple Batı ülkelerine elçiler gönderilmektedir. Bu elçiler, ziyaret ettikleri ülkelerde siyasi, kültürel, diplomatik pek çok konu hakkındaki izlenimlerini "Sefaretname" isimli eserlerine yazmaktadırlar (Tazegül, 2005: 69-70). Dönemin en bilinen sefiri Yirmisekiz Mehmet Çelebi, "Paris Sefaretnamesi"nde Fransa'da ki sarayların ihtişamından, opera salonlarından, değerli madenlerin kullanımından, rasathaneden ve tıp merkezlerinden bahsetmektedir (Yirmisekiz Mehmet Çelebi, 1975). Ancak bu noktada Ülken, sefirlerin yetişme tarzlarının, yetişme tarzları dolayısıyla da Batıyı anlayabilme yetkinliklerinin elverişli olmadığını ifade etmektedir. Oradaki mimari üstünlükleri ülkelere getirme

fikrini dahi akıl edememektedirler. Bir de Macar asıllı İbrahim Müteferrika aracılığıyla matbaa Osmanlı'ya taşınmıştır ancak basılan eserler Batı'nın zihniyetini Osmanlı'ya taşıyacak eserler değil yine eski eğitim sisteminin eserleridir (Ülken, 1994: 25-26). Dönemde yapılan yeniliklerin sadece saray çevresinde kalması, halktan bağımsız bir şekilde yapılması halkı yoksulluğa ve isyana sevk etmektedir. Lale Devri olarak adlandırılan bu süreç, 1730 yılında Patrona Halil'in isyanı ile son bulmuştur. Ancak kurumlarda Batı tipi yenileşmeler, hız kesmeden devam etmektedir. 59 yılın ardından Batı'da yaşanan Fransız İhtilali dünyada pek çok şeyin değişimine etki etmiştir. Dönemin çağdaşı olan padişah III. Selim de daha önceleri başlanan yenilik hareketlerine daha çok askeri ve mali alanlarda devam etmeye başlamaktadır. Lale devrinin geçici elçilikleri yerine kalıcı elçilikler açmış, topçu ve deniz okulları kurmuş, gönüllülerden oluşan yeni bir düzenli ordu kurmuştur. Ordusuna ve yenilik hareketlerine Nizam-ı Cedit ismi verilen hareket, yine halkın yeniliklere uzak kalması ve karşı çıkması sonucu başarısız olmaktadır. Bu sefer de Kabakçı Mustafa'nın isyanı ile yenilik hareketlerine son verilmiş ve III. Selim öldürülmüştür (Tazegül, 2005: 70-72). III. Selim'in ardından tahta çıkan II. Mahmut da devletin gerilemesini engellemek için yeniliklere devam etmektedir. Batı tarzı bir ordu ve bu orduyu yetiştirecek, Batı tarzı eğitim verecek okullar açmaktadır. Bu dönemde yenilikler, askeri alanın dışına çıkmaktadır. Batı'ya öğrenci göndermek, tercüme odaları açmak, Batı tarzı kabine kurmak, devlet memurlarına Batı tipi üniformaları zorunlu kılmak yeniliklerden bazılarıdır. III. Selim ve II. Mahmut'un Batı'yı tanıma girişimleri, Osmanlı'nın ve ardından Türkiye'nin Batılılaşma adına çok önemli girişimlerdir. Ancak tam anlamıyla istenen gelişme gösterilememiştir (Tazegül, 2005: 73-74).

2. TANZİMAT DÖNEMİ VE YENİ OSMANLILAR⁴

Tanzimat dönemine yaklaşılacak süreçte aydınların rolü iyice artmaktadır. Dönemin aydınları ilerleme, gelişme taraftarıdır ve ilerleyen, gelişen toplum olarak Batı medeniyetini gördükleri için genelde hepsi Batı taraftarıdır. Batı medeniyetine fazla öykünmekte ve kültürlerini dahi almaktadırlar. Bu süreçteki yenilikler padişah destekli ilerlemektedir ancak yapılmak istenen yenilikler Batı'yı benimseyen aydınlar dolayısıyla Batı odaklı ilerlemeye başlamaktadır (Kurttaş, 2019: 403). Dönem aydınları Batı

⁴ Yeni Osmanlılar, ilgili literatürde bazen Genç Osmanlılar olarak isimlendirilse de biz daha yaygın kullanımı olan Yeni Osmanlılar tabirini kullanmayı tercih ediyoruz.

medeniyetinin ileriliğini halkın da yönetime katıldığı siyasi rejimde görmektedirler. Bu nedenle merkezi yönetime karşı muhalif bir havaya bürünmektedirler ve genel olarak bu aydınlar yazar ya da şairdirler (Tazegül, 2005: 80). Bu nedenle Tanzimat aydını taklide dayalı bir batılılaşma benimsemektedir. Üst yapı kurumlarından ziyade alt yapıyı taklit ederek basit bir batılılaşma seviyesinde kalınmaktadır (Onay, 2012: 25-26). Burada dikkat edilmesi ve unutulmaması gereken bir şey de Tanzimat döneminde gelişmeyi her ne kadar devlet erkânı istemiş ve başlatmış olsa da reformların zihni yönünü Batı’da eğitim almış aydınlar ve fiili yönünü de Batı’da eğitim almış bürokratlar yürütmektedir (Tazegül, 2005: 78).

Tanzimat döneminin getirdiği dışa açılma ile beraber yeni tip aydın sınıfı doğmaktadır. Bu aydının amacı devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmaktır ve bu aydınlar da devlet eliyle görev almakta ve bu nedenle halka yakın durma konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar (Onay, 2012: 24). Bu aydın grup “Yeni Osmanlılar” olarak anılmaktadır (Değeralp, 2012: 32). 30 Ağustos 1867 tarihinde Fazıl Mustafa Paşa’nın öncülüğünde toplanmışlardır (Topal, 2018: 13). Yeni Osmanlılar için ortak ve tek bir doktrin etrafında birleştiklerini söylemek güçtür. Ancak bu aydınlar, genel manada Tanzimat’ın yenilikçi havasına olumlu bakmakta ama gerçek bir hukuki nitelik taşımadığını iddia etmektedirler. Çünkü mutlakiyetçi yönetim, dışa bağımlılık, yabancı müdahaleleri söz konusudur (Tanör, 2016: 123).

Yeni Osmanlıların fikirlerini ve amaçlarını daha iyi anlayabilmek adına Namık Kemal’in “*Hürriyet*” gazetesinde yer verdiği Yeni Osmanlılara yönelik soru cevap şeklindeki satırlar aydınlatıcı olacaktır:

Şimdi evvel emirde Yeni Osmanlıları istintak edelim:

S[ual]: Sizin derdiniz nedir ki bu kadar gürültüye bais oldunuz ve oluyorsunuz?

C[evap]: Bizim derdimiz devlet ve vatanımız tehlike içinde olduğundan mümkün ise onu kurtarmaktır.

S: Siz halkın vekili misiniz, sizden başka hiç adam yok mu?

C:Devlet bir vücut farz olundukta biz dahi onun erkanı azasındanız. Heyet-i vücuda arız olan fenalıktan hissemizce biz dahi müteessir oluruz.Sair azada noksan-ı hiss bulunursa bizim onlara mutabatımız lazım gelmez. Bu sual, bir sefine su almaya başlasa da yolculardan birkaçı halden haberdar oldukta bağırıışalar sair haberi olmayanlar gibi “niçin sükut etmiyorsunuz” demek gibi bir haldir. Sefine batarsa hepsi birden gark olurlar, can ise tatlıdır. Bundan başka nefse ait bir hatar olmasa bile insanda o kadar gayret yok mudur ki nan ve nimeti iliklerine işlemiş olan koca bir devletin mücerred sü-i hareket ile haritai aleminden mahvolmak derecesine getirildiğini görsün de sükut eylesin dursun ve namını ilelebet ahlafl lisanında şetm ve lanetle yad ettirsin.

S: Devletteki tehlikeyi siz neden anladınız?

C: Tehlike meydandadır. Sağlam çürük üç milyon kese kadar varidatı olan bir devletin on altı milyon keseden mütecaviz faizli borcu olur ve varidatın nısfı onun faizine gider, kendi kuvvetinin birkaç kat ilerisinde olan bir hasmın matmah-ı nazar-ı tama’ı olup suri ve manevi ondan yevmiye bin cerihaya mazhar olmaktan vücudu gırbala döner ve etıbbası onun hastalığından istifade için yaranın nereden geldiğini ve vücudun ne surette nazik ve müteessir

olduğunu daime ketm ederler ve o cihetle yanında bulunan dostları dest-gir olmak istedikçe bir faide veremezler ve belki onlar da min-gayr-i kaskin başka yaralar açarlar, o devlet tehlikede olmaz da saadette mi olur? (Namık Kemal, 1868a: 11).

Yeni Osmanlılar, İslami Türk kültürünü benimsemiş olmakla birlikte aynı zamanda Batı Medeniyetinin unsurlarına sahip meşruti bir yönetim arzu etmektedirler. Yeni Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yönetimden bağımsız hareket ediyor olmakla birlikte demokratik hareketin de öncüsü sayılabilmektedirler (İnalcık, 2013: 68). Yeni Osmanlıları bir araya getiren asıl unsur ise Tanzimat Fermanını yayınlayan Mustafa Reşid Paşa'nın ardından gelen uygulayıcıları olan Fuat ve Ali Paşaların kameralist uygulamalarıdır. Kameralizm, Batı siyasasında aydın despotizminin kuram halini almış düşünce sistemidir. Bu düşünceye göre halka sınırlı düzeyde bir özgürlük verilerek asıl amaç olan devleti kurtarmaktan sapmamak gerekmektedir. Yeni Osmanlılar bu tutuma karşı çıkmaktadırlar (Mardin, 1991: 84-88) ve ıslahatların devleti kurtarmada yeterli olmayacağını, anayasal, meclisli bir rejime geçilmesinin gerektiğini ifade etmektedirler. Bu aydın isimler arasında; Şinasi, Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa ve Mithat Paşa yer almaktadır (Değeralp, 2012: 32). Bahsedilen bu özgürlük mücadelesini ve Tanzimat'ın getirdiği bağımlılığı ilk fark eden aydın isimlerin başında Şinasi gelmektedir. Şinasi Batı'nın düşüncesini kavrayabilmiştir. Batı'nın "özgürlük" kavramı, matbaanın gelişmesi ile yaygınlaşan iletişim ağında yayılmaktadır. Şinasi artan okuryazarlık ile bu fikre ulaşıldığını düşünerek kendisi de dönemin iletişim aracı olan *Tasvir-i Efkâr* gazetesini kurmuştur. Bir dönem Fransa'da bulunan Şinasi, Aydınlanmanın etkisinin bireysel hürriyette olduğunu kavramıştır ve Osmanlı'da baba-oğul, hoca-öğrenci üzerinden oluşan bağlılığının kitaplar ile yenileceğini düşünmüştür (Mardin, 1991: 85-87).

Yeni Osmanlılar devletin kurtuluşu için meşruti fikirleri halka anlatabilecekleri bir kamuoyu oluşturmak istemektedirler ve bu yolda çeşitli gazeteler çıkarmışlardır. Ancak buradaki sorun halkın anlayacağı şekilde yazmak ve meşruiyet kazanmaktır. Bunun için Yeni Osmanlılar, Batılı kavramları İslami bir bakışla değerlendirmekte ve ortaya attıkları fikirlerini İslami deliller ile güçlendirmeye çalışmaktadırlar (Özkan ve Gökgez, 2014: 1085). Tanzimat döneminin getirdiği yenilik denemeleri, başarısız sonuçları ve Batılılaşma tuzağını fark eden ve Batılı siyasal kavramları İslami kültür ile harmanlayıp, doğu ve batıyı tek bir potada eritmeye çalışan diğer bir aydın isim Namık Kemal'dir. (Berkes, 2019: 33).

Namık Kemal ve arkadaşları için Batılılaşma, Batılı kavramların irdelenmesidir. Bu sebeple Namık Kemal, batılılaşma konusunda özden uzaklaşılması gerektiğini

savunmaktadır. Batılılaşmak Namık Kemal ve Yeni Osmanlıların çoğu için devletin sorunlarına cevap verdiği ölçüde önemlidir. (Özkan ve Gökgöz, 2014: 1085).

Lakin bazı Avrupalılar levha-i hayale hakikaten aldandıklarından mıdır, yoksa aldanmayı faideli gördüklerinden midir, nedir, her yerin gazetelerine muhbirlik ederler, “Yeni Osmanlılar müddealarını din üzerine tesis ediyorlar. Onlardan hayır me’mul olunmaz” derler. İşte zuhurumuzdan beri efkarımızca bize bulabildikleri kabahat budur. Evet, biz din üzerine tesis-i müddea ederiz. Dinin ahkamı siyasesinde mani-i terakki olacak bir şey görmedikten başka şuna layıkıyla yakın hasıl ettik ki vatanı kurtaracak, hürriyet-i ammeyi hasıl eyleyecek bir çare var ise zikrolunan ahkama müracattır. Bu babda her kimin bir şüphesi var ise meydana koysun, Yeni Osmanlılar halline müsaraat eder...

Ey mösyöler! Din var iken terakki mümkün olmayacağını siz neden bildiniz? Acaba tabi olduğunuz mezhebin ahkamından hiç haberiniz var mıdır? Bizde indallah ve inde’n-nas her fiilinden mesul olan erbabı hükümeti papalar gibi masum mu kıyas ediyosunuz? Ulemayı papazlar hükmünde mi tutuyorsunuz? Neden korkuyorsunuz? Hristiyanlara zulm etmeliğimizden mi? Bilin ki dinimizin ahkamına göre hukukça herkes müsavidir. Düşünün ki İspanyollar Gırnata’yı aldıkları zaman halkı tebdili din itibarıyla ateşler[d]e yaktılar. Biz İstanbul’u aldığımız vakit her mezhep sahibine icra-yı ayin için mezuniyet-i kamile verdik. Ahkam-ı dine ittiba edersek size ondan büyük emniyet olamaz ki kimseye zulüm değil hile bile etmeyiz. Sübhanallah, biz usuli meşveret istiyoruz, Meclis-i Şura-yı Ümmet talebindeyiz. Onda her mezhepten adam bulunacak, hükümete nezaret edecek, umum halk hürriyet-i siyasesine malik olacak (Namık Kemal, 1868b: 53-55)

Namık Kemal ve arkadaşları bu süreç içerisinde pek çok farklı gazete çıkarmış olsalar da “*Hürriyet Gazetesi*” içlerinde en uzun ömürlü olan gazetedir. Vatan şairi lakabıyla da tanınan Namık Kemal, vatanına olan sevgi ve bağlılığının yanı sıra hürriyet arzusu ile de dolu bir isimdir. Batılılaşmayla olan alakası da bundan dolayıdır ve yeri gelir kimi batıcıları eleştirmektedir. Kemal’in kaleminden çıkan *Hürriyet Gazetesinde* yer alan şu şatırlar da bu lafızları destekler niteliktedir:

Herkesin vatanı, ki mensub olduğu cemiyetin meskenidir, dünyada her şeyden ziyade muhabbetine mazhar olmasın mı? Vatan o mün’im-i kerimdir ki hanedan-ı atıftine gelenler aç, üryan, aciz, na-tüvan gelir, sayesinde beslenir, sayesinde giyinir, hayatından, hürriyetinden sayesinde müstefid olur. Şükranîyetin akadem-i vezaif olduğunu bilenlere göre layık mıdır ki vatanını bedeninden aziz tutmasın? Ya Osmanlılar bu vazife-i mukaddeseyi nasıl herkesten ziyade ifaya çalışmasın ki vatan denilen nimet-i İlahiye onlara kılıçlarının ekmegidir (Namık Kemal, 1868c: 2)

Tanzimat’ın yürütücüleri Ali, Fuat ve Reşad Paşalar, Batı’nın idari ve askeri yönlerini Osmanlı’ya aktarmakla kalmamış kültürel yönlerini de Osmanlı’ya aktarmaya çalışmışlardır. Evlerin sitili, ev eşyaları, giyim tarzları ile Batı’nın gündelik hayat tarzı da Osmanlı’ya aktarılmaktadır. Bu duruma Cevdet Paşa, sıklıkla eleştiriler getirmektedir. Sadece Cevdet Paşa değil dönemin aydınlarından Ziya Paşa ve Namık Kemal de bu durumu sıklıkla eleştirmiştir. Yeni Osmanlılara göre Tanzimatçılar bu yüzden kendi geçmişlerini unutmakta, Batı’yı yüzeysel olarak tanımakta, Batı’nın sömürgeci tavrını anlamamakta ve bir üst tabaka oluşturmaktadırlar (Mardin, 1991: 15). Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul’da gerçekleşen bu sosyal değişiklikleri ve nedenlerini şu şekilde ifade etmektedir:

Reşid Paşa takımının iddiâları men’-i irtikâb ile maârif ve medeniyetin terakkisine hizmet etmekten ibaret iken öyle çirkin tem ettüâta girişmeleri efkâr-ı âmmenin tağyirine bâdi oldu. Bundan dolayı beyn’en-nâs itirazlar çoğaldı. Abdülmecid Han hazretleri dahi bu iltizam usûlüne sirkat-i mü’evvele deyu tâbir etmiş idi. Binâen’alâ-zalîk hediye nâmiyle kıymetli eşya ahzi men’ olunduğu gibi bu iltizam usûlü dahi men’ ile müzayedesiz âşar ve rüsumat satılmaması emr olundu. Erbab-ı iffet zaten bu ma- kule tayyarattan hissedar olmadıkları cihetle bu emr-ü nehyden zarar görmediler. Ehl-i irtikâb ise hediye yerine gizlice irtişaya koyuldular ve müzayedede iltizamâtı kapatmak gibi yollara döküldüler. Böyle müftden bol bol paralar kazanan kesan bu mebalîği muhafaza edemeyib türlü sefâhat yolunda sarf ile istihlâk etti. Haydan gelen huya gitti.

Fakat İstanbul içinde ahz-ü îtâ çoğaldı. Esnaf güruhu zengin oldu. Bir aralık Mehmed Ali Paşa hânedanından pek çok paşalar ve beyler ve hanımlar Mısır’dan savuşup İstanbul’a döküldüler ve külliyyetli akçeler getirip bol-bol hare ederek İstanbul süfe- hasma sû’-i emsâl gösterdiler. Sefâhat vadisinde yeni çığırlar açtılar. Hele Mısırlı hanımlar alafranga melbusat ve şâir tecem- mülâta râğbet edip İstanbul hanımları ve al’el-husus saraylılar dahi anlara taklîd eder oldular ve Mısırlıların ekseri gaalı bahalar ile hane ve sahil-hane ve akarat-ı şâire aldılar. Bu cihetle Der- saâdet’te emlâkin kıymeti fevkalâde terakki buldu ve İstanbul’da bir servet-i kâzibe peyda oldu Hâlbuki emr-i ticaretçe idhalât ve ihracatın muvazenesi bozuldu. Al’ed-devam Avrupa’ya nukud-ı külliyye gider oldu. Lâkin me’murîn ay başında maâşlarını alıp hoş geçinir ve esnaf ve tüccar dahi kesret-i ahz-ü îtâ ile mebalig-i külliye olduğundan işin sonunu düşünmezler idi. Al’el-husus eyyam-ı sayfde Boğaziçi ve şâir seyr-ü temaşa mahalleri eshâb-ı safa ile leba-leb olarak hâtıra keder ve zihne kudûret getirecek mütalâalardan herkes ictinab ederdi. Dersaâdet sahîhen nümune nümey-i ve her gûşesi bir guna cay-gâh-i safa ve meserret idi (Cevdet Paşa, 1953: 221).

Tanzimat döneminin öne çıkan bir özelliği de Batılılaşma yönündeki reformların, Babı-ali dolayısıyla aydın bürokratlarca uygulanmasıdır. Fransa örnek alınarak uygulanan reformların asli sebebi Fransa’nın merkeziyetçi yapısıdır ve bu durum da Babı-ali’nin yürütücülüğü ile aydın mutlakiyetçiliğine sebep olmaktadır. Yeni Osmanlılar da bu durumu eleştirmektedirler. Tanzimat’ın yürütücülerinden özellikle Ali Paşa’ya karşı sert eleştirileri ile tanınan dönemin aydını Ziya Paşa bu konuda, geleneksel ve modern eleştirinin bir örneğini oluşturan “Zafername” adlı eleştiri eserinde şu satırlara yer vermektedir: “Gerçi sülale-i müluktan gelmiş bir tahirü’n-neseb değil ise de padişahları kulu kölesi hükmünde nasıl isterse öyle kullanır (Turan, 2012: 3188).”

1856 yılında Batılı devletler, Tanzimat Fermanı ile gayrimüslim halka tanınan hakları yeterli bulmadıkları için daha köklü siyasi, hukuki reformlar yapılmasını istemektedirler. Bu istek doğrultusunda gayrimüslim halklara Müslüman halklar ile eşit derecede hakların tanınacağı Islahat Fermanı, Batılı devletler tarafından hazırlanmıştır (Değeralp, 2012: 29). Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı’nın ikincil aşaması ya da tamamlayıcısı olarak görülmektedir. Müslüman halkın İmparatorluk içindeki ayrıcalıklı konumu ellerinden alınmıştır hatta gayrimüslimler daha ayrıcalıklı konuma gelmişlerdir. Bu durum Yeni Osmanlıların, Tanzimatçıları şeri yönden de eleştirmesine neden olmaktadır. Pek tabii karşıt görüşler de mevcuttur ve Saffet Paşa gibi isimler, Batı’nın

parça parça alınarak ilerlenemeyeceği Batı'nın bir bütün olarak alınması gerektiği fikrini savunmaktadırlar (Mardin, 1991: 16-17).

3. II. ABDÜLHAMİD VE JÖN TÜRKLER

II. Abdülhamit'in dönemi Batı'nın en çok anlaşılmaya başlandığı dönem olmaktadır. Çünkü Batılı yeni okullarda okuyan kişiler artmaktadır. Abdülhamit de

Batı'yı teknik, askeri, idari ve eğitim konularında örnek almakta bir yandan da İmparatorluk içinde Müslümanlığı canlı tutmaya çalışmaktadır. Batılı eğitim alan kişiler, müspet bilimlerin Batı'nın ana güç kaynağı olduğunu düşünmektedirler. Bu sebeple Batıcılık ile güç kavramını eş tutmaktadırlar. Bu fikirler en çok Jön Türkler olarak adlandırılan Avrupa'da yetişmiş Türkler arasında popülerdir. Bu tabir ilk defa Charles

MacFarlane tarafından 1928 yılında ortaya atılmıştır. Jön Türkler açısından genel kapsayıcı bir ideolojiden bahsetmek ne zor da olsa en önemli ortak nokta Abdülhamit rejiminden duyulan hoşnutsuzluktur (Hanioglu, 2022). Özellikle Abdullah Cevdet, Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza Bey bu fikirlerin öncüsü konumundadırlar (Mardin, 1991: 18).

Tahta çıkar çıkmaz Meşrutiyet'i ilan eden II. Abdülhamit, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi esnasında ülkenin durumundan ve meclisin bu havada takındığı tavırdan dolayı meclisi tatil etmektedir. Meclisin tatil edilmesi üzerine 1889 yılında bir grup öğrenci örgütlenerek İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin temellerini atmaktadır. Örgüt zamanla askeri, bürokratik kadrolarda iyice genişlemekte ve II. Abdülhamit'e Meşrutiyet'i tekrar ilan etmesi için baskı yapmaktadır. Bu grubun en önemli ismi, *Mektebi Sultani*'de eğitim gören bir dönem Paris'te yaşayan ve *Meşveret Gazetesinde* başyazarlık yapan, Ahmet Rıza'dır (Gün, 2016: 216). Abdülhamit dönemi aydınlarından Ahmet Rıza, Fransa'da ziraat eğitimi almış Osmanlı'ya dönünce işleyen düzenden rahatsız olup geri dönmüştür (Berkes, 2019: 40). Ahmet Rıza, 1895 yılında Paris'te çıkarmaya başladığı *Meşveret Gazetesi* ile Batı'nın ilim ve kültürü ile Doğu'nun kültürünü harmanlamaya başlayarak halka Batı kültürünü aşılama çalışmaktadır. Aynı zamanda aynı gazetede II. Abdülhamit karşıtı yayınlar çıkarmaktadır (Gün, 2016: 263). August Comte üzerine yazılmış bir kitabı okuması ile Pozitivizmle tanışan Ahmet Rıza, Paris'te pozitivist isim Pierre Lafitte'den dersler almıştır. Ahmet Rıza, Osmanlı'nın toplumsal çözümlemesini August Comte'un 1789 Fransız İhtilali sonrası Fransa toplumu için yaptığı çözümleme ile eş görmektedir. Bu sebeple pozitivizm Ahmet Rıza için önemli bir konuma gelmektedir (Özden, 2009: 120-121).

16. yy.da ortaya çıkan ve 18. yy.da Aydınlanma ile yaygınlaşan Pozitivizm, temellerini modern bilime dayandırmaktadır. Modern bilim, bilgiyi/ bilimi toplumsal ahlak yargılarından ayırmaktadır. Bilim olgu ötesine geçemez ve rasyonellikten çıkamaz. Bu şartlara uyarsa ancak bilimsel bilgi olmaktadır. Pozitivizm temellerini Almanya ve Fransa’da atmıştır. Ardından tüm dünyaya yayılmıştır. Yine bu dönemde Batı’yı tanımaya başlayan Osmanlı da pozitivizm ile karşılaşmaktadır. Bu karşılaşma esnasında Batı hakkındaki fikirlerin daha tam oturmamış olması dolayısıyla Osmanlı aydınları bu fikrin karşısına yeni bir fikir ortaya atacak halde değildirler. Bu sebeple Osmanlı aydınları bu fikrin öğrencisi konumuna düşmektedirler. Bu arada önemli bir mesele vardır ve o da şudur ki; Osmanlı aydınları pozitivizmin siyasal öğretisi üzerine eğilmekte epistemolojik kökene inmemektedirler. Evrensel ilkelere ve akla bağlı olarak kurulan bir “pozitif toplum”, gerileme dönemini yaşayan Osmanlı’yı kurtarmak için cazip görünmektedir. Bu sebeple dönemin aydınları, Jön Türkler ve özellikle Ahmet Rıza, Osmanlı içinde pozitivizmin temsilcisi konumuna gelmektedirler (Özlem, 2007: 451-457).

Pozitivist düşüncenin etkili olduğu ülkelerden özellikle Fransa, Rönesans ve sonraki süreçte yaşadıklarını, kendilerinin düşünsel evrimi olarak adlandırmaktadırlar. Batılı olmayan ülkelerin kendileri gibi gelişebilmeleri için de aynı süreçleri yaşamaları gerektiğine inanmaktadırlar ve bu inanç doğrultusunda Batılı olmayan ülkelerin aydınlarına bu fikirleri tavsiye etme gayretindedirler. Batılı olmayan ülkelerin bu süreçleri hızlıca yaşamaları için onlara yol gösterecek aydınların olması gerektiğini ifade etmektedirler. Bu aydınlar ve siyasiler toplumu “geri” olmaktan kurtarıp “ileri” olmalarını sağlamak için otoriter, üstenci bir politika izlemelidirler. Bu fikir, dönemin aydınları ve Jön Türkler için oldukça cazip bir fikirdir. Fransız Devrimi’nin “özgürlük, kardeşlik, eşitlik” ilkelerini şiar edinmişler ve bu doğrultuda bir toplum mühendisliğine soyunmuşlardır. Öyle ki “İttihat Terakki Cemiyeti”nin ismi de Fransa’da yer alan pozitivist bir derneğin isminden esinlenilerek Ahmet Rıza tarafından konulmuştur. Osmanlı Devletinde yeni bir nizam, düzen kurulabilmesi için Ahmet Rıza ordunun önemine sürekli vurgu yapmaktadır ve bu fikir halen pek çok aydın ve siyasetçi için geçerliliğini korumaktadır (Özlem, 2007: 458-459).

Ahmet Rıza’nın sık sık tartıştığı bir diğer aydın grubunu temsilen Mizancı Murat Bey; Dağıstan’da dünyaya gelmiş, babası kadılık ve müftülük yapmış, genç yaşta dini ilimleri öğrenmiş bir kimsedir. Yüksek tahsilini Moskova’da tamamlayıp İslam dinine

hizmet etmek üzere İstanbul'a gelmektedir. Bu dönemde “*Mizan*” gazetesini çıkarmaya başlayan Murat Bey, gazetede devlet erkanına yönelik eleştirinin dozunu artırınca ve Osmanlı'nın gelişimi ile ilgili hazırladığı layiha Abdülhamit tarafından kabul edilmeyince padişahla arası açılmaktadır. Bunun üzerine Batı'ya kaçma planları yapan Mizancı Murad, Paris'e gitmektedir. Ahmet Rıza ile yolları burada kesişen Murad'ın (İslam Ansiklopedisi, 2011), Ahmet Rıza'nın kendi düşüncesinin karşısında olanlara karşı sert ve laik tavrı, Mısır'a kaçarak Kahire'de *Mizan* dergisini çıkarmasına sebep olmaktadır (Malkoç, 2007: 102). Ahmet Rıza ve Jön Türkler ile yolu kesişen hatta Osmanlı içerisindeki Jön Türkler tarafından lider olarak dahi görülen Mizancı Murad, İngiltere ve Fransa ile anlaşp Müslüman devletleri birleştirecek bir meclis kurma hayali içerisindeydi ancak bu hayali hiçbir zaman gerçek olmamıştır (Berkes, 2019: 41).

Fransız pozitivistizminin yanı sıra İngiliz liberalizmi ve Anglosakson pozitivistizmine yakın olmasıyla bilinen bir diğer aydın isim Prens Sabahattin'dir. Liberal siyaseti ve adem-i merkeziyetçiliği savunun Prens Sabahattin, modernleşip batılılaşmanın Ahmed Rıza'nın gittiği yoldan olmayacağını ifade etmektedir (Özlem, 2007: 460). Dönemin konjonktürü dolayısıyla Prens Sabahattin de Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmayı amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik çözüm önerisi de bireyci topluma geçmenin gerekliliğidir. İngiltere pozitivistizmini takip eden Sabahattin'in amacı bir Osmanlı burjuvazisi yaratmaktadır (Durukan, 2009: 144-155). Bunun için Anglosakson eğitimi önermektedir (Berkes, 2019: 40).

Abdülhamit döneminde yüklü miktarı ödenmiş olmasına rağmen hala borç yükü bitirilememiştir. Devlet ve halk fakirleşmeye devam etmektedir. Ekonominin dışında, farklı ulusların elçiliklerinin açılması, mahkemelerinin kurulması, okullarının yapılması ile pek çok alanda yabancı devletlerin eli Osmanlı'ya değmiştir (Berkes, 2019: 49 – 51). Yine bu dönemde Devlet kadrolarında ve yönü devlete dönük olan Türk aydını, zamanla hükümdarın otoritesini sorgulamaya başlamaktadır (Azman, 2022). “Demokrasi”, “hürriyet”, “meclis”, “meşrutiyet” konuları tartışılmaya başlamış, bu hava içerisinde Abdülhamit tahttan indirildikten sonra pek çok parti ve fikir akımı ortaya çıkmıştır (Berkes, 2019:53). Bunlar arasında devrimci görüşleri benimseyenler Yeni Felsefe Mecmuası ve Genç Kalemler Dergisi etrafında toplanmışlardır. Hepsisi aynı görüşte olmamakla birlikte sosyalist fikirleri benimsemiş olup Batı'nın sosyalizmini tartışmış, Türkiye için yeni toplumsal görüşlerin gerekliliğinden bahsetmişlerdir (Berkes, 2019: 54).

4. II. MEŞRUTİYET: DÜŞÜNCE AKIMLARI VE OSMANLI-TÜRK AYDINI

II. Abdülhamit'in tahttan indirilip meclisin yeniden açıldığı dönem olan, II. Meşrutiyet dönemi, Batı'nın fikir ve kurumlarına kapının tamamen açıldığı bir dönemdir (Tunaya, 2010: 44). Bu dönemin yoğun tartışmaları, modernleşme hususunda yeni bir program ve amaç saptanması üzerinedir. Batı'ya benzeme ve modern olma konusunda artık Batı'dan sadece teknik anlamda değil hür düşünce anlamında da farkların varlığı anlaşılmaktadır. Yine de dönem içerisinde yapılan yenilikler Batı'ya benzeme çabası içerisinde bilimsellikten ve teknikten uzak, yüzeysel yenilikler ile sınırlı kalmaktadır. Ancak dönemin en önemli gelişmesi bir sonraki dönem için yönetici ve aydın tabanı oluşturmıştır (Tazegül, 2005: 86).

II. Meşrutiyet'in ilanı herkes için farklı anlamlar ifade etmekle birlikte genel anlamda bir rahatlık, serbestlik oluşturmaktadır. Herkeste yoğun bir özgürlük istemi ve yeni fikirler etrafında yapılanma, siyasallaşma isteği doğurmaktadır. Dönemin yapılan ilk seçimlerini, ilk siyasal parti olan İttihat ve Terakki kazanmaktadır ancak kabine kurmayan İttihat ve Terakki, meclise üyelerini yerleştirerek sürekli olarak hükümetin işlerine karışmaktadır. Yönetimde saray, hükümet ve cemiyet denilebilecek üçlü bir yapı meydana gelmiştir ve bu da pek çok kimseyi/ aydını İttihatçılara karşı cephe almaya itmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, Fedakaran-ı Millet Cemiyeti, İttihadı Muhammediye Fırkası, Osmanlı Demokrat Fırkası, Mu'tedil Hürriyetperveran Fırkası, Islahatı Esasiye-i Osmanlı Fırkası isimli siyasi partiler kurulmuşlardır. Aydınların ve İttihatçıların çabaları ile gerçekleşen II. Meşrutiyet devrimi ne kadar özgürlük, rahat bir ortam getirmiş olsa da ileride İttihatçıların uygulamaları dolayısıyla huzursuzluk artacaktır (Değeralp; 2012: 38-42).

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devletinde hürriyet rüzgarları esmeye başlamaktadır. Ancak dönemin iktidarına sahip olan Jön Türkler, getirdikleri hürriyeti aldıkları Batı'dan, sorunları ile beraber getirmişlerdir. Asıl meseleleri hala devletin nasıl kurtarılması gerektiği olan aydınlar, bu hava içerisinde çeşitli yayın organları etrafında toplanarak çareler aramaktadırlar. Bu toplanmalar, tartışmalar, bir araya gelmeler dolayısıyla da çeşitli fikir akımları, siyasal görüşler ortaya çıkmıştır: Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük.

Her ne kadar farklı ideolojilere sahip olsalar da devletin geleceğini kurtarmak, meşruti hayata geçmek fikirleri ile bu dönem aydınları, Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemlerine şahitlik etmişlerdir (Tunaya, 2010: 66-68).

4.1. OSMANLILIK

Hürriyet rüzgarlarının hakim olmaya başladığı Osmanlı Devleti'nde Müslüman ve gayrimüslim halkın aynı haklara ve vazifelere sahip olması fikrini savunan *Osmanlılık* fikri, Türklerden oluşan bir üst yapı inşa etmek anlamına gelmemektedir. Bünyesinde yaşayan halkları genel bir Osmanlı bayrağı altında toplamak fikridir (Akçura, 2021: 75). Herkesi tek bayrak altında toplayarak bir “Osmanlı Ulusu” oluşturmayı amaçlayan Osmanlılık fikri, devletin kurtuluşunu burada görmektedir. Tanzimat döneminden sonra popüler hale gelmiştir çünkü Tanzimat Fermanı ile tüm tebaaya eşit hakların tanınması için adım atılmaktadır. Ancak ulusçuluk fikrinin gündem olduğu bir dönemde bu fikir kendisini ispatlayamamıştır (Tazegül, 2005: 92). Aslına bakılırsa Osmanlılık fikri, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır tüm halklara uyguladığı adaletli yönetim anlayışının getirisiidir. Ancak II. Meşrutiyet sonrası bir ideoloji hâlini almıştır (Somel, 2009: 88-89). Aydınların kendilerini belli bir grubun savunucusu olarak görmemeleri ve aslında bir kimsenin sadece bir fikrinin olmaması dolayısıyla bir ideolojiyi savunun aydın veya aydınlar başka ideolojilere de sıcak bakabilmektedirler. Dolayısıyla Osmanlılık düşüncesi üzerinden doğan “Yeni Osmanlılar” aynı zamanda İslamcı fikirleri de savunmaktadırlar. Burada bir örnek vermek gerekirse; Namık Kemal din, dil, ırk farkının Osmanlı birliğini sağlama noktasında problem oluşturmayacağını ifade etmektedir. Ayrıca Batı'dan alınacak ilim ile İslam'ın birleştirilebilmesi de mümkündür. Yani Osmanlı Devleti'nin Osmanlılığını devam ettirerek, Batı'nın bilimini yakalayarak İslam üzere bir devlet olması mümkündür (Türkmenoğlu, 2019: 415-416).

4.2. BATILILIK

Batıcı düşüncüyü savunan *Batıcılık* düşüncesi ya da *Batıcılar*, sadece ilmin ülkenin içinde bulunduğu gerilikten, ülkeyi çıkarabileceğini düşünmektedir. Osmanlı Devleti'nin tek kurtuluş yolunun Batı'nın yolundan gitmek olduğunu ifade etmektedirler. Çünkü Batı'ya dönülürse gericilik faaliyetlerine sırt çevirmiş olacaklardır. Batıyı bir dost olarak görmemekle beraber her şeye rağmen Asya'ya karşı ekonomik ve siyasal ilerleme konusunda fevkalade ileri bir noktada görmektedirler. “Osmanlı Devleti tüm varlığı ile Batı'ya gitmelidir.” düşüncesine sahiptirler. Batı, Batıcıların gözünde yaşanılacak en refah yeridir. Sanatın en iyisi, fikirlerin en ileri oradadır. Bu sebeplerle dünyada en iyi noktadadırlar. Osmanlı Devletinin Batı'dan geride olması durumunun suçlusu/sorumlusu olarak da aydınları görmektedirler (Tunaya, 2010: 68-70). Batı'yı her yönüyle örnek almak istedikleri için Batıcı/ Garpçı olarak adlandırılan bu grup, zaman zaman ılımlı

olsalar da genel olarak gelenekseli radikal şekilde eleştirmektedirler (Mardin, 1991: 11-12). Batıcılar için Batılılaşmanın metodu da bir tartışma konusu olmaktadır. “*Avrupa medeniyetinden neler almaliyiz?*” ana sorusu Batıcıları kendi içlerinde ayırmaktadır (Tunaya, 2010: 69).

Dönemin Batıcı aydınlarından olan Celal Nuri, sadece Osmanlı’nın değil Doğu toplumlarının neredeyse hepsinin Batı’yı örnek alarak ilerleyebileceğini ifade etmektedir. Çünkü Batı teknik anlamda hepsinden ileridir. Osmanlı’nın da Batı’yı örnek almaya çalışarak doğru yoldan ilerlediğini düşünmektedir (İleri, 2002: 68-69). Ancak Batıyı örnek alırken sadece ilmini ve tekniğini örnek almak gerektiğini ifade etmektedir. Celal Nuri’ye göre Türk kültürü ve kimliğinden ödün verilmeden Batı örnek alınmalıdır. Çünkü Batı’nın tarihi kanlıdır ve medeniyetler Doğu’dan doğmaktadır (Dikici, 2018: 174-175).

Batıcı aydınların bir diğeri olan Abdullah Cevdet ise Batı örnek alınacak ise her şeyi ile alınmalıdır düşüncesindedir. Çünkü Cevdet’e göre Batı, ilmin doğduğu yerdir. Batı’ya karşı yapılacak düşmanlık ilme karşı yapılacak düşmanlıktır. Osmanlı da Batıya sevgi beslemelidir, düşmanlık cehalet ile olmalıdır. Batı’nın gerisinde kalmak o toplumun kendi suçudur çünkü asıl medeniyet Avrupa’dır başka bir medeniyet yoktur (Cevdet, 1329; 1981-1983). Abdullah Cevdet ilerleyen dönemde, Cumhuriyet sonrasında, Batılılaşma ile ilgili “Türk kanına kan ilavesi” tezini ortaya atmaktadır. Almanlar ve İtalyanlar ile evlilikler gerçekleştirip kanlarının Türk kanına karışmasını sağlıklı bulmaktadır (Tunaya, 2010: 71).

4.3. İSLAMCILIK

İkinci Meşrutiyet Dönemi’nin fikir akımlarından biri olan İslamcılığın ortaya çıkışı Osmanlı Devleti’nin zamanla yaşadığı gerileme ve gelişme ihtiyacının yanı sıra 1856 Islahat Fermanı’nın gayrimüslimlere getirdiği geniş ayrıcalıklardır. Batı’da yaşanan devrimler sonrası Batı’nın gelişme seyri, Tanzimat dönemi aydınlarının gelişme için tamamen Batı’yı merkez almaları ve gayrimüslimlere tanınan ayrıcalıklar (Bulaç, 2005: 48-53), İslamcılığın tezini Doğu-Batı kıyaslaması üzerinden üretmesine sebep olmaktadır. Gelişme için Batı örnek alınmalıdır ancak önemli olan bir İslam Devleti olarak Osmanlı’nın Batı’yı ne kadar örnek alması gerektiği ve neden geri kaldığıdır. Müslümanlığın Batı medeniyetine nazaran daha ileride olduğunu savunan İslamcılık akımı düşünürleri, Batı’nın sadece maddi ve teknik açıdan üstün olduğunu düşünmektedirler (Tunaya, 2010: 68-71). Avrupa’da bulunup Batı’nın fikirlerini tanıyan Yeni Osmanlıların bazıları ilerleyen dönemde İslamcılık akımını benimsemektedirler.

Akçura'ya göre bunun sebebi Batı'ya giden Yeni Osmanlıların soy, milliyet bağlarının önemini kavrayamamış olmalarıdır. Ayrıca başta karşı olsalar da daha sonra Abdülhamid döneminde gayrimüslimlerin siyasal hayatta boy gösteremeyeceklerini anlayınca Batı'ya düşmanlık beslemeye başlamaktadırlar. Ancak Müslümanları tek bir millet gibi görmek, ülke içerisindeki farklı dine mensup kişileri ayırıştıracaktır (Akçura, 2021: 75-78).

İslamcılık akımının da içerisinde pek tabii farklı düşünen aydınları vardır. Batı'nın sadece olumlu yanlarını almaktan ziyade Batı'dan tamamen uzak durulmasını gerektiğini, asıl kurtuluşun yine İslam'da olduğunu düşünen aydınlar da vardır. Çünkü Osmanlı'da yaşanan bu bozulmaların sebebi de zaten Batı örnek alınarak yapılan değişikliklerdir (Tazegül, 2005: 92). Said Halim Paşa'ya göre, Müslüman devletler, değişen zamanın değişen dinamiklerine dikkat etmemektedirler. Değişen yeni zamanı yakalamanın ve onun getirdiği dinamiklere karşı ayakta kalmanın çözümü dinlerine daha sıkı olarak bağlanmaktır. Bunu anlamakta sıkıntı yaşandığı için gerileme olmaktadır. Ayrıca bir diğer sebep din düşmanlığıdır. Gütülen bu din düşmanlığı Müslüman milletleri geride bırakırken Batı'da gerçekleşen gelişmeleri doğru takip etmelerini de engellemektedir (Said Halim Paşa, 172-179).

İslamcılık akımın önemli bir temsilcisi olan Mehmet Akif Ersoy, Osmanlı'nın ve dolayısıyla İslam dünyasının kurtuluşu için çağı yakalamayı ve çalışmayı önermektedir. Ancak dönemin aydınları çağı yakalamamanın; Batı gibi olmak, dinden uzaklaşmak ile mümkün olduğunu düşünmektedirler. Medeniyeti yakalamamanın önündeki engelin İslam olduğunu düşünmektedirler. Bu sebeple Akif, Batıcı aydınları Batı'nın taklitçileri olarak görmektedir. İlk olarak Osmanlı'nın dini yapısını suçlu bulan ve gelişmek için aşılması gereken unsur olarak dini gören Batıcılar, halk ile olan bağlarını tamamen bu noktada koparmaktadırlar ve bu konuda Akif'in muhalefeti ile karşılaşmaktadırlar (Dönmez, 2014, 20-21). Akif'in şu satırları bu yazılanları destekler niteliktedir:

“Medeniyette tealisi umumen Şark'ın, / Yalnız bir yolu takibederek kabildir;
Başka yollarda selamet gözeten gafildir. / Bakarak hangi zeminden yürümüş Avrupalı,
Aynı izde sağa, yahut sola hiç sapmamalı. / Garbın efkarını mal etmeli Şark'ın beyni;
Duygular çıkmalı hep aynı kalıptan; yani / İçtimai, edebi, hasılı her mes'elede,
Garb'ı taklid edemezsek, ne desek beyhude, / Bir de din kaydını kaldırmalı, zira, o bela,
Bütün esbab-ı terakkimize engel hala!” (Ersoy, 1974: 181).

Batıyı her şeyi ile taklit etme düşüncesinde olan Batıcı aydınların aksine Batıyı sadece ilmi ve fenni konularda örnek alma düşüncesinde olan Mehmet Akif, bir toplumun gelişmesi ve çağı yakalayabilmesi için ilmin gerekliliğine inanmaktadır. Batının ilmi

gelişmelerini takip etmekte ve bu gelişmeleri Türk dünyası için de arzu etmektedir. II. Abdülhamid yönetimine karşı olup meşrutiyet yanlısı olan Akif, İttihat ve Terakki mensubu aydınların aksine de hükümet darbesi ile değil yine ilim ile sorunların çözüleceğine inanmaktadır. Bu fikirlerini, Safahat kitabının Asım bölümünde yer verdiği aşağıdaki satırlardan okumak mümkündür:

...Kıssadan hisse çıkarsak mı, ne dersin Asım! /Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iy anlaşalım:
İnkılab istiyorum, ben fakat, Abdu gibi.../Yoksa ellerde kör alet efeler tertibi,
Babiali'leri basmak, adam asmakla değil. /Çek bu işten bütün ihvanını, kendin de çekil!
Gezmeyin ortada, oğlum, sokulun bir sapaya! /Varsa imkanı, yarın avdet edin Avrupa'ya!...
...Hadi tahsilini ikmale tez elden, hadi sen! /Çünkü milletlerin ikbali için, evladım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lazım...
...O fazilet, son üç asrın yürüten ilmiyle, /Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Bünyevi kudreti günden güne mefluç olarak, /Bir düşüş düştü ki: davransa da, sarsak sarsak.
Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkum, /Çünkü hakim yaşatan şevket-i fenden mahrum.
Biz, evet, hasmımızın kudret-i irfanından, /Binasi biz de o yüzden bu şerefsiz hüsrân,
Sonra a'sara süren haybeti çekmekle, bugün, /O fazilet bile hissiz, hareketsiz, ölgün.
Şimdi Asım, bana müfrit de, ne istersen de, /Ma'rifetten de cüda, Şark, faziletten de....
...Bu cihetten, hani, hiç yılmasın, oğlum, gözünüz; /Sade Garb'ın yalnız ilmine dönsün
yüzünüz.
O çocuklarla beraber, gece gündüz, didinin; /Giden üç yüz senelik ilmi tez elden edinin!
Fen diyarında sızan na-mütenahi pınarı, /Hem için, hem getirin yurda o nafi' suları...
... Dünkü ilmin bile biganesiyiz, cahiliz. /İşte fıkdanı bu ihmal edilen ma'rifetin,
Nesli bir acze düşürmüş ki, bugün memleketin. /Bir yığın kuvveti var, hem ne tabii de, henüz,
Biz o kuvvetlere eller gibi hakim değiliz! /Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhiş:
"Maddenin kudret-i zerriyesi" uğraştığı iş. /O yaman kudrete hakim olabilsem diyerek,
Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek...
... İnkılabın yolu madem ki bu yoldur yalnız, /"Neredesin hey gidi Berlin!" diyerek
yollanınız!
Altı ay, bir sene gayret size eğlence demek... /Siz ki yıllarca neler çekmediniz, hem gülerek!
Hani, bir ömre bedeldir şu geçen her gününüz; /Bir gün evvel gidiniz, bir saat evvel dönünüz!
Şark'ın aguşu açıktır o zaman işte size; (Ersoy, 1974; 439-444)...

4.4. TRK

Milliyetçiliği savunan *Trk* akımı d, devletin kurtuluşu noktasında çareyi Trklemekte görmektedirler. Trklemek ve milli olmak için Batılılaıp diğer lkelerin seviyesi yakalanmalıdır. Türkler milli birliklerini kurup diğer milletler arasında var olmalıdırlar çünkü Batı medeniyeti dışarıdan bakarak Osmanlı Devleti'nde olan sorunlar için Türk milletini sorumlu tutmaktadır ancak bu lke içinde sadece Türkler yoktur (Tunaya, 2010: 71-77). Dünyanın uluslamaya balayan yapısı, imparatorluk içerisinde Türk olmayan halkların bağımsızlık istekleri Trk akımının iyice gelişmesine sebep olmaktadır. Batı'nın karşısında ayakta kalabilmek için milli bilinci uyandırmak gerekmektedir. I. Dünya Savaşı sırasında Müslüman olan Arapların, İngiltere'yi desteklemesi Trk akımını daha da kuvvetlendirmektedir (Tazegül,2005: 94-95).

Trk akımına en çok katkıyı yaptığı bilinen Ziya Gökalp Trk, Türk milletini yüceltmek olarak ifade etmektedir. Millet kavramı onun için aynı dile, dine ve ahlaka mensup olmaktır. Aynı dil, din ve ahlaki yapıya sahip olan Türkler için Trk iki hususta önem kazanmaktadır. İlk olarak Osmanlı Devleti'nin de ml bir devlet olduğunu unutmamak gerekmektedir ve devletler yıkılsa da ayakta kalacak olan milletlerdir. İkinci olarak da Batı geliştikçe Doğu'yu geride bırakmaktadır. Hal böyle iken Türklük bilincine sahip olmak, devletler yıkılsa da kültürüne sahip çıkmaktır. Tanzimat dönemi aydınları bu konuda sınıfta kalmaktadırlar çünkü onlar Batı ile Doğu'yu uzlatırmaya alımılardır ancak Batı ile Doğu iki zıt medeniyettir. Batı'nın deneysel mantığı ile Doğu'nun skolastik mantığı uyuşmamaktadır. Bir millet ya Doğuludur ya da Batılıdır, aynı anda iki medeniyete ait olamaz. Bu gerçeği es geçen Tanzimatçıların, yenileme hareketlerinde bu yüzden başarılı olmadıklarını d (Gökalp, 2018: 23-48).

Gökalp, uzun yıllar aynı gelişim düzeyinde ilerleyen Doğu ve Batı'nın, Batı'nın Orta ağı açmasıyla eşitlik dengesinin bozulduğunu ifade etmektedir. Batı medeniyeti Rönesans, Reform, Aydınlanma gibi süreçler ile Orta ağ'dan ıkabilmitir ancak Türkler bu süreçleri yaamamılardır, bu yüzden de Batı'dan geride kalmaktadırlar. Çünkü Batılının yaşadığı süreçler onu değiştirmektedir. Yaşanılan devrimler ile toplu halde yaşama gereği duyan Batılı, i bölümüne ihtiyaç duymaktadır. İ bölümü uzmanlık ve uzmanları meydana getirmektedir. Uzmanlama ile bireysel çalışmayı ğrenen Batılı, bireyselliği ve kişinin i dünyasına dneebilmeyi kefetmektedir. Bu keşifler, yeni bir

insan yapısını doğurmaktadır. Ancak bu gelişmeleri gösteremeyen Doğu toplumu, Orta Çağ'dan çıkamamaktadır. Bu durumu aşabilmenin tek yolu ilim, hukuk ve askeriyede Batı'yı örnek almaktır. Onlar ile eşit seviyeye gelecek şekilde gelişmektir. Tanzimatçılar, bunu tam olarak becerememişlerdir çünkü Batı'yı yarım örnek almışlardır. Çağdaşları gibi üretim araçlarını geliştirmeden tüketim alışkanlıklarını değiştirmişlerdir. Bu durum da Türklere Batılılık kazandırmazken kendi kültürel üretim tarzlarının yitip gitmesine sebep olmaktadır. Bir diğer hataları ise bahsedildiği üzere iki farklı medeniyetin birleştirilmesi konusunu anlamaya çalışmamalarıdır. İki farklı medeniyetin uyumsuzluklarını göz ardı etmeleridir. Bunlar da dönem içerisinde pek çok konuda ikililiklere sebep olmaktadır (Gökalp, 2018: 58- 66).

II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan fikir akımları, Batılılaşma konusunda varılmanın arzu edildiği sonucu doğuramamıştır. Birbirine çok zıt argümanlar içeren fikirler, ortak noktada buluşamamışlardır. Gerçeklerin farkında olmalarına rağmen siyasal çizgilerinin dışına çıkamamak gerçekçi şekilde fikir üretmelerini engellemektedir. Ortak amaç Osmanlı Devleti'ni kurtarmaktır ancak bu fikirler sadece birer laboratuvar tecrübeleri olarak kalmıştır. Batılılaşmayı sadece kısmi olarak gerçekleştirmenin mümkün olmadığı bu noktada iyice anlaşılmaktadır. Batı her şekilde maddi ve manevi unsurlarını yaymaya devam etmektedir (Tunaya, 2010: 84-85).

Dünyada yayılmaya başlayan ulusçuluk akımı doğrultusunda II. Meşrutiyet'in fikir akımlarının içerisinde kendisini güçlendiren Türkçülük akımıdır. Yeni kurulacak olan Türkiye Devleti'nde en çok etkisi hissedilen akım Türkçülük akımıdır. Ancak yine de yeni devletin meclisinde tüm fikirler temsil edilmektedir (Tazegül, 2005: 97).

5. CUMHURİYET VE TOPYEKÛN MODERNLEŞME

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti için sunulan Sevr Anlaşması, yeni bir devlet kurulması zorunluluğunu doğurmaktadır. Bu sebeple kurulan ve günümüzde halen ayakta olan devlet, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Temelleri, 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile atılan bu yeni devletin kurucuları, Meşrutiyet Döneminin siyasi, fikri havası içerisinde yetişmiş kimselerdir. Bahsedilen hava içerisinde çeşitli fikir akımlarına mensup kimseler olduğu için yeni meclis çeşitli fikirlerin yer aldığı bir meclistir. Bu dönemde dünyada Doğu ile Batı arasında ideolojik çarpışmalar başlamaktadır ve Doğu ile Batı'nın arasında bir tampon bölge olan yeni devlet Türkiye için asıl olan, milli devletin kurulmasıdır. Türkiye, ne bir Batılı ne bir Doğulu olmak istemekte Türkiye bağımsız, milli bir devlet olmak ancak Batı'nın demokrasisini örnek

almak istemektedir. Bu durum Batılılaşma için kesinlik içermektedir (Tunaya, 2010: 90-92). Bu noktada Mustafa Kemal'in Nutuk'taki ifadeleri yazılanları destekler niteliktedir:

Bizim, kendisinde açıklık ve uygulama imkanı gördüğümüz siyasi ilke, milli siyasettir. Dünyanın bugünkü genel şartları, yüzyılların akıllarda ve karakterlerde yerleştirdiği gerçekler karşısında hayalci olmak kadar büyük yanılgı olamaz. Tarihin ifadesi budur, ilmin, aklın, mantığın ifadesi budur (Atatürk, 2005: 310).

Milletimizin, güçlü, mutlu ve dengeli yaşayabilmesi için, devletin bütünüyle milli bir siyaset izlemesi, bu siyasetin iç teşkilatımıza tam olarak uyması ve ona dayanması gerekir. Milli siyaset dediğim zaman kastettiğim anlam ve öz şudur: Milli sınırlarımız içinde, her şeyden önce kendi kuvvetimize dayanmakla varlığımızı koruyarak, millet ve memleketin gerçek saadet ve refahına çalışmak... Genellikle milleti uzun emeller peşinde yorarak zarara sokmamak... Medeni dünyadan, medeni insani ve karşılıklı dostluk beklemektedir (Atatürk, 2005: 311).

Medeni olma açısından en gelişmiş medeniyet Batı Medeniyeti olduğu için Türkiye de Batı'yı örnek alarak medeni olmalıdır. Cumhuriyet Türkiye'sinin gayesi budur. Yeni düzeni oturtmanın yolu da yeni müesseseler getirerek onları hukuk sistemi ile koruma altına almaktır (Tunaya, 1020: 96-97). Ulus-devlet bilinci ile biçimlenecek olan bu yeni devlet için modernleşme artık kurtuluş yolunda bir araç değil, uygulanması gereken bir amaçtır. Burada dönemin aydınları, Tanzimat modernleşmesi ile karşılaştırma yaparak, Batı'yı kısmen örnek almayı doğru bulmadıklarını ifade ederek topyekûn Batılılaşılması gerektiğini ifade etmektedirler. Batı parça parça alınarak Batılılaşma gerçekleştirilemez, her şeyi ile alınmalıdır. Halkın böyle bir arzusunun olmadığını bilen elitler, bu “duyarsızlık” karşısında tepeden bir baskı ile bunu gerçekleştirmek durumundadırlar. Hatta bunu gerçekleştirmek için yukarıdan aşağıya doğru bir yol izlemek zorundadırlar (Tazegül,2005: 99).

Cumhuriyet Döneminin batılılaşma macerası da İttihat ve Terakki iktidarında başlamaktadır (Çınar, 2010: 3-4). Genç yaşlarda bu fikir mücadelesinde bulunan kimseler, Cumhuriyet ilan edilene kadar olan süreç içerisinde fikirlerini, tezlerini öne sürüp savunmaktadırlar. Bu nesil Cumhuriyet rejimi içinde de faal durumdadır (Tunaya, 2010: 67). Osmanlı Devleti'nde başlayan batılılaşma hareketleri Cumhuriyet Dönemi'nin bahsedildiği üzere aydınlarını da etkilemektedir ki bir kısmı ortak kimselerdir (Çınar, 2010: 4). Çünkü bahsedildiği üzere neredeyse hepsi Osmanlı döneminde yetişmiş ve Osmanlıca eğitim görmüşlerdir. Tıpkı Osmanlı Devleti'nde olduğu gibi dönemin aydınları yine bürokrat elitlerdir. Bu bürokrat elitler ile cumhuriyet döneminde Batılılaşma Türkiye toplumuna yerleştirilmeye çalışılmaktadır (Altınkaş, 2011: 116). Çünkü Batılılaşma ya da modernleşme Batı dışı bir toplumda kendiliğinden gerçekleşmemektedir. Batı ile bir temas bir köprü gerekmektedir. Bu görevi de Batı'da

eğitim görmüş elitler, üstlenmektedirler (Tazegül, 2005: 32). Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişen Batıcı ve Türkçü aydın, Cumhuriyet Türkiye'sinin ideolojik temellerini oluşturma konusunda önemli bir yerde durmaktadır (Altınkaş, 2011: 116). Batı standartlarını yakalayacak bir devlet yapısı Atatürk'ün devlet anlayışı ile örtüşmektedir. Atatürk'ün devlet anlayışında bilimin yolunda, laik, bağımsız, çağdaş, ulus-devlet modeli vardır. Bu anlayışı gereği Atatürk ilkeleri ortaya çıkmıştır ve bu ilkeler ile yeni bir toplum biçimlendirilmeye çalışılmıştır (Tazegül, 2005: 101-103).

Dönemin aydınlarını şüphesiz en çok etkileyen akımlardan biri pozitivistizmdir. Aydınlarının pek çoğunu Osmanlı'dan getiren Cumhuriyet Türkiye'si, içerisinde çok fazla pozitivist İttihatçıyı da bünyesine barındırmaktadır. Bilimsel yöntemlere dayanan, dünyaya nesnel açıdan bakan ve değişimi önceleyen pozitivistizm, etkili olduğu aydınlar üzerinde değişimin kaçınılmazlığı fikrini de uyandırmaktadır. Cumhuriyet döneminin değişen hedeflerinin ilham kaynaklarından biri için pozitivistizm de örnek verilebilmektedir (Altınkaş, 2011: 115).

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ve Birinci Dünya Savaşı'nın ardından dayatılan şartları kabul etmediği için ayrıca bir de Kurtuluş Mücadelesi veren bu yeni devlet, maddi anlamda oldukça gerilemiş, dış ticarete geniş açıkları olan, nüfusunun büyük bir kısmını savaşlarda yitirmiş bir haldedir. Her şeyiyle yeniden kurulacak olan bu devlet için dönemin ve Cumhuriyet tarihinin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, modernleştirici politikalar arayışı içinde olmaktadır. Artık modernleşmek, devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için başvurulacak bir araç değil, yeni devlet bağlamında zorunlu temel bir amaçtır. Cumhuriyet seçkinleri, “Hedef, Topyekûn Batılılaşmak'tır” görüşünü savunmaktadırlar (Tazegül, 2005: 99). Çünkü Mustafa Kemal, modern olabilmek için Batılılaşmanın olması gerektiğini düşünmektedir. Dönemin idarecileri de Batı Medeniyetine olmasalar da Batı'nın ilmi yönüne hayranlık duymaktadırlar ancak Mustafa Kemal'i onlardan ayıran, savunduğu fikirdeki radikal tutarlılık ve Batı'nın bilgisine başvurma konusundaki çekincesizliğidir (Mango, 2011: 153-154). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında etkin rolü olan ve cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal'in fikirlerini en çok etkileyen isim Ziya Gökalp'tir. Türkçülük akımı etrafındaki fikirleri ile bilinen Gökalp'in Batının karşısında ayakta kalabilmek için Türklerin kendi benliklerini unutmadan Batıyı takip etmeleri gerektiğini ifade etmesi Mustafa Kemal'i Batılılaşma konusunda etkileyen noktalardandır (Altınkaş, 2011: 118).

Burada ortaya başka bir mesele çıkmaktadır ki bu, geçmişi ve kültürü çok eskiye dayanan Türklük, nasıl modern ve milli bir hale gelecektir? Çünkü Türkiye Asya ve İslam menşeli bir devlettir ve ilk defa Batılı siyasal örgütlenme gayreti içine girmektedir. Dönemin aydınları konu üzerine yazıp çizerken Mustafa Kemal hükümeti, fiiliyata geçmektedir (Karpas, 2016: 139-140). Mustafa Kemal ve hükümetinin Batılı tarzdaki reformları özellikle modernleşme ve laikleşme yönünde ilerlemektedir. Reformlar sürecinde tekke ve zaviyeler kapatılmış, geleneksel fes yasaklanmış, Batılı tarzda şapka kullanımı zorunlu kılınmış, Avrupa takvimine ve ölçü birimlerine geçilmiş, Batı'nın kanunları örnek alınmış, aile hukukunda tam laikleşmeye gidilmiş olmaktadır (Zürcher, 2016: 256-257). Gerçekleştirilen inkılapların ilk hedefi Batılı anlamda milli ve medeni bir toplum oluşturmaktır (Karpas, 2016: 140). Doğu'nun siyasasıyla çıkmazlara sürüklenen Osmanlı Devleti'nin aksine tamamen Batılı bir devlet olmak Atatürk'ün temel fikirlerindendir. Bu durum da inkılapların asıl amaçlarını göz önüne sermektedir (Tazegül, 2005: 102).

Fikirlerin ifade edilmesi konusunda en etkili yöntem yazmaktır ve dönemin aydınları da fikirlerini çeşitli gazetelerde yazarak ifade etmektedirler. Mustafa Kemal'in fikirlerine bağlı, cumhuriyeti savunan yazarlar/ aydınlar olduğu gibi saltanatı özleyen aydınlar da vardır. Ancak hepsinin ortak yanı halktan ve halkın gerçekliğinden uzaklaşmış olmalarıdır (Altınkaş, 2011: 118). Mustafa Kemal'in de bilgisi ve desteği sayesinde çalışmalarına başlanan *Cumhuriyet Gazetesi*'nin kurucularından olan Yunus Nadi, II. Meşrutiyet döneminde Abdülhamit karşıtı gelişen aydınlardandır. Dönemin karışık siyasal havasından dolayı pek çok aydın gibi düşünsel karmaşalar yaşamıştır. Yunus Nadi de bir dönem Osmanlıcı bir dönem Batıcı bir dönem Türkçü düşüncelere sahip olmaktadır (Eroğlu, 2016: 124-126). Fikri değişimlerinin de etkisi ile Nadi, Batılılaşmak üzerine iki fikri dönem geçirmektedir. Bir dönem neredeyse tüm aydınları etkileyen pozitivist düşünce yapısıyla Nadi, Batı'nın gelişmesine neden olan tarihi olayların Türkiye'de de gerçekleştiği takdirde Türkiye'nin de ilerleyeceğini vurgulamaktadır. Bunun için de halk bilgilendirilmeli, eğitilmelidir (Aydoğan, 2016: 261). Batı artık takip edilmeli ve yakalanmalıdır çünkü artık dünyada Batı'nın takipçisi olmayan milletler beka sahibi olamayacaktır. Nadi'nin bahsi geçen fikirlerini *Cumhuriyet Gazetesi*'nde yazdığı şu satırlar destekler niteliktedir:

Avrupa'yı tanımak ve kendimizi Avrupa'ya tanıtmak. Bu iki işin bizim için çok hayati ve pek büyük ehemmiyeti vardır. Milli hayatımızda muvaffak olmanın en başlı şartlarından biri bu olduğunu söylersek mes'elenin derin mahiyeti her göze açık görünecek kadar meydana

çıkar. Başka türlüünü düşünmek imkanı bile kalmamış olduğu için Avrupa medeniyetini kabul ettik. Fakat Avrupa medeniyetini kabul ettiğimizizin yalnız ifadesi büyük bir mana ifade etmez. Bize göre o medeniyete hulul ederek onun icabatını tıpkı Avrupa'lılar gibi yerine getirmeğe ihtiyaç vardır. Bu ise Avrupayı evvela çok yakından tanımakla ve binnetice de kendimizi Avrupa'ya bu şekilde tanıtmakla mümkün olur. Bu medeniyetin haricinde yaşamağa çalışanlara artık bu asırda ve hele bundan sonra hayat ve beka imkanı yoktur (Nadi, 1930: 1).

Avrupa'yı tanımağa işte bu gibi hakikatlere bir an evvel vüsul mecburiyetinden dolayı ihtiyacımız vardır, ve Avrupa'ya kendimizi böyle bir irfan ve medeniyet aşkile mücehhez olarak tanıtmaya mecburuz. Ta ki bizi de o aileden sayınlarsın diye. Bunun menfaati ise bir parça insaniyetin ve fakat esasen bizimdir. Beka ve selametimiz şartı buna bağlıdır da onun için (Nadi,1930: 1).

Türk aydınları Batı'yı tanımayı ve Batı'yı yakalamayı oldukça önemserler iken emperyalist kaygılar içinde olan Batı için, Türkler barbar ve geri kalmış bir millettir. Bu düşüncelerin fark edilmeye başlanması ile birlikte pek çok aydın Batı'ya karşı tepki göstermektedir:

Ancak son senelere ait bazı yazılarından ve son konferansından anlıyoruz ki M. Klod Farer'in sevdiği Türkiye daha ziyade fesli mesli bir Türkiye'dir. Teceddüt yoluna dökülerek Avrupalaşan Türkiye her nedense dostlarımızın nazarında biraz şiiriyetini kaybediyor. Nitekim bu konferansında Türk dostluğunda şüphesiz pek samimi olarak alabildiğine ısrar eden M. Klod Farer yeni Türkiye'ye bir türlü akıl erdirememekte ve daha doğrusu kendisi yeni Türkiye karşısında idealini kaybetmiş bir adam hali arz etmektedir. Fazla olarak dostumuzun memleketimiz hakkında bu yeni fikirlerine esas tuttuğu ve konferansında halka alenen söylediği malumat ta baştan başa yanlıştır (Nadi, 1932: 1).

*Cumhuriyet Gazetesi'*nde yayınlanan bu satırları ile Batı'nın Türklere karşı olan tavrını net görebildiğimiz Nadi, Batı ile Doğu arasında bir dengenin kurulmasını gerekli görmektedir. Değişim ve ilerleme mecburi olduğu kadar kendi kimliğini korumanın mecburiyetini de vurgulamaktadır. Burada da bir ikili düşünce yapısı göze çarpmaktadır (Aydoğan, 2016: 274-275).

Dönemin aydınlarını birleştiren bir yayın organı da *Yeni Mecmua*'dır. Mustafa Kemal'in isteği üzerine Falih Rıfkı Atay tarafından tekrar faaliyete başlayan ve kısa ömürlü olan gazete, etrafında aydın isimleri toplamaktadır. Kemalist olan ve Atatürk'e olan sevgisi ile tanınan Atay, Kemalizm'i ideoloji olarak görmekte ve en kısa zamanda tamamlanması gerektiğini ifade etmektedir (Altınkaş, 2011: 119). Atay, Mustafa Kemal'in fikirlerini incelerken eskinin yerine yeniyi koyma fikrini savunmakta ve onun fikirlerini tek bir noktada birleştirmektedir: Batılılaşmak (Özkan, 2009: 64-69).

Muhafazakâr ve inkılapçı gruplar fikir çatışmaları yaşamaktadırlar. Batılılaşmak konusundaki fikir ayrılıkları beraberinde eski yeni tartışmasını da getirmektedir çünkü eski ve ikililik yaratan kurumları kapatıp yerine laik yeni kurumlar kurularak Batılılaşmak istenmektedir (Tunaya, 2010: 94). Dönemin muhafazakar aydını Peyami Safa, Kemalist modernite ile Türkiye'nin kaderini Batı'ya bağlamadan önce Batı'yı iyi anlamak

gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca bu muhafazakâr grup, fikirleriyle Mustafa Kemal ve dönem aydınlarını etkileyen Ziya Gökalp'e de yoğun eleştiriler yöneltmektedir (Altınkaş, 2011: 128).

Peyami Safa'nın aşağıdaki satırları dönemin siyasal havası konusunda aydınlatıcı olmaktadır:

Garpçılığa gelince, garp mefhumu, Balkan Harbinde olduğu gibi Kurtuluş Harbi sıralarında da tehlikeli bir macera geçiriyordu. Garp medeniyetiyle garp emperyalizmini gene birbirine karıştırmaya başlamıştık. Garp emperyalizmine karşı kinimizi garp medeniyetine de çevirdik. Kurtuluş edebiyatımızda bu medeniyet, "tek dişi kalmış canavar" halinde de görünür. Fakat bu garp kini Lozan sulhu yapıp da Avrupa devletleriyle normal münasebete girdiğimiz günden sonra kaybolmuştu.

Osmanlı Türkçülüğünü de, Osmanlı Garpçılığını da, kangren olmuş taraflarını kesip atmak şartıyla yaşatmak kabildi. Bu kangren olmuş taraf, herik isinin de Osmanlılık sıfatıdır.

Atatürk bu büyük ameliyatı yaptı. Türk bünyesinde yaşamaya müsait gördüğü bu iki fikrin Osmanlılık mefhumuna yapışan ölü taraflarını kesip attı. Artık varlığından eser kalmayan şeriat ve saltanat otoritelerine boyun eğmeyen, kendi prensibine ait kıymetlerden zırnık vermeyen, müstakil ve kendi kendine bol bol kâfi bir milliyetçilik doğuyordu; üstünde azınlıkların yok denecek kadar azaldığı ve baştanbaşa öz Türklerin yaşadığı bir toprakta başka türlü bir nasyonalizmin hiçbir manası kalmamıştı. Böyle bir milletin siyasî istiklalini Avrupa devletlerine kabul ettirdikten sonra içeride yapılacak tek ve büyük bir iş vardı: Garp metodunu, yeniçağ Avrupası'nın tekniğini yıkılmış bir imparatorluğun, zarurî kıldığı endişelerden hiçbirisiyle sakatlanmadan, şeriat ve saltanat korkusundan temizlenmiş bir bütünlükle, yekpare ve tastamam bir inkılâp hareketi halinde memleketi sokmak. Artık Tanzimatın yarı şerî, yarı nizamî mahkemesinden eser kalmayacaktı; artık Türk maarifi yarı mektep, yarı medrese içinde bilgi dağıtmayacaktı; artık Enveriye, şu bu gibi yarı şapka, yarı külâh acayip serpuşlar aranmayacaktı; artık yarı alaturka, yarı alafranga musiki olamayacak ve Türk kadını yarı tavuk, yarı insan halinden çıkacaktı. Atatürk'ten evvel, Tanzimat ve Meşrutiyet gibi bütün inkılâp hareketleri, yarım adamların yarım adımlarıydı. Milletin başına bütün belâları üşüştüren bu yarımılığı; Türk bünyesini hem şark ve garp, hem din ve milliyet arasında yarıymışar ve sakat iki parçaya bölüyordu (Safa, 2010: 64).

Batılılaşmak, modernleşmek ya da bir ülkede gerçekleşecek olan her türlü değişim ve devrim, pek çok alana etki etmek zorundadır. Bir tek alanla sınırlı kalan değişimler topluma tam anlamıyla yerleşemezler. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti kurulurken gerçekleştirilmeye çalışılan Batılılaşma politikası ülkeye ve topluma her yönden yansıtılmak zorundadır. Toplumsal, siyasal olduğu gibi hukuk yapısında da değişimler olmak zorundadır. Bu konuda da akla gelen dönemin ilk aydını, Mahmut Esat Bozkurt'tur (Altınkaş, 2011: 120). Dönemin önde gelen Kemalist savunucularından olan Bozkurt, hem Türkiye'de hem de İsviçre'de hukuk eğitimi görmüştür ve bir hukuk doktorudur. Yeni kurulacak olan devlette şüphesiz ona yeni anayasa hazırlık görevi düşmektedir. Batılılaşmayı, gerçekleştirilecek olan devrimi sağlam kılabilmek için demokratik unsurların alınması gerekliliği olarak gören Bozkurt, Türk toplumunun Batı'nın zihniyetini tamamen benimsemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bu sebeple Batı'nın

hukuki yapısı ve metinleri de tamamıyla benimsenmelidir. Bu fikirleri doğrultusunda Batı'nın hukuki metinlerini direkt Türk hukukuna taşımaktadır (Gödekli, 2017: 544-558).

Batılılaşma hareketleri doğrultusunda gerçekleştirilen bir etkinlik de Arap harflerinin yerine Latin harflerinin getirilmesidir. Yazı dili ile konuşma dilinin aynı olması, aydınlar ile halkın dilinin aynı olması ve Türk dilinin Arap, Fars etkisinden kurtarılması için Mustafa Kemal, dil ile ilgili çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar doğrultusunda gerçekleştirilen Harf Devrimi, Batılılaşma konusunda önem arz etmektedir. Gerçekleştirilen Harf Devrimi sonrası toplumun Batılılaşabilmesi ve evrenseli yakalayabilmesi için çeviri faaliyetlerine başlanmaktadır. Tanzimat döneminde de Batı'dan çeviriler yapılmıştır ancak o dönemde yapılan çeviriler belli okur çevresi ile sınırlı kalmaktadır ve dönemin sorunlarına yönelik pratik çözümler üretecek şekildedir. Cumhuriyet döneminde yapılan çeviriler ise tamamen toplumsal hayata yönelik tarzdadır (Yücel, 2006: 210-214). Burada yaşanan alfabe değişikliğini Cemil Meriç, bir kopuş olarak değerlendirmekte ve geçmiş tarih hafızası ile aralarının açıldığını ifade etmektedir: “Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, hassasiyetiyle, şuuruyla. Kamusa uzanan el namusa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız İhtilali, tek mukaddese saygı göstermiş: kamusa (Meriç, 2005: 86).”

5.1. KADRO DERGİSİ VE KADROCLAR

1930'lar Türkiye'sinde, daha sonra ideolojik bir yapıya dönüşecek olan bir hareket doğmaktadır. *Kadro Dergisi* etrafında toplanan beş önemli aydın, (Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev) 1932 – 1934 yılları arasında iki yıl boyunca dönemin siyasal havası hakkında Kemalist ve materyalist çerçeveden yayınlar yapmışlardır. Kadrocular olarak anılan *Kadro Dergisi* yazarları, Kemalizm'in öngördüğü kültürel, yenilikçi hayat fikrini desteklemektedirler. Öyle ki Mustafa Kemal'in önderliğinde oluşturulmuş bir kadronun tüm sorunları çözeceğine inanmaktadırlar. Bu yenilikçi aydın kesimin, gelenekçi halkı değiştirmeleri gerekmektedir ve bu yolda demokrasi baltalanabilmelidir (Kayalı, 2000: 15-18). Benedict Anderson, yeni bir ulus devlet inşası sürecinde eski sistemden bağları koparmak gerekmektedir ve bu rolü aydınlar üstlenmektedir, demektedir. Atatürk ulusçuluğu üzerinden gelişecek bu yeni ulus devlette de bahsedilen rolü Kadrocular üstlenmektedir (Sunar, 2004: 513). Çünkü ancak bu aydın kimselerin halkı kurtarabileceğine kanaat etmektedirler. Bu fikirler ilerde Kadro ideolojisini oluşturacak “halk için halka rağmen” mantığının temelini atmaktadır (Kayalı, 2000: 15-18). “Halk

için halka rağmen” düşüncesi üzerine bir kanıt niteliğinde olan Şevket Süreyya Aydemir’in Afyon Cezaevi’nde kaleme aldığı şu satırları gösterilebilmektedir:

“Araştırmalarım ve düşüncelerim beni cezaevi duvarları arasında daha iyi değerlendirebildiğim çeşitli şartların ve gerçeklerin aydınlığı altında komünist bir nizamdan ve bu nizamı getirecek ve elbette ki bizim imkânlarımızla başaramayacak komünist usullerden Devletçi bir iktisat nizamına götürmüştü, bir ihtilal bağlılığından ayırmıştı. Ama o kadar kolay olmadı. Nice tereddütler nice iç burkuntuları yaşadım. Evet, Türkiye’de başka bir devlet kurulmalıydı. Belki gene halka rağmen ama halk için bir devlet. Belki güdümlü bir demokrasi. Artık devlet imam ve millet ve cemaat olmalıydı. Bu imamın da cemaate vereceği herhalde bir şeyler vardır (Demirci, 2006: 38).”

Alıntıda dikkati çeken bir unsur da komünist ekonomiden devletçi ekonomiye geçişten bahsedilmektedir. Çünkü önceleri komünist düzeni uygun gören Kadrocular, zamanla Türkiye için devletçi düzenin daha uygun olacağı görüşüne varmaktadırlar. Tarihi açıklama noktasında “tarihsel materyalizm” yöntemini kullanan Kadrocular, Marksizm’i ifade ederken hem felsefi hem ekonomik temelinden sapmaktadırlar. Onlara göre Marksizm, Avrupa’ya özgü bir ideolojidir ve sanayileşmiş Batılı ülkelere uygulanırsa gerçek Marksizm uygulanmış olur ancak ulusal mücadele yaşamış olan devletlere uygulanırsa da devletçilik anlayışına varılır. Bu da Kemalizm’e giden yoldur (Demirci, 2006: 38-47).

Tıpkı Osmanlı Devleti’nde olduğu gibi dönemin aydınları yine bürokrat elitlerdir, demiştik. Destekler nitelikte Kadrocular, neredeyse her dönem iktidar kadrolarına yanaşmışlardır ve devlette bürokratik görevler almışlardır (Kayalı, 2000: 18-20). Bu sebeple rejime endeksli olarak ilerlemişlerdir. Yani rejimin ideolojisini üretmeye çalışmışlardır. Ancak burada bir bütünleşme sağlayamamışlardır (Demirci, 2006: 51). Kadroculara yöneltilen eleştiriler içerisinde dikkate şayan bir nokta tarihsel materyalizm konusundaki yanılgıları ve aydınlara gerçekleştirebileceklerinin ötesinde bir görev yüklemeleridir. Ancak burada bir sorun vardır ki, eleştirenler eleştirilerinin karşısına koyacak bir fikir geliştirememişlerdir (Kayalı, 2000: 18-20).

Cumhuriyetin ilanı ve ardından Batılılaşmak için gerçekleştirilen inkılaplar dolayısıyla Türkiye hızlı bir geçiş sürecine girmektedir. Sanayilerin kurulması, uzunluk ve ağırlık ölçülerinde uluslararası birimlerin kabul edilmesi, ekonomik planların hayata geçirilmesi, bankaların kurulması gibi reformlar Türkiye’nin çağdaş, Batılı ülkeler arasında yer alması içindir (Tazegül, 2005: 106-108). Ülkede gerçekleştirilen modern/Batılı olma yolundaki reformlar pek tabii dış siyaseti de etkilemektedir. Batı’yı tanımaya gayret eden Türkiye, dış siyasetinde de “Batıcı” bir yol izlemektedir.

Dönemin Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Atatürk'ün amaçladığı tarzda bir Cumhuriyet ve hedeflediği tarzda bir Batılılaşma ekseninde çeviri faaliyetlerinin öncülüğünü yapmaktadır. Bu doğrultuda 1940 yılında Tercüme Bürosu kurulmuştur. Akılcılık, evrensellik, insancılık ekseninde ve Batının temel felsefesini ifade edecek eserlerin çevirileri yapılmaya başlanmaktadır. Çoğunluğu Eski Yunan metinlerine verilen çeviri çalışmaları için Hasan Ali Yücel, şu ifadeleri kullanmaktadır (Yücel, 2006: 214-215): “içinde bulunmaya mecbur olduğumuz medeniyet dünyasının kökü, Eski Yunan'dadır. Bu ilkenin duyuluşu demek olan Hümanizma iyi anlaşılmadıkça, bu gerçek, flu veya bu türlü taassupçu fikirlere sapılarak inkâr olunur, bir asırdır hasretle beklediğimiz düşünüş kalkınması olamaz veya uçak devrinde kağınıninkine benzer bir ağırlıkta yürür” (Yücel, 1999: 372-373). Eski Yunan ve Latin eserlerinin çevrilmesinin bir diğer nedeni de, örnek alınacak olan toplumların kültür temellerinin nereden geldiğinin bilinmesi gerekliliğidir. Tam anlamıyla kültürel ve bilimsel bir faydadan söz edebilmek için çeviriler sayesinde toplumlar arasında tam bir iletişim sağlanmalıdır. Aksi halde Batılılaşma çabaları eksik kalacaktır (Erhat, 2008: 47). Ayrıca bir Türk hümanizması oluşturulmak istenmektedir ve hümanizmanın temsilcisi olan bu toplumlardan örnek alınmalıdır (Göktepe, 2014: 39). Çeviri faaliyetlerinin toplumun kültürel yapısının değiştirilmesi amacıyla yapılması ve gerçekleştirilmek istenen yeni anlayışın halka hızlı bir şekilde aktarılması için Tercüme Bürosu'nun yayın organı olan *Tercüme Dergisi*, iki ayda bir yayınlanmakta; ayrıca topluma verilmek istenen mesaj doğrultusunda bu çeviriler herkesin ulaşabileceği şekilde olmak zorundadır. Bu sebeple de çeviri eserler Köy Enstitülerinde yaygınlaştırılmaktadır (Göktepe, 2014: 68-71).

Değişen, gelişen ve modernleşen Türkiye, dünyanın kabuk değiştirmeye başladığı bir dönemde elinden geldiğince Batı'yı örnek almaya çalışmakla birlikte bir yandan da tarafsız bir duruş sergilemeye çalışmaktadır. II. Dünya Savaşı'na katılmayarak tarafsızlığını korumak isteyen Türkiye, oluşan siyasal hava doğrultusunda Batı'nın yanında, kâğıt üzerinde savaşa dâhil olmuştur. I. Dünya Savaşı ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin bir savaşı daha kaldırarak hali yoktur. Ancak iki tane dünya savaşı ile yorulan dünya artık barış istemektedir ve ortak sorunları aşmak için I. Dünya Savaşı sonunda kurdukları Milletler Cemiyeti'ni büyütüp, geliştirmek istemektedirler. Bu doğrultuda da bu birliğe katılmak isteyen ülkelere II. Dünya Savaşı taraflarından Mihver Devletlere savaş açma zorunluluğu getirmişlerdir. Yalnız kalmak istemeyen ve Batı'yı takip eden Türkiye de savaşın bitmesine yakın kâğıt üzerinde

Japonya'ya savaş açarak yeni ismi ile Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Dönemin siyasal havası içerisinde Rusya ile gerginlik yaşayan Türkiye, bir yandan da Batı'ya yani ABD'ye taraf olmak zorunda kalmıştır. Türkiye her ne kadar fiilen savaşa katılmamış olsa da iki tane zorlu savaştan çıkmış olması ve kağıt üzerinde de olsa savaşa gireceğini beyan ettiği için belirli savaş hazırlıkları yapması dolayısıyla zor günlerden geçmektedir.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada dengeler değişmektedir. Avrupa derin yaralar almış ve Avrupa'nın yerine tarih sahnesine ABD çıkmaktadır. ABD'nin karşısında da ABD gibi süper güç denilebilecek ikinci bir güç olarak Sovyetler Birliği çıkmıştır. Çift kutuplu bir mücadeleye sahne olacak dünyada Türkiye, hem demokratik yönetimlerin popüler olması hem Sovyetlerin verdiği sözde durmaması dolayısıyla yönünü yine Batı'ya, ABD'ye çevirmiştir. Çift kutup mücadelesinde ABD'nin karşısında bulunan Sovyetlerin komünist rejime karşı ABD, Avrupalı ülkeleri korumak ve kendisine çekmek için yardımlar başlatmaktadır. Mart 1947'de Truman Doktrini ile askeri mali destek, Haziran 1947'de Marshall Planı ile Türkiye ve bazı Avrupa ülkelerine destekler vermiştir (Zürcher, 2016: 306-308). Dolayısıyla II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de ABD sıklıkla telaffuz edilir olmuştur (Karpat, 2010: 403).

Dönemin Türk aydını yine sahnededir ve dünyada değişen dengeleri yine dergilerde tartışmaktadır. *Yeni Adam Dergisi*, *Yurt ve Dünya Dergisi*, *Markopaşa Dergisi*, *Tan Gazetesi* (Küçük, 1983: 141). Dergilerin arasında muhalifliği ile dikkati çeken *Tan Gazetesi* yazarları Sabiha Sertel ve Zekeriya Sertel, Türkiye'nin Almanya yanında tutum sergilemesine karşı çıkmaktadırlar. Almanya'nın savaş üzerindeki etkisi iyice azalıp, yenileceği fark edilip çift kutuplu dünyanın temelleri atılmaya başlanınca Serteller, yapılması gereken ittifakın Sovyetler ile olması gerektiğini ifade etmektedirler. Ancak gelişen şartlar gereği Batı'nın yanında yer alınacak olunması, Serteller tarafından yoğun eleştirilere sebep olmaktadır (Vural, 2008: 388). *Yurt ve Dünya Dergisi* ve *Adımlar Dergisi*'nde yazan ve sosyalist görüşlere sahip olan Behice Boran, Batılılaşma konusunda Serteller kadar sert bir tavır takınmamaktadır ancak Batılılaşmanın gerçekleşmesi için önce şehirleşmenin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bahsedilen seviyeye gelinmesi de tıpkı Batı gibi sanayileşme evrelerinden geçilerek tamamlanabilir çünkü sanayileşme ile gelişen makineleşme toprağa dayalı işçi ihtiyacını azaltacaktır ve insanlar artık şehirlerde yaşayacaklardır. Modern/ Batılı şehirler doğacaktır. Ancak Boran'ın burada Batı gibi şehirleşme ile asıl ulaşmak istediği amaç, sosyalizmin Türkiye'de uygulanabilmesini kolaylaştırmaktır çünkü bu sayede artık işçi

sınıfı sistemin içerisinde eriyecektir (Yılmaz, 2020). Dönemin siyaseti ve Batılılaşma hakkında fikirlerine değinilen Behice Boran ve Serteller'in eleştirildiği nokta, Amerika'da Batılı eğitim alıp Amerikan bursları ile yetişmeleridir (Küçük, 1983: 142).

Türkiye artık Batı ülkelerini örnek alıp parlamentolu demokrasinin kurulmasını istemektedir. Ancak Cumhuriyet kurulduğundan beri yönetimde olan Halk Fırkası, iktidar koltuğunu hala korumaktadır. 1946 seçimlerine kadar devam edegelen süreç, halkın ABD'nin de yardımları ile orta sınıflaştığı bir hal almaktadır. Kalkınma ve refah giderek artış göstermektedir. Ancak ilerleyen süreçte refah aynı şekilde devam etmemekle birlikte iktidar ve muhalefet kavgalarıyla huzursuz bir ortam doğurmuştur. Tam olarak bu noktada tezin ana konusu ile ilgili doğrudan bağlantılı olan Yön aydınları etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Oluşan siyasal iklim ordunun içerisinde iktidara karşı bir grup meydana getirmektedir ve bu grup siyasette ordunun payını artırmayı ve parlamento sisteminin ülkeye zarar düşünmektedir. Bu nedenledir ki 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbeyi Yön aydınları, "kötü gidişe zinde kuvvetlerin verdiği bir tepki" olarak değerlendirmektedirler (Altun, 2004: 568). 1960 yılında gerçekleşen bu darbe ile demokrasi darbe almış ve kartlar yeniden dağıtılmıştır.

5.2. YÖN DERGİSİ VE YÖN HAREKETİ

Yön Dergisi, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından sol yönelimli bir grup aydınının bir araya gelerek çıkarttıkları dergidir. Kuruculuğunu Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı 20 Aralık 1961 tarihinde ilk sayısı basılan Yön Dergisi, Kemalizmi benimsemiş, iktisadi kalkınma planı iddiasında olan ve ekonomik sorunların çözümüne devlet müdahalesi fikrini savunan bir dergidir. Çıkış bildirilerinde asıl amacın ülkeyi çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırmak ve demokrasiyi yerleştirmek olduğu görülmektedir ve bu en hızlı şekilde kalkınma ile mümkündür. Adaletli ve hızlı bir şekilde kalkınmanın gerekliliğini ifade eden Yön Dergisi yazarları, sosyal adalete inanmış bir yönetici gruba ihtiyaç olunduğundan bahsetmektedir. Bunu sağlayabilecek grup sosyalist, sistem sosyalizm olmalıdır. Bahsi geçen Yön aydınları arasında sayılabilecek pek çok isim mevcuttur. Bunlardan bazıları; Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal, Niyazi Berkes, Şevket Süreyya Aydemir, Sadun Aren, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Attila İlhan, Samim Kocagöz gibi isimlerdir (Altun, 2004: 553-557).

Türkiye'nin kapitalist olmadan Batılılaşamayacağını iddia eden İdris Küçükömer, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için iki ana akımın ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bunlar, Batıcı – laik ve Doğucu – İslamcı akımlardır. Batıcı grubun kendisini aydın sınıfı

olarak gördüğünden ancak halk ile temas kurup bağ oluşturamadığından bahsetmektedir. Batıcı grubun, batılılaşma yolunda Batı'nın bazı kurumlarını direkt alma taraftarı olduğundan ve laikliğin bunların başarılması için mihenk taşı olduğundan bahsetmektedir. Ancak burada Batı'nın tarihi süreç içerisinde sınıflı toplum yapısıyla, uzun yollar kat ederek geldiği kapitalist konuma, sınıflı yapıya sahip olmayan Osmanlı Devleti'nin anarşik bir ortamda bürokrat sınıfı haline gelip iktidara gelen Batılı grup ile uzlaşamayacağını ifade etmektedir. Çünkü bu grup ellerindeki artık ürünü tekrar üretim zincirine dâhil edememektedir. Bu durum da ancak emperyalleşecek bir topluma ve onun çıkarlarına zemin hazırlamaktadır. Kendilerini aydın kesim olarak ifade eden Batıcı grubun iktidara yerleştiği ya da muhalefet olarak görev aldığı süreçlerde de hem halka ters düşerek hem de Batı'nın tarihi gelişme sürecine ters düşen bir yoldan Batı'ya ulaşmaya çalıştıklarını ifade etmektedir (Küçükömer, 2010: 21-23).

Konuyu toparlarken genel anlamda Türkiye Batılılaşması içerisinde aydınların konumu hakkında Cemil Meriç'in bazı ifadeleri, bağlayıcı olacaktır. Türk aydınını, Batı'nın oyunlarına gelmiş olarak görmektedir. Avrupa'nın amacı Türk aydınında mukaddes olanı öldürmektir ve Batı bunu başarmıştır. Dinler yüzyıllarca halklara huzur vermiş iken, Batı'nın dini dünyevileştirdiğini ifade etmektedir. İslam'ı ve Osmanlı'yı istediği kalıba sokmaya çalıştığını ve kimi aydın kesimler üzerinde başarılı olduğunu ifade etmektedir (Meriç, 2005: 176). Türk aydınının Tanzimat'tan beri sığınacak bir liman arayışında olduğunu ve Batı'yı bularak aldandığını şu sözleri ile ifade etmektedir: “ Batı'nın bütün hastalıktan gibi, Tanzimat'ın açtığı yoldan giriyor, ülkemize (Meriç, 2005: 131-147)...” Türk aydını Batı'ya teslim olmuştur ve bu çıkmazı da şu ifadeler ile dile getirmektedir: “Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının alinyazısı iki kelimedede düğümleniyordu: aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu başkaları hazırlamıştı, biz sadece birer oyuncuyduk. Nesiller bir ütopyanın kurbanı olmuşlardı... Avrupa'yı tanımamak gaflet; Avrupa'yı tanıyan ülkesinden kopuyor. Bu lanet çemberinden nasıl kurtulacağız (Meriç, 2005: 54)?”

Moderni, modernliği anlamak ve modernleşmek zordur. Çünkü bu gelişmeler birer süreçtir ve Osmanlı aydını iki yüz yılı aşkın bir süre boyunca bu çabayı göstermektedir. Bu onlar için bir yerde sarsıcı da bir şeydir çünkü bir zamanlar “öteki”, “kafir” olanı şimdi anlamak, içselleştirmek gerekmektedir ve tabii ki bu durum bir hayli zaman almıştır (Coşar, 2022). Aynı zorluk Türkiye aydını için de geçerlidir hatta kendisine Batılı aydını örnek alan Türkiye aydını, Türk toplumu için de Batı'yı örnek

aldığı için bocalamaktadır. Batılı aydın, ülkesinin toplumunu iyileştirmek isterken Türkiye aydını toplumu tamamen değiştirmek istemektedir. Ancak kendi halkına yabancı olan aydının, çabaları yer yer havada kalmaktadır (Türkay, 2010: 67-68).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİR TÜRK AYDINI OLARAK ALEV ALATLI'NIN PENCERESİNDEN TÜRKİYE'DE BATILILAŞMA SÜRECİNDE AYDIN

Hayatın akışkanlığı içerisinde sürekli yaşanan yeni gelişmeler toplumları pek çok yönden etkilemektedir. Kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz gerçekleşen bu etkiler bazen toplumlarca kabul görmekte bazen yoğun eleştirilere maruz kalmaktadır. Böyle süreçlerde fikirleri ile en çok öne çıkan kimseler düşünen, sorgulayan, bütüne objektif bakabilen aydınlardır.

Her toplumda olduğu gibi Türkiye'de de yaşanan gelişim, değişim süreçleri içerisinde aydınların fikirleri dikkat çekmektedir. Son yüzyılların en çok konuşulan konusu olan Batılılaşma/ modernleşme toplumlar üzerinde yarattığı etkiler ile güncelliğini hep korumaktadır. Böyle bir durumda da yine en çok konuşanlar aydınlardır. Çalışmanın mahiyeti gereği Türkiye'nin yaşadığı Batılılaşma sürecinde aydınların nasıl bir yol izledikleri ele alınacaktır.

Her dönem kendi aydınlarını yetiştirmektedir. Yaşadığımız dönemde eserleri, söylemleri ve kayda değer fikir dünyası ile göze çarpan aydınlardan biri de Alev Alatlı'dır. Yukarıda aydın kavramı açıklanırken aydının sorgulayan, eleştiren, eleştirdiğinin yerine yenisini koyabilen, geçmişe hakim ve gelecek konusunda toplumunu bilinçlendirme konusunda sorumluluk bilincine sahip yönüne dikkat çekilmektedir. Alev Alatlı, hayatı anlama ve anlamlandırma noktasında tek bir disiplinle yetinmeyip pek çok disipline hakim olmaya çalışmaktadır. Yaptığı okumalar ve sorgulamalar dolayısıyla pek çok konuyu eleştirmektedir. Örneğin Türkiye'nin eğitim sisteminde gördüğü hataları eleştirirken liyakatin önemini vurgulamakta ve iktisat derslerinin ilkokul, lise düzeyine indirilmesini tavsiye ederek ve geçmişte “*Bizim English*” adlı süreli dergi yayını ile günümüzde ise Kapadokya'da kurduğu Kapadokya Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu ile eleştirdiği boşluğu doldurmaktadır “Türkiye'ye olan kefaretimi ödeyeceğim” kaygısı ile de gelecek nesillere tüm bilgi birikimini aktaracak on bir ciltlik eser yayınlamayı planlamaktadır ki iki cildi hali hazırda raflardadır.

Yapılan açıklamalardan ve Alev Alatlı hakkındaki incelemelerden yola çıkılarak Alev Alatlı için aydın kavramı kullanılmaktadır.

1. ALEV ALATLI'NIN HAYATI, EĞİTİMİ VE METOT ANLAYIŞI

Alev Alatlı, 1944 yılında İzmir'in Menemen ilçesinde doğmuştur (Aslan, 2013: 1). Asker kökenli bir baba ve cumhuriyet değerlerini benimsemiş bir annenin kızıdır ve Işıl isminde bir kız kardeşe sahiptir (Sönmez, 2018: 62-63). Baba Ertuğrul beyin aile kökeni, Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa'ya dayanmaktadır. Alatlı'nın büyük dedesi de Kurtuluş Savaşı gazilerinden Makedonyalı Ahmet Seyfettin Bey'dir. Anne Fûruzan hanımın aile kökeni de III. Selim'in baş müezziniğini yapan Sadullah Ağa'ya kadar dayanmaktadır. Fûruzan hanımın babası Selanik kadılarından Halil İbrahim Bey, Cumhuriyet sonrası dönemde ağır ceza yargıcı olarak çeşitli şehirlerde görev yapmıştır. Annesinin büyük amcası ise tiyatro yazınları ile ünlü Muhipzade Celal Bey'dir (Yivli, 2009: 19-20).

İzmir'de dünyaya gelen Alatlı, babasının mesleği dolayısıyla Ankara'da başladığı ilkokul eğitimine Erzurum'da devam etmek durumunda kalmıştır. Babasının okumaya ve eğitime verdiği önem ile yetişen Alatlı'nın okuma alışkanlığını babasından aldığı ifade edilmektedir. Ayrıca babasının mesleği dolayısıyla sık sık yer değiştirmeleri Alatlı'nın fikir dünyasının gelişmesine katkı sağlamıştır (Sönmez, 2018: 62). İlkokul eğitimini bitirdikten sonra ailesiyle Tokyo'ya taşınan Alatlı, lise eğitimine orada devam etmiştir. Liseyi Japonya'da Amerikan Koleji'nde tamamlamıştır. Ardından ailesiyle birlikte Türkiye'ye dönünce lisans eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ekonomi & İstatistik bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisansını ise ABD'de Vanderbilt Üniversitesinde, Fulbright bursu ile Ekonomi & Ekonometri üzerine yapmıştır. Ekonomi eğitiminden sonra ilgi yönünü değiştiren Alatlı, doktorasını felsefe alanında tamamlamıştır (biyografi, 2021). Aldığı eğitimin pozitivist yönelimli olmasından dolayı ilahiyat bilimlerine merak duymaya başlamış ve Düşünce Tarihi ve İlahiyat üzerine çalışmalar yapmıştır. Yurtdışında aldığı eğitimler dolayısıyla Japonca, İngilizce, Almanca ve Rusça dillerini öğrenmiştir (Sönmez, 2018: 63).

Alev Alatlı, 1968 – 1969 yılları arasında Amerika'nın Maine eyaletinde öğretim üyeliği yapmıştır. 1970 – 1972 yıllarında Türkiye'ye dönmüş, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde üniversite kariyerine devam etmiş aynı zamanda Devlet Planlama Teşkilatı'nda ekonomist olarak görev almıştır. 1973 – 1974 yıllarında ise tekrar ABD'ye dönmüş ve California Üniversitesi'nde araştırmalarını yürütürken aynı zamanda da Berkeley'in yürüttüğü çalışmanın İstanbul ayağını üstlenmiştir (Sönmez, 2018: 63). İlerleyen zamanlarda 1982 – 1984 yılları arasında *Cumhuriyet Gazetesi* ile ortaklaşa

“Bizim English” isimli dergiyi çıkarmıştır. Daha sonra da Türk Yazarlar Kooperatifinde (YAZKO), başkan yardımcılığı yapmıştır (biyografi, 2021).

1984 yılına gelindiğinde Alatl, ciddiye aldığı yazma işini yapmak üzere eve kapanmıştır (Sönmez, 2018: 64). Bu süreçte 1985 ile 1986 yıllarında Edward Said’den çevrilen “*Haberlerin Ağında İslam*” ve “*Filistin Davası*” çevirileri yayınlanmıştır. Ayrıca Filistin meselesini duyurmak amacıyla yaptığı çalışmalar dolayısıyla Yaser Arafat tarafından “Özgürlük Madalyası” ile onurlandırılmıştır. 1987 yılında *İşkenceci* adlı romanıyla Türkiye Yazarlar Birliği Roman Ödülüne layık görülmüştür. Yanı sıra 2006 yılında, Rusya’da “Aydınlanma Değil Merhamet” ve “Dünya Nöbeti” kitapları ile “halklara eşit mesafede durmak, yabancı bir kültürün serüvenine olağan üstü bir iç görüyle nüfuz edebilmekte gösterdiği başarı” dolayısıyla Mihail Aleksandroviç Solohov 100. Yıl Edebiyat Ödülüne sahip olmuştur (biyografi, 2021). 2012 yılında Bülent Ecevit Üniversitesi tarafından fahri doktora ile onurlandırılmış olup, 2014 yılında Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülüne layık bulunmuş ve 2017 yılında Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından tekrar fahri doktora payesi ile onurlandırılmıştır. 2005 – 2017 yılları arası Kapadokya Meslek Yüksekokulu’nda mütevelli heyeti başkanlığı yapan Alev Alatl, 2017 yılı itibariyle Kapadokya Üniversitesi mütevelli heyet başkanı olarak hayatına devam etmektedir (A. Alatl Kimdir?, 2021).

Yazın hayatına 1984 yılında başlayan Alev Alatl, pek çok yazın türünde örnekler vermiş olsa da sıklıkla romancı kişiliği ile anılmaktadır. Romancılığından ve roman türünü seçmiş olmasından bahsederken roman için “olanı ortaya koyar” demektedir. “Ben bir şey yazarken bir hadiseyi anlatırken bu hadisede olduğu anın kokusunu, müziğini, duygusunu, aciliyetini, aklına gelebilecek bütün sıfatları yakalar ve kullanırım. Bir romancı da olduğum için fizik kullanabilirim, kimya kullanabilirim, tarih kullanabilirim, coğrafya kullanabilirim. Hiçbir başka yazın biçimi buna izin vermez. Böylelikle de okuru işin içine çekebilirsin. Biz romancılar için sistem diye bir şey yoktur, sistemi işleten insanlar vardır” sözleriyle romancılığı ifade etmekte ve roman için “hinterlandı büyüktür” demektedir (Atl, mülakat, 13 Temmuz 2021).

Baba tarafı tamamen asker olan Alev Alatl, büyük büyük dedesinin II. Viyana Kuşatmasındaki “Uzun İbrahim Paşa” lakaplı, Kara Mustafa Paşa’nın boynunu vurdurduğu İbrahim Paşa olduğunu söylemektedir. Kuşatmanın içinde bulundukları ağır kış şartlarında başarılı olamayacağını daha sonra yapılması gerektiğini söylediği için boynunun vurulduğunu hatırlatmaktadır. Alatl, İbrahim Paşa’nın boynu vurulmadan

önce padişaha yazdığı mektubun kendisi için ayrı bir önemi olduğunu vurgulamaktadır. Mektupta İbrahim Paşa'nın padişaha; “gelip boynumu vuracakla, sizden büyük isticramım sakın dokunmayın, devlet için çok faydalı bir adamdır”, satırlarını ele almaktadır ve Alatl, bu ÷lkeye olan sevgisinin bağılılığının bu kanda olduğunu söylemektedir (GZT, 2022).

Alev Alatl sıklıkla romancı kişiliğı ile anılıyorsa da sadece romancı kişiliğinden bahsetmek yanlış bir eğilim olacaktır. Farklı ilgi alanları ve aldığı farklı eğitimler dolayısıyla pek çok bilim dalı ile ilgilenmektedir. Bu yönüyle pek çok farklı kimliğe sahip aydın bir kimsedir. Eserlerini kaleme alırken de bir bilim insanı gibi çalışmaktadır. İlgilendiğı alanlar olan politika, ilahiyat, ekonomi, felsefe, sosyoloji, psikoloji, matematik, fizik ve nöroloji alanlarını eserlerinde harmanlayan bütüncül bir düşünce tarzına sahiptir (Sönmez, 2018: 64). Çünkü Alatl için bilim, kâinatı anlamalı ve yorumlamalıdır. Bu noktada bilime yardımcı olabilmek adına bütün bilim dalları göz önüne alınmalıdır. Bilimi, kâinatı algılamada bir araç olarak gören Alatl, bu düşünce yapısı ile Batılı anlayıştan uzaklaşmaktadır. Bilimi putlaştırmayı doğru bulmayan ve diğey yöntemlerin de kişiyi bilime götüreceğıne inanan Alatl, bu yönü dolayısıyla anti-pozitivisttir. Tümevarımcı yöntemi önceleyen Alatl, tümdengelimci pozitivizm ile bu noktada da ters düşmektedir. Pozitivizm ile ters düştüğü bir diğey nokta da mantık konusudur. Aristo mantığını temel alan pozitivizm Doğı ile Batı arasında ayırım yapmakta iken Alatl için bu mantık gerçek kâinatı anlatmada yeterli değildir. Alatl, Aristo mantığının keskin ayırıcı yönüne karşı Uzak Doğı'nun mantığını oluşturan Buddha'cı anlayış ile keskin ayırımın olmadığı bir mantık anlayışına sahiptir (Aslan, 2018: 27- 28).

Pek çok yazar gibi Alev Alatl'nın da edebi kişiliğinin oluşmasında yetiştigi çevrenin etkisi vardır. Babası Ertuğrul Bey'den edindiğı bilinen okuma alışkanlığı, yine babası Ertuğrul Bey'in mesleğı dolayısıyla Türkiye'nin en yoksul bölgelerinde ve en parasız zamanlarında bile onu kitap almaya ve okumaya itmiştir. Eğitim hayatı boyunca ismi övgü ile anılan hocalardan ders almış olan Alatl'nın ailesinin Balkan Savaşları zamanında yaşadıkları sıkıntılar, pek çok farklı bilim dalına duyduğu merak ve okuma alışkanlığının verdiği yetişmişlik ile fikir dünyası oluşmuştur. Cemil Meriç, Konfüçyüs, Erich Fromm, Gogol, Dostoyevski, Çehov, Kazancakis, Soljenitsin Alatl'nın etkilendiğı yazarlar arasındadır (Yivli, 2013: 16).

Çok yönlülüğü ile öne çıkan bir yazar olan Alev Alatlı, eserlerinde toplumsal meseleler üzerine düşünmekte ve gerektiğinde meseleler üzerine çözüm önerilerini okuyucusu ile paylaşmaktadır. Olaylara tek yönden bakmamakta ve işlediği dönemi siyasi, ekonomik, sosyal her yönden incelemektedir. Olayların içerisinde insan faktörünün ayrışmasını doğru bulmadığını ifade eden Alatlı, eserlerinde ve özellikle romanlarında kişilerin psikolojik, sosyolojik, ahlaki, dini betimlemelerini yapmaya da özen göstermektedir. Genellikle gözlemci anlatıcı metodunu kullanmaktadır. Ayrıca Türkiye özelinde de Türk toplumunu çok iyi analiz etmiş olup Türk toplumunun geçirdiği dönüşümlere çalışmalarında yer vermektedir.

2. ALEV ALATLI’NIN ESERLERİ

Pek çok farklı tarzda eseri bulunan Alev Alatlı’nın eserleri ait oldukları yazın türüne göre sınıflandırılacaktır.

2.1. ROMANLAR

a) Yaseminler Tüter Mi Hala? (1985)

Alev Alatlı’nın 1985 yılında basılan ilk kitabıdır. Kitabın ilk baskısı Yazko yayınlarından çıkmıştır. Alev Alatlı’nın yazın tarzına nazaran daha kolay anlaşılır bir kitaptır.

EOKA ve Türk Mukavemet Teşkilatı üzerinden 1940 sonrası Kıbrıs, kitaba konu edilmektedir. Kıbrıs Rum kesiminde doğan, bir yasemin çiçeği gibi saf ve yurtsuz olan Eleni’nin Naciye’ye evrilme yolundaki trajik öyküsü anlatılır. Alatlı’nın neredeyse tüm kitaplarında kullandığı italikleme ismini verdiği italik yazı stili ile dönemin vakıaları vakanüvisler aracılığı ile okuyucuya ilk elden sunulmaktadır. Bu da Alatlı’nın romanlarında dahi konu edindiği siyasal, tarihi, sosyal çözümlemelerinde kullandığı objektif tavrı ortaya koymaktadır (Alatlı, 2020).

b) İşkenceci (1987)

1987 yılında yayınlanan ve Alatlı’nın kaleme aldığı ikinci romanıdır. İlk baskısı 1987 yılında Boyut yayınlarından çıkmıştır. Eser yine 1987 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından yılın roman ödülüne layık görülmüştür.

1960 darbesi sonrası Türkiye’inde Güneydoğulu bir ailenin Toprak Reformu dolayısıyla yaşadıkları anlatılmaktadır. Bu ailenin oğlu olan “İşkenceci” karakteri üzerinden bir kimsenin otoriteler tarafından nasıl bir işkenceciye dönüştürüldüğü anlatılmaktadır. Alenen ortada olan gerçekliklerin nasıl görmezden gelindiğini ve olması

gereken ile olanın farkının açıkça göz önüne serildiği bir kitaptır. Üç maymun nasıl mı oynanır? İşte tam olarak böyle oynanır.

Alev Alatlının en sevdiğim ve her fırsatta herkese okumasını tavsiye ettiğim eseridir.

c) Kadere Karşı Koy A.Ş. (1995)

Kadere Karşı Koy A.Ş. kitabı 1995 yılında basılmıştır. Kitabın ilk baskısı Boyut yayınlarından çıkmıştır. Alev Alatlının karmaşık ve ağır dilinin görülmeye başladığı bir eserdir.

Kitap; farklı ekonomik, sosyal çevrelerden gelen bir grup kadının şirket kurma çabası üzerinden yaşadıklarını anlatmaktadır. Grup üyesi kadınlardan biri kocası tarafından defalarca aldatılmıştır ve bu şirketi kurarak onu tekrar elde etmek istemektedir. Kitap, bu süreçte yaşananları, kadınların karşılaştıkları zorlukları, şirketin kadınlar üzerindeki tespitlerini anlatarak Türk toplumunda kadınları işlemektedir.

2.1.1. Or'da Kimse Var Mı? Roman Serisi

Or'da Kimse Var Mı? serisi, Alev Alatlının beş kitaptan oluşan dört kitabının ana karakterinde fikirlerini ve gerçeklerini söylemekten çekinmeyen bir aydın olan Günay Rodoplu'nun olduğu roman dizisidir. Alatlının kendi fikir dünyasını Günay Rodoplu üzerinden okuyucuya aktarmaktadır. Günay Rodoplu'nun, kendisiyle yaptığı içsel konuşmalar dikkat çekmektedir. Bu konuşmalar ile bir aydının iç hesaplaşmalarına okuyucu şahit olmaktadır. Bu iç hesaplaşmalarında dahi konulara her cepheden mesafeli, objektif ve eleştirel olarak yaklaşması Rodoplu için tam bir aydın profili çizmektedir. Ayrıca bu seride Rodoplu'nun sıklıkla "italikleme"lerine şahit olunmaktadır.

a) Viva La Muerte! /Yaşasın Ölüm (1992)

Or'da Kimse Var Mı? serisinin ilk kitabıdır. İlk basımı 1992 yılında Alfa Yayınlarında yapılmıştır.

Alev Alatlının söylemi ile "Türkiye toplumunun kıydığı bir aydın" olan Günay Rodoplu'nun arkadaşı Mehmet Sedes ile yaptığı sohbetler üzerinden ilerleyen bir kitaptır. Kitapta olay örgüsünden daha çok fikri tartışmalar yer almaktadır. Rodoplu'nun fikri dünyasına derinlemesine girilip fikirlerinin öğrenildiği kitaptır. Dünyü iyi bilen, bugünü doğru yorumlayabilen ve yarını görebilen Rodoplu'nun Türk insanının ruhundan, Batı'ya karşı bulunduğu konuma kadar; Batı'nın ölü seviciliğinden, ideolojilere bakış açısına kadar pek çok konudaki fikirleri ele alınmaktadır.

b) ‘Nuke’ Türkiye! (1993)

Or’da Kimse Var Mı? serisinin ikinci kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 1993 yılında Boyut Yayınlarından çıkmıştır.

Batı’da eğitim görmüş olan ve Batı kültürüne, eğitim sistemine hâkim olan Rodoplu, bu kitapta Amerikalı Diana Pavloviç ve eşi David Pavloviç üzerinden hem bir Doğu – Batı karşılaştırmasına gitmekte hem de Türkiye’nin yozlaşmış bazı değerlerinden ve eğitim sisteminden bahsetmektedir. Batının oryantalist bakış açısını bu kitapta görmek mümkündür.

c) Valla, Kurda Yedirdin Beni (1993)

Valla Kurda Yedirdin Beni romanı, Or’da Kimse Var Mı? serisinin üçüncü kitabıdır. İlk baskısı tıpkı ‘Nuke’ Türkiye! Gibi 1993 yılında Boyut Yayınlarından çıkmıştır.

Türk sol tarihi ve Kürt hareketine yakından tanık olan bir isim olarak Günay Rodoplu, süreci pek çok farklı yönlerini ele alarak anlatmaktadır. Doğu ve Güneydoğu bölgesi ve insanları ele alınmaktadır. Kişiler üzerinden sistemleri, sistemler üzerinden kişileri eleştirmenin ve suçlamanın yanlışlığına değinmektedir. İdeolojisi için her şeyiyle savaşı, ailesini dahi yeri geldiğinde görmezden gelen Şiran’ın yıllar sonra menfaati için kendisine, ailesine ve en önemlisi ideolojisine ihanet ettiğine değinilmektedir.

d) O.K. Musti Türkiye Tamamdır (1994)

İlk baskısı 1994 yılında Boyut Yayınlarından yapılan *O.K. Musti Türkiye Tamamdır* kitabı, serinin dördüncü kitabıdır.

Yazar, yine Günay Rodoplu üzerinden 12 Eylül öncesi ve sonrası dönemde ülkücü sağ harekete içeriden bir bakış açısıyla bakmaktadır. Dönemi yine siyasi, sosyal, tarihi açılardan incelemekle beraber hiç vazgeçmediği insani değerler öncülüğünde de değerlendirmeye devam etmektedir. Sistemlerin, ideolojilerin fark etmeksizin insana yenildiğini, insanın bu sistemler içinde unutulmaması, eritilmemesi gerektiğini vurgulayan bir eserdir. Benim için kitabın en çekici ve özet yeri şurasıdır: “*Vur vurabildiğin kadar, susmayacağım! Adam öldürmekle geçen bir ömrün hezeyanlarını, yurtseverlik diye yutturmaya kalkma bana! Cinayetlerinizi kelimelerle süslemeye kalkma!*” (Alatlı, 1995: 301).

e) Beyaz Türkler Küstüler (2013)

Or'da /Hala/ Kimse Var Mı? serisinin araya sekiz yıl girdikten sonra çıkan kitabıdır. İlk baskısını 2013 yılında Everest Yayınlarında yapmıştır.

Beyaz Türk kavramını yazar, “1940lı yılların ‘Türk Hümanizması’ yaratmak düşüncesiyle düzenlenen Yakup Kadri destekli Hasan Ali eğitim sisteminde yoğrulmuşların şekillendirdiği zihniyet olarak kullanıyorum” ifadesini kullanmaktadır (Alatlı, 2022b). Eserde ki Beyaz Türk, Rodoplu’nun TİP’li arkadaşı Mehmet Sedes’in, eski THKP-C militanı olan eşinin annesidir. 1940lı yılların ‘laik-hümanist’ eğitimi almış Nişantaşı- Ayvalık tipolojisidir. Tüm enerjisini çağdaşlaşma yolunda harcayan bu insanın günümüz Türkiye’inde vicdanı ile kendi yasaları arasında tuhaf bir konumda kalışını anlatmaktadır.

2.1.2. Schrödinger’in Kedisi Roman Serisi

a) Kabus (2000)

Schrödinger’in Kedisi distopik roman serisinin ilk kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 1999 yılında Boyut Yayınlarından çıkmıştır.

Kitap, Yeni Dünya Düzeni adlı bir tarikatın Yüce Pir önderliğindeki iktidarını anlatmaktadır. Yüce Pir’in Kutsal Koalisyonunun önündeki tek engel Schrödinger’in Kedisi’nin hayatta kalmasıdır. Saçaklı mantığın bir yolculuğudur. Bu koalisyonun yeğenini öldürmekle yargıladığı eski Türkiye insanı İmre Kadızade’nin holo-bilinci (hologram sistemi ile İmre Kadızade’nin geçmişinin ekranlara yansıtılarak sorgulandığı sistem) ile de Türkiye’de oluşan yozlaşmalar, dilin bozulması, kültürün kaybolması anlatılmaktadır.

b) Rüya (2001)

Schrödinger’in Kedisi distopik roman serisinin ikinci kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 2001 yılında Alfa Yayınlarından çıkmıştır.

Yüce Pir önderliğindeki koalisyon evreni giderek ele geçirmektedir ve Onarımcılar isimli bir grup kişi bu koalisyona karşı koyarak da yaşanılabilirliğine inanmaktadırlar. Yeğenin ölmesinden sorumlu olduğu iddiası ile yargılanan İmre Kadızade’nin de onarımcılara katılarak dünyayı ve Türkiye’yi kurtarma mücadelesi anlatılmaktadır.

2.1.3. Gogol'un İzinde Roman Serisi

a) Aydınlanma Değil, Merhamet! (2004)

Gogol'un İzinde roman serisinin birinci kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 2004 yılında Everest Yayınlarından çıkmıştır.

Kitabın ana karakteri Güloya, yaşadığı aşk acısı dolayısıyla kendisini bulmak için Rusya'ya gitmektedir ve orada Prens Aleksı Kristotvoviç Zelenski ile tanışmaktadır. Pek çok ortak yönleri bulunan Aleksı ve Güloya kendi ülkeleri için endişelenen iki aydın kimsedir. Rusya hakkında geniş bilgi ağına sahip olan Alatlının bu birikimini aktardığı ve iki ülkenin benzer yanları ile aydınlar üzerinden tartıştığı eseridir (Alatlı, 2004).

b) Dünya Nöbeti (2005)

Gogol'un İzinde roman serisinin ikinci kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 2005 yılında Everest Yayınlarından çıkmıştır.

Kitap, yine Güloya ve Aleksinin bir başka keşif yolculukları sırasında aralarındaki diyalog üzerinden oluşmaktadır. Güloya ve Aleksı bu yolculuk boyunca ülkelerindeki yabancılaşma ve Rusya'nın 17. ve 18. yüzyılda yaşadığı toplumsal çözülme üzerinden sohbet etmektedirler. Batılılaşmanın etkisi ile Türkiye'de halkın yaşadığı yabancılaşma Güloya için üzücü bir durumdur ve kendisini Doğulu olarak görmekle birlikte yerliliğini hala muhafaza ettiğini düşünmektedir (Alatlı, 2020a).

c) Eyy Uhnem! Eyy Uhnem! (2008)

Gogol'un İzinde roman serisinin üçüncü ve son kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 2008 yılında Everest Yayınlarından çıkmıştır.

Eser, yine Güloya ve Aleksinin ülkeleri üzerine tartışmaları üzerinden ilerlemektedir. Yabancılaşma, Batılılaşma, Rusya ve Türkiye üzerinden ilerlemeye devam eden sohbet, aydın ikiliyi git gide karamsarlığa sürüklemektedir... (Alatlı, 2008).

2.2. DERGİLER

a) Bizim English (1982- 1984)

1 Şubat 1982 ile 30 Temmuz 1984 tarihleri arasında çıkan aylık dergi dizisidir.

Alev Alatlı'nın bu dergi dizisinde yer almasının nedeni Türkiye'de verilen dil eğitiminin başarılı sonuçlar elde edememesidir. Ayrıca dile hakim olan kişilerin de Türkiye'de geçerliliğini koruyan kavramları öğrenememesi yani dili çok iyi konuşuyor dahi olsa kendi kültüründe olanları anlatacak kelimelerin öğretilmiyor olmasını eleştirmesidir. Bu tarz bir dil eğitiminin öğrencileri yabancılaştırdığını ve öğrencilerde

bıkkınlık yarattığını ifade etmektedir. Bu nedenle bu dergiler ile İngilizcenin Türkiyeli gençlere yönelik, Türkiye’de sıklıkla kullanılan, geleneksel kelimeleri de karşılayacak şekilde öğretilmesi amaçlanmıştır (alevalatlı, 2022). Burada bir de yabancı dilde eğitim veren kurumları eleştiren Alatl, kişinin kendi dili ile eğitim görmesi ile yabancı dilde eğitim görmesinin çok farklı olduğunu ifade etmektedir. Çünkü yabancı dilde eğitimin bir rant meselesine dönüştüğünü ve bu durumun eğitime zarar verdiğini ifade etmektedir.

2.3. ŞİİRLER

a) Eylül 1998 (1999)

1999 yılında Boyut Yayınlarından çıkmış, Alatl’ın nesir – nazım denemesi bir eserdir.

2.4. DENEMELER

a) Şimdi Değilse Ne Zaman (2003)

Alev Alatl’ın çeşitli köşe yazılarının toplandığı bir eserdir.

b) Hayır Diyebilmeli İnsan (2005)

Alev Alatl’ın çeşitli köşe yazılarının toplandığı bir eserdir. “Şimdi Değilse Ne Zaman” eserinin devamını niteliğindedir.

c) Hatırla Geçmişin Geleceğindir (2007)

“Geçmişini unutan geleceğini göremez”, mantığı üzerinden Türk insanının geçmişte tarih yazmış olmasına rağmen tarih okumayı bilmediğini anlatan deneme eserdir.

d) Yorumsuz (2008)

Geçmişin, geleceğin bir aynası olduğu fikrine dayanarak yazmayı sürdürdüğü deneme eserdir.

e) Aklın Yolu da Bir Değildir (2009)

“Mantık” kavramının bir Batılı bir de Doğulu olduğunu ileri süren Alatl’ın fuzzy mantığını kaleme aldığı deneme eserdir.

2.5. DERLEMELER

a) Safsata Kılavuzu Laf Ola Beri Gele (2001)

2001 yılında Boyut Yayınlarından çıkan bu kitap, Alev Alatl’ın kendi ismi ile açmış olduğu bir e-tartışma grubu içerisinde konuşulanlar üzerine konuşmaları yayınlamaya karar verdiği bir eserdir. Grubun içerisinde pek çok farklı görüşten kişinin

tartışması ve zamanla bu tartışmaların konu odaklı değil kişi odaklı hale gelmesi üzerine Alatlî'nın bazı kavramlara açıklık getirerek kitabı okuyucuya hazır hale getirmiştir.

b) “Ben Böyle Düşünüyorum!” Demekle Olmuyor (2018)

2018 yılında Everest Yayınlarından çıkmıştır.

Toplam yedi bölümden oluşan bu eser, Safsata Kılavuzu'nun yenilenmiş ve geliştirilmiş halidir. Düşünce, düşünmek, mantık gibi kavramlar irdelenerek ilerlemektedir.

2.6. İNCELEMELER

a) Aydın Despotizmi (1986)

1986 yılında yayınlanan ve eleştiri tarzında yazılan bu eser, Kitap Yayınlarından çıkmıştır.

Alev Alatlî, Yalçın Küçük'ün edebiyatçı Latife Tekin'in *Gece Dersleri* eserine yapmış olduğu yorumları yetersiz, saptırıcı ve yakışsız bulmakta ve eleştirmektedir. Ayrıca, bu esere üç nedenden dolayı katlandığını ifade etmektedir. İlk olarak Latife Tekin'e yapılan eleştirileri yersiz bulması, ikinci olarak Türkiye'nin ölümcül bir anomali geçirdiğini düşünmesi ve son olarak baskının sadece belli kurum ve kuruluşlarda olmadığını, Türk düşünce dünyasında yer alan aydınların yeni olanlara geçit vermediğini düşünüp buna karşı durulmasını savunmasıdır.

b) Hollywood'u Kapattığım Gün (2009)

2009 yılında yayınlanan eserin ilk baskısı Everest Yayınlarından çıkmıştır.

Atlî, Hollywood sinema endüstrisinin nasıl oluştuğunu, neyin üzerine temellendiğini, emperyal hedeflerini kaleme almaktadır. Aynı zamanda insanlar üzerindeki algı yönetiminden ve Hollywood'un aslında sadece bir sinema endüstrisinden ibaret olmayıp aynı zaman da ABD tarihini de ne kadar etkilediğinden bahsetmektedir. Ayrıca Hollywood'un bir uzantısı olan Disney'in aslında ne kadar şiddet içerikli yapımlardan oluştuğunu da göz önüne sermektedir (alevalatlî, 2022).

c) Suç Ortağı Hollywood (2021)

Alev Alatlî'nın bugün için son basılan eseridir. 2021 yılında Turkuvaaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş.'den çıkmıştır.

Atlî'nın fikirlerine, Batı'yı anlama ve anlamlandırma şekline biraz hâkim olanların kesinlikle Atlî'dan bekledikleri tarzda bir eserdir. Hollywood'u Amerikan

endüstrileri içinde en imtiyazlı bulan Alatlı, *Hollywood'un Amerikan zihniyetini yaratan bir numaralı suç ortağı* olduğunu ifade etmektedir. Hollywood'un ülkenin politikacıları, iş insanları, istihbaratçıları ile beraber hareket ettiğini ve onların çıkarları doğrultusunda kendi halkını ve dünyayı kandırdığından bahsetmektedir. Algılar oluşturarak, mesajlar vererek istediklerini yapabildiklerini ve dünyanın da bu oyunu yuttuğunu ifade etmektedir (Alatlı, 2021).

2.6.1. Batı'ya Yön Veren Metinler Serisi

a) I: Kökler, Orta Çağlar (0-1350) (2010)

Batı geleneklerinin Klasik, Yahudi – Hristiyan ve Yakın Doğu kaynaklarını seçilen orijinal metinler üzerinden ve yorum katmadan anlattığı eserdir. Yahudi- Hristiyan kaynaklarının Yunan, Roma ile olan ilişkisini ve Orta Çağ düşüncesi tarih yazımı şeklinde anlatılmaktadır (Alatlı, 2010).

b) II: Rönesans, Protestan Reformu, Erken Modern Dönem, Bilim Çağı (1350-1650) (2010)

Eser, Rönesans dönemini anlatarak başlamaktadır. Rönesans, Rönesans sonrası oluşan akımlar, Rönesans ile gelen Hristiyanlığın içindeki reformlar, Katoliklik, Calvinizm, Katolıklara karşı oluşan tepkiler gibi Avrupa tarihinin temelini oluşturan pek çok olayı yine tarih yazımı şeklinde kaleme almaktadır (Alatlı, 2010).

c) III: Aydınlanma, Burjuva Yüzyılı, Bilim Çağının Zaferi (1650- 1800) (2010)

Fransız İhtilali ile başlayan eser, Fransız İhtilali'ne sebep olan olaylar ve sürecin sonucu ile başlayan “Demokratik Devrim Çağı” konularını işlemektedir. Aydınlanma, Aydınlanma dolayısıyla ortaya çıkan fikir akımları, ansiklopedistler gibi dönemsel bir tarih anlatımıdır (alevalatlı, 2022).

d) IV: Moderniteye Doğru, Kaotik Modern Dünya (1800- 1970) (2010)

Batı'ya Yön Veren Metinler Dizisi'nin dördüncü ve son kitabıdır. Ezberleri bozan ırkçı, emperyal düzen, Birinci Dünya Savaşı ve moderniteye zemin hazırlayan her şey eserin konusunu oluşturmaktadır (alevalatlı, 2022).

2.6.2. Bize Yön Veren Metinler Serisi

a) I: Büyük Buluşma (2014)

Bize Yön Veren Metinler isimli serinin ilk kitabıdır. Doğu ve Türk dünyasını şekillendiren serüvenin izini sürmektedir. 750 – 1040 yılları arasındaki dönemi

araştırmaktadır. Bizi biz yapan metinlerin kimini tercüme yöntemiyle kimini yazarları ile mutabakat ederek kaleme almıştır.

b) II: Kuzey Gökküredeki Yeni Yıldız (2014)

Serinin ikinci kitabı olan eser, İslam siyaseti altında yaşayan gayrimüslim halkların kendi dillerinden, Müslüman bir ülke çatısında yaşamayı anlattıkları eserleri derleyerek onların gözünden “biz”i anlatmaya çalışmıştır.

c) III: Beylikten Cihan Devletine (1299- 1606)

Serinin üçüncü kitabı olan eserde Alatl, Osmanlı Devletinin işleyişini, hukukunu, sosyal yapısını ve önemli olaylarını tarihsel akış içerisinde olabildiğince objektif bir dille ele almıştır.

d) IV: Büyük Yüzleşme 1606-1923)

Bize Yön Veren Metinler serisinin dördüncü ve belki içlerinde mahiyeti yönünden en farklı olan eseridir. Osmanlı Devleti’nin donanma taktikleri, Osmanlı mutfağı gibi her türlü merak konusu oluşturan konulara değinilmiştir.

e) V: Alacakaranlıkta Gün Dönümü (1606-1923)

Serinin son eseri, biraz daha günümüze yaklaşarak Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıldan yirminci yüzyıla doğru gelirken yaşadığı siyasal olayları anlatmıştır. Kapitülasyonlar, ıslahatlar, dış borçlar, fikir hareketleri, milli mücadele gibi Türk tarihinin dönüm noktaları resmi belgeler aracılığıyla ifade edilmiştir.

2.6.3. Nasihatname Serisi

a) Nasihatname I: Fesüphanallah! “America The Beautiful” (2019)

Nasihatnameler isimli serinin ilk kitabıdır. Kitabın ilk baskısı, 2019 yılının Ağustos ayında Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık’tan çıkmıştır.

Nasihatnamelerin ilk kitabı olan *Fesüphanallah! “America The Beautiful”*, ABD tarihini, fikri takip sistemi ve olanı ortaya koyma amacıyla, ABD’yi kuran ailelerden başlatarak anlatmaktadır (Alatl, 2019).

b) Nasihatname II: Hafazanallah! “All American He- Man” (2019)

Nasihatnameler isimli serinin ikinci kitabıdır. Kitabın ilk baskısı 2019 yılının Ağustos ayında Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık’tan çıkmıştır.

Serinin ikinci kitabı olan *Hafazanallah! “All American He- Man”*, Yeni Dünya Düzeni, ABD- İsrail/ Yahudi işbirliği gibi konuları aydınlatarak derin inceleme çalışmasına devam etmektedir (Alatl, 2019a).

2.7. TERCÜMELER

a) Haberlerin Ağında İslam (1985)

Kitabın orijinali Edward W. Said'in 1981 yılında kaleme aldığı "*Covering Islam*" dır.

Batılı siyaset bilimci ve medya kuruluşlarının, İslam dünyasını mercek altına almasını değerlendiren bir eserdir (alevalatlı, 2022).

b) Filistin Sorunu (1986)

Kitabın orijinali Edward W. Said'in "*The Question Of Palestine*" dir. Bu eser Edward W. Said'in üç eserden oluşan serisinin ikinci kitabıdır. Oryantalizm, Filistin Sorunu ve Haberlerin Ağında İslam adlı üç eserden oluşan serinin iki kitabının da çevirisini yapmıştır.

Ezilen, yurtları ellerinden alınan ve mülteci haline getirilen Filistin'in serüveni anlatılmaktadır (alevalatlı, 2022).

c) En Emin Yol "Akvam ül-Mesalik'li Ahval el-Memalik (1986)

Kitabın orijinali 19. yy.da yaşamış bir devlet adamı olan Tunuslu Hayreddin Paşa tarafından yazılan "*The Surets Path, The Political Treatise of a Nineteenth – Century Muslim Statesman*" dır (alevalatlı, 2022).

2.8. SÖYLEŞİLER

a) Kelebek Etkisi Söyleşileri I- II (2021)

HaberTürk kanalında 20 Aralık 2015 – 29 Mayıs 2016 tarihleri arasında yayınlanan Ayşe Böhürler'in sunuculuğunu yaptığı ve Alev Alatlı'nın ve pek çok değerli ismin konuk olduğu Kelebek Etkisi isimli televizyon programında konuşulanların eklemeler ile kitaplaştırılmış halidir. Pınar Yayınları'ndan çıkmıştır (alevalatlı, 2022)

2.9. DİĞER

a) Funda'nın Mutfak Rehberi (2011)

2011 yılında Alfa Yayınlarından çıkan bir yemek tarifleri kitabıdır.

Alatlı'nın önce kendi kızı daha sonra çalışan tüm kadınlar için kolaylık olması amacıyla yazdığı, içinde 700'ü aşkın yemek tarifini barındıran kitabıdır. Geleneksel Türk mutfağından Meksika mutfağına kadar geleneksel, yarı geleneksel ve modern tarifler barındırmaktadır. Hem Doğu hem Batı mutfağına hakim olan Alatlı, kitabında en geleneksel aile büyüğünü de yenilikleri çok seven minikleri de memnun edecek tarifler verdiğini ifade etmektedir.

Felsefeden tarihe, matematikten iktisada, fizikten ilahiyata pek çok bilimsel alana hakim olan Alatlý'nın eserleri de bir o kadar geniş çerçevededir. Geniş bilgi birikimine sahip olan Alatlý, bir aydın kaygısıyla sahip olduğu tüm birikimleri okuyucularına, gençlere aktarmak istemektedir. Geçmişini okumuş, gününü değerlendiren ve geleceği inşa için elinden geldiğince bilgisini paylaşan ve bu konuda kendisini zorunlu hissedene Alatlý bazen bir fizikçi bazen bir matematikçi bazen anne bazen de bir aşçı dili ile okuyucularına hitap etmektedir.

3. ALEV ALATLI'NIN GÖZÜNDEN DOĞU VE BATI MEDENİYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası iyice belirgin hale gelen Doğu ve Batı ayrımı, dünyanın zihnine yerleşmiş bir ayrımdır. Bu iki medeniyet sosyal, siyasal, ekonomik, felsefî pek çok yönden birbirlerinden farklıdırlar ve aralarında bir üstünlük savaşı ilk günden bugüne devam edegelmektedir. Kimi dönemler Batı Medeniyeti kimi dönemler ise Doğu Medeniyeti bu tarihsel süreçte öne çıkmaktadır. 21. yüzyılda, günümüzde, eskisi kadar kesin çizgilerle görünür olmamakla birlikte hala bu ayrım ve ayrımın etkileri devam etmektedir. Bu sebeple günümüz düşün insanları da bu konular üzerine yazıp çizmeye devam etmektedirler. Bu düşün insanlarından birisi de çalışmanın, fikirleri üzerinden devam edeceği Alev Alatlý'dır. Alev Alatlý, eserlerinde yoğun olarak Doğu ve Batı ayrımına değinmekte ve bu iki kültürü karşılaştırma yoluna gitmektedir. Pek çok farklı türde eseri bulunan Alatlý, romanlarında dahi toplumsal tahliller, tarihi gerçekler, siyasal çözümlemeler üzerinden konularını işlemektedir.

Alev Alatlý, Doğu-Batı ayrımının temelinde bu iki kutbun düşünce sistemlerindeki farklılıktan doğduğunu ifade etmektedir. Batı medeniyetinin zihniyetini oluşturan temelin Eski Yunan olduğu kanaatindedir. Yunan filozoflarının düşünce sistemlerinin; keskin, siyah-beyaz olduğundan doğrusal mantığın işlediğinden bahsetmektedir. 2000 yıldır matematiğin, doğru düşünme sanatının, dünyanın, Yunan filozof Aristoteles'in siyah-beyaz düz mantığı ile açıklandığını ifade etmektedir. Bu noktada Doğulu bir düşün insanı olan Nasreddin Hoca'nın bir mahkeme salonunda hem davalıya hem de davacıya "haklı" demesi üzerine hâkimin sadece bir tane haklı olabileceğini ifade ettiği için ona "sen de haklısın" dediği anekdotu paylaşarak Batı'nın doğrusal mantığına eleştirel bir gönderme yapmaktadır. (Atlý, 2000: 85-87). Burada Batı'nın karşısında yer alacak illa bir Doğulu aranacaksa bunun Şinto, Zen ve Buddha olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda

Türkiye'nin Batı'dan farkının “görelî bir yoksulluk” olduğu ifadesi ile Türkiye'yi de eleştirmektedir (Alatlı, 2009: 55). Aranan Doğulu usta, Aristoteles'ten iki yüz yıl önce yaşamış ve ‘ya-ya da’ üzerinden değil ‘hem-hem de’ üzerinden fikirlerini geliştirmiş olan Buddha'dır (Alatlı, 2000: 87). Bu nedenle temel öğretisini Buddha'nın hem siyah hem beyaz mantığından alan Fuzzy⁵ öğretisini hayatın sahici mantığı olarak gördüğünü ifade etmektedir. Dediği dedik pozitivist düşüncelerden hoşlanmadığını, her şeyin kesinlik içinde olmasını doğru bulmadığı da vurgulayarak kendisini, hem davalıyı hem davacıyı hem de hâkimi haklı bulan Nasreddin Hoca'nın yanında konumlandırmaktadır (Alatlı, 2022a). Ayrıca “Ha, eğer, milliyetçilikten, Batılılaşmakta yaya kalma pahasına, kendi kültürüne sahip çıkmayı anlıyorsanız, bakın o doğru. Evet, milliyetçiyim. Ve Hilal'le Haç arasında bir seçim yapmak söz konusuysa, hiç kuşkunuz olmasın, Hilal'i seçerim” satırlarından da anlaşılıyor ki Alatlı kendisini Doğu toplumundan saymaktadır (Alatlı, 2010: 86).

Doğulu zihniyetini değiştirmeyi amaç edinen, aşağılayan Batı medeniyetine, Yunan fikirlerinin sadece Hristiyan Batı dünyasında olmadığını ifade etmektedir. İslam düşünürlerinin de Aristoteles'ten etkilenen yönlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Yunan felsefesinin özü olan “Organon”u İslam âlimlerinin de iyi bildiklerini ve 700'lü yıllarda Bağdat'ta yer alan “Mute'zile Mezhebi” içerisinde ayetlerin akla yatkınlığının incelendiğini ifade etmektedir. İslam medeniyetinin içinde Yunan'dan da izler olduğunu 9. yüzyılda Bağdat'ta yer alan “Beyt'ül Hikme” isimli bilimler akademisinde Yunan filozoflarının eserlerinin İslam âlimleri tarafından Arapçaya tercüme edildiğini yazmaktadır (Alatlı, 2000: 96).

Doğu ve Batı üzerine çıkarımlarında Alatlı, Batı için beden-ruh ikilemi inancından dolayı bedenın kötü, ruhun iyi olduğu çıkarımı olduğunu ifade etmektedir. Bahsi geçen bu ayrımın Doğu'da olmadığından ve Doğulunun her şeyiyle hayatla barışık olduğundan bahsetmektedir (Alatlı, 2010: 522-523). Batı medeniyeti için nekrofilik, Doğu medeniyeti için biyofilik kavramlarını kullanmaktadır (Alatlı, 2010: 181). Biyofilinin, hayatta olan her şeye duyulan aşk olmasını Arnavut İbrahim Paşa gibi Doğulu yöneticilerde Allah'ın

⁵ Fuzzy, ‘bulanık mantık’ demektir. İlk kez 1965 yılında Lotfi A. Zadeh'in yayımladığı bir makale sonucunda ortaya atılmıştır. Bulanık mantık, her şeyin siyah beyaz olması üzerinden değil gri de olabilmesi üzerinden kurulan mantıktır. Alınacak kararlarda birden çok seçeneğin ve durumun varlığını görüp gözetebilmektir. Değişen koşullar karşısında değişebilen kararların varlığının olabileceğinin kabul edilmesidir (MühendisBeyinler, 2022). *Alatlı, eserlerinde Fuzzy mantık için “saçaklı mantık” ifadesini kullanmaktadır.

yarattığı her şeyde bulunan aşkla benzeştirerek devletin bekası için kendisini asan celladı affetmesini örnek vererek ifade etmektedir. “Biyofilik insan, hayattan ve hayatın tüm tezahürlerinden haz duyduğu için, paketlenmiş heyecanların iştahlı bir tüketicisi değildir” , demektir. Bu nedenle Batıların aksine Doğulu olarak gördüğü Türk insanının hırs kavramını övmediğini ifade etmektedir. Nekrofilik Yunan’ın tanrılarının dahi birbirleri ve insanlar ile kavga içinde olduklarından bahsetmektedir. Çünkü, nekrofilinin herhangi bir sorunu ya da anlaşmazlığı çözme biçimi, kaba kuvvet ve saldırdır. Kuvvet kullanımının gerçekten gerekli olup olmadığı sorgulanmaz bile” ifadesine yer vererek nekrofiliiyi tamamlayanın şiddet ve insanı ölüme götürecektir gücün her zaman ilk ve son çözüm olduğunu ifade etmektedir (Alatlı, 1995:169-171). Burada Doğu ve Batı medeniyetlerinin dünyaya bakış farklarını izah etmektedir.

Asyalı, Doğulu bir toplum olan Çin’den bahsederken, Batı müstemlekeciliğini anlamadan Çin’in de anlaşılamayacağını ifade etmektedir. Çin için “tepki olarak” kurulmuştur, demektir. Çin’in bilim yönünden her zaman Batı’dan ileri olduğunu ancak Asyalı olduğunu ifade etmektedir (TRT2, 2019f)

Alatlı, Roma’dan bahsederken, Roma için köleler tarafından işleyen ‘Büyük Roma Makinesi’ ifadesini kullanmaktadır. Roma ve Yunan’ın köleler olmadan işleyemeyeceğini, bu kölelik sistemini narsizm ile özdeşleştirerek Asya’nın narsist olmadığını ifade etmektedir. Türk toplumunu örnek vermekte ve Türk toplumunda köleliğin olmadığını belirtmektedir (Alatlı, 2010: 167-168).

Batı medeniyetinde insanın sadece fiziki ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak var olması düşüncesinin; insanlığı intihara, alkole, uyuşturucuya yönelttiğini ifade etmektedir. Batılı psikologların incelenmesi halinde de insanın hedefsiz, amaçsız bir cisim gibi yaşayamayacağı çıkarımının görüleceğini ifade etmektedir. Bu durumun da bir yerden sonra şiddet getirdiğinden bahsetmektedir. Ancak İslamiyet’te âlemlerin aşk kavramı üzerinde oluştuğunu, yaratıcının insanı kendisinin vekili olarak gördüğünü ve yaratılanın özgür iradeye sahip olduğunun vurgulandığını ifade etmektedir. Bu özgürlük iradesinin Müslüman’a hem bir tavır hem bir sorumluluk yüklediğini ifade ederek kimse yokken dahi yapılan kötülük karşısında gösterilen tutumun liyakatli olduğundan bahsetmektedir. İslamiyet’te insan, yaratıcının yeryüzündeki emanetlerinin yani kendisi için yaratılmış olanın koruyucusudur. Bu yaratıcının vekili olması dolayısıyla ve özgür iradesinin bir sonucu olarak gerçekleşmektedir. Ancak Hristiyanlık’ta insanın özgür

iradesi ve gururu tabiatın ahengini bozmasına sebep olmaktadır (Alatlı, 2010: 531). Ayrıca insanın elini kolunu bağlayan Büyük Makine'nin karşısında İslamiyet'in insanı özgür bırakmasını da önemli bulmaktadır (Alatlı, 2010: 168-173).

Alev Alatlı, Batı medeniyeti için, “ancak görmek istediği Doğu'yu anlatır ve anlatana sıcak bakar”, demektedir (Alatlı, 2010: 81).

Batı medeniyeti *“bir şeyin yapılması teknik olarak mümkünse, o zaman yapılmalıdır”* mantığı ile ilerlemektedir. Nükleer silah yapımı mümkünse, yapılmalıdır. Bu silahın yaratacağı sonuçlar ne olursa olsun, isterse insani değerlere ters düşsün yine de yapılmalıdır (Alatlı, 2010: 167). Burada Çin üzerinden bir karşılaştırmaya giderek, bilimde Batı'dan ileri olduklarını ve bir şeyi kullanmak için kullanım değeri üzerinden yaptıklarını ifade etmektedir (TRT2, 40. Bölüm). Türkiye'den Madam Curie gibi bilim insanlarının çıkmıyor oluşunu da Türk insanının sırf orada uranyum var diye onunla uğraşmamasına, Türk insanının hayatını ilgilendirenin şimdi olduğuna bağlamaktadır. Dağın başında delinen benzin deposuna çok zekice çözümler üretebilen Türk insanının, uzun vadede çıkar gözeten dünya görüşünün olmamasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Yapılması gerekenin, ussal olanın, ince ayar gerektiren dünyevi olanın tutku ile yapılacağını ve bunun Batılıda olduğunu ifade etmektedir (Alatlı, 1995: 165).

Alatlı, Batı medeniyeti ile Doğu medeniyeti arasında bir karşılaştırma yaparken Batı medeniyetinin, insanları sadece fiziki ihtiyaçlarına yönelik yaşamaya iterken sadece maddi ihtiyaçları karşılayacak öğretileri öğretirken; Doğu medeniyetinin ruha, ruhun varlığına önem verdiğini ifade etmektedir (Alatlı, 2010: 173).

Uzun yıllardır süregelen Doğu-Batı ayrımı dolayısıyla bu iki kutup birbirleriyle pek çok konuda yarış içinde olmaktadır. Bu çift kutuplu yarışta Batı Medeniyeti için öne geçmeyi başardı diyebilmek mümkündür. Ayrıca Batı Medeniyeti, içinde barındırdığı fikri ve fiziki devrimsel hareketler ile sadece kendisini öne taşımakla kalmayıp Batı dışı toplumları da kendisine benzetmeyi amaçlamakta ve büyük oranda da başarılı olmaktadır. Pek çok farklı toplum, Batı'ya benzemeye çalışmakta ve bunu yaparken kendi kültürel yapılarını unutmaktadır. Doğu-Batı şeklindeki bu ayrım siyasal, sosyal, ekonomik, askeri, ulusal ve uluslararası birçok konu bağlamında alanında uzman kişilerce, edebiyatçılarca, tarihçilerce kaleme alınmış ve daha birçok alanda hala üzerinde durulmaktadır.

Alev Alatlı, kaleme aldığı eserlerinde Türkiye toplumunun da yıllardır tartışıl原因 sorunu olan Batı ve Batılılaşma konusunu sıklıkla işlemektedir.

Atlalı, Batı medeniyetinin iki ana kaynaktan oluştuğunu ifade etmektedir. Yahudi – Hristiyan ve Yunan – Roma. Batı medeniyetinin bireyi hiçe indirgeyen bir kültürünün olduğunu ve bu kültürün Yahudilik inancında, kişinin bedenini ruhundan ayırıp Rab Yahova’nın onlara biçtiği kader çerçevesinde “doğal hali”nden sıyrılıp bireyselliğini yok etmek ile yükümlü olması inancından kaynaklandığını ifade etmektedir. Yunan – Roma dünyasının bakışı ile insan bağımsızlığını kazanmak ve kaderini tanrıların elinden kurtarmaya çalışmaktadır. İnsan tanrılar ile bir çatışma içindedir. Bu düşünce dünyasında tanrıların, insanların tanrılardan bağımsız, özgür olup “benlik bilinci”ne ulaşmalarını istemediklerini ifade etmektedir. İsa peygamberin ölümünün ardından yetmiş yıl boyunca Hristiyanlığın, Yahudi havralarında öğretildiğini havari Petrus’un Hristiyanlığının aslında Yahudilik olduğunu ifade etmektedir. Hristiyanlığın, Yahudi telkinlerden kaynaklandığını, Akdeniz havzası tanrılarının ölümsüzlük vaatleri ile güçlendiğini ve İsa’nın kişiliği dolayısıyla hız kazandığını ifade etmektedir. Hristiyanlığın Roma’nın örgütlenme şeklini benimseyip yarı Romalı olduğunu belirtmektedir. Putperest Roma hukukunun ‘kullanmak ve tüketmek’ (Jus utendi et abutendi) üzerine olan mülkiyet hakkının da günümüz Avrupa ve ABD toplumunun dünya görüşünü ve günümüz kapitalist dünyasını oluşturduğunu ifade etmektedir. Bu fikir çevresinde Batılının tanrısı dahi tükettiğini de öne sürmektedir (Atlalı, 2010: 161-164). Batı medeniyetinin bu temel ayak üzerinden ilerlediğini ancak zamanla Hristiyanlığın, Yahudilik içerisinde eritildiğini belirtmektedir (TRT İnsanlık Hali, 2018). Batı’nın tam olarak anlaşılabilmesi için Hristiyanlığın bilinmesi gerektiğini de özellikle vurgulamaktadır (TRT2, 2019g).

Batı’nın Yunan’dan kalma doğrusal mantığının, “ya-ya da”, “siyah-beyaz” anlayışı ile kazandığı keskinliği eleştirmekte; gerçek hayatın gri, kırçillı olduğunu söylemektedir. Matematiğin dahi kesin olmadığını, matematiğin temiz, düzenli ancak gerçek hayatın ise saçaklı olduğunu ifade etmektedir (Atlalı, 2022). Bu mantığın zorlama olduğunu düşünmekle beraber Atlalı; hayatın grilerinin olduğunu, her şeyin tamamen doğru veya yanlış olamayacağını, her şeyin mutlak kesinliğinin olabilesinin mümkün olmadığını düşünmektedir. (Atlalı, 2022a).

Atlalı, Batı medeniyetinin diğer medeniyetleri anlayamaması noktasında Batı’nın sadist- ben sevici olduğuna dikkat çekmektedir. Kendi kültürlerine duydukları sevgi

dolayısıyla diğer medeniyetleri algılayamadıklarını, bu nedenle hayatın her alanında sömürgeci davrandıklarını ifade etmektedir (Alatlı, 2010: 167).

Alatlı, Batı medeniyeti için, “*insanı kainattan uzaklaştıran doktrinlerin suçlusudur*” demektedir. İlk olarak Descartes’in, insanları yalnızca kanıtlanabilenin doğru olduğu fikrine inandırdığını; ardından Rousseau’nun, kanunların sadece taleple oluştuğunu söylediğini ve August Comte ile de bir daha çıkamayacak şekilde pozitivizmi üniversitelere yerleştğini ifade etmektedir (Alatlı, 1995: 381-382).

Alatlı, kendisinin Batılı tarzda aldığı eğitim vesilesiyle Batılı gibi düşünebildiğini ve bunu da topun yönünü Batı’ya çevirmesi açısından kendisine fayda sağladığını ifade etmektedir. Kişisel olarak, Batı medeniyetinin getirdiklerini, gezegene yaptıklarını beğenmediğini ifade etmekte ve “ilerleme” diyerek yaptıklarının zararının karşılanmadığını ifade etmektedir. Batılı ülkelerde hala milyonlarca çocuğun açlık çektiğini ve bunlar giderilmedikçe Batı’nın kendisinin gözünde on para etmediğini de ifade etmektedir (TRT2, 2019f).

4. ALEV ALATLI’NIN TÜRK BATILILAŞMASINA KARŞI TUTUMU VE BU SÜREÇTE AYDININ ROLÜNE BAKIŞI

Ortaya çıkması ile birlikte neredeyse tüm dünyada etkili olan Doğu-Batı ayrımı ve sonucunda Batı’nın öne geçmesiyle pek çok toplumun Batı’ya öykünmeye başladığı bilinmektedir. Bu toplumlar arasında Türkiye de pek tabii sayılabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti’nin öncülü olan Osmanlı Devleti’nde III. Selim’in başlattığı bilinen bu süreç Osmanlı’da kısmen, Cumhuriyet döneminde topyekûn batılılaşma ile devam etmiştir. Bu süreçler yaşanırken, toplumlar için enine boyuna düşünülen, dertlenen, gerekirse yeni gelişmeler için çalışmalar yapan birer toplum mühendisi olan aydınlar fikri yönelimlerine göre süreç içerisinde yer almışlardır.

Alev Alatlı’nın konu ile ilgili fikirlerine değinmeden önce, Alatlı için “aydın kimdir, görevleri nelerdir?” sorularını yanıtlamak gerekmektedir.

Alatlı’nın aydını, insanoğlunun yeryüzündeki serüvenini yorumlayabilecek bilgi ve mizaca sahip olan kişidir (Fikir Coğrafyası, 2023). Daha geniş kapsamlı aydın tanımı ise şu şekildedir:

“Aydınlar, yönetimlerin yalanlarını teşhir edebilecek; icraatları, amaçları ve çoğu kez gizlenen niyetleri itibarıyla çözümleyebilecek durumdadır. En azından Batı dünyasında, bilgiye ulaşım, ifade özgürlüğü ve siyasi bağımsızlıklarından kaynaklanan güçleri vardır. Aydınların ayrıcalıklı bir bölümünün tahrif, yanlış takdim, ideoloji ve sınıfsal çıkar

perdesinin altında gizlenen doğruları araştıracak eğitim, imkân ve konforları vardır. Bu ayrıcalıklar ışığında, aydınların sorumluluğu halkın sorumluluğundan çok daha derindir (Alatlı, 2005: 9-10).

Aydınları anlatırken Alatlı, aydınların meraklı olması gerektiklerini ifade etmektedir. Hatta üstüne vazife olmayanı merak etmeleri gerekmektedir. Bunun sebebi de şudur ki, meraklı insan dünyaya tek bir pencereden bakmaz. Dünyaya farklı farklı pencereler açmak ister, tüm dünyayı merak eder ve “ne oluyor ya?”yı merak eder (Fikir Coğrafyası, 2023). Çünkü ona göre dünyayı, bilimi, insanın tarihsel sürecini bilmeyen kimse aydın olamaz. Aksi halde eksik kalır, yanılır. Aydın bu yüzden merak etmek zorundadır, merak etmeyen aydın olamaz.

Aydının kim olduğunu, nasıl olması gerektiğini ifade eden Alatlı, aydınlara bazı görevler yüklemektedir. Aydın bir görevi merak etmek, araştırmak iken bir diğer görevi de Kuantum Fiziği bilmektir (Fikir Coğrafyası, 2023). Çünkü Kuantum Fiziği, Alatlı’nın karşı olduğu Batı tarzı dünyayı algılama anlayışını yerle bir etmektedir. Batı tarzı zihniyette “doğru-yanlış” vardır ancak Kuantum fiziği kesinlik içermemektedir ve tek doğru yoktur. Asla tek bir doğru olamayacağını, bazı şeylerin bilinemez olduğunu düşünen Alatlı için Kuantum Fiziği bilimlerin anasıdır. Bir Kuantum Fizikçisi olan Werner Heisenberg, bazı şeylerin bilinmezliği ilkesini kanıtlamıştır ve bu modernizme sert bir darbe vurmuştur. Bu durum da Alatlı için bilinmesi ve anlaşılmaması gereken en temel bilgidir (Aslan, 2013: 19-20). Bu yüzden Kuantum Fiziğini anlamadan bir kimsenin aydın olamayacağını ifade etmektedir (Fikir Coğrafyası, 2023).

Bir yandan da aydınların sorumluluğunun ideoloji yaratmak olduğunu ifade etmektedir. Burada ifade edilmek istenen, “*bir ahlaki inançlar dizini*”dir. Yani “*halkın hayat tarzı*”nı değiştirmektir (Alatlı, 2005: 10). Bunun için de aydınların her zaman ve her yerde önce edebiyata el attıklarını ifade etmektedir (Alatlı, 1995: 72). Batı aydınlarının bu dönüşümden vazgeçtiklerinin söylendiğini ifade etmektedir. Liberallerin bu faaliyetleri tepeden inmece bulduklarını, çoğulcu demokrasilerin de bu dönüştürme çalışmalarının doğru olmadığı kanısında olduklarını belirtmektedir. Ayrıca “ideolojilerin ölümü”nden “aydınların ittifakı” olarak bahsetmektedir. Yani ideolojilerin varlığından vazgeçenlerin aydınlar olduğunu, halkın olmadığını söylemektedir. Bunu bir “reform yorgunluğuna” benzetmektedir ve Türkiye’de neredeyse her dönem aydınlarında bu yorgunluğun görüldüğünü ifade etmektedir (Alatlı, 2005: 10).

Alev Alatlı aydınlardan bahsederken aydınları bir noktada eleştirmektedir; “aydınlar olarak, bağımsız, özerk, kendimize özgü niteliklerle donatılmış sanıyoruz ya

kendimizi, terbiyesizlik ruhsatımız var sanki...” ifadelerini kullanarak aydınların bir yerde egosundan bahsetmektedir (Alatlı, 2010: 51).

Alev Alatlı, eserlerinde pek çok farklı aydın tipine yer vermektedir: *Organik aydın, yozlaşmış aydın, oryantalist aydın, ittihatçı aydın, liberal aydın, ulusalçı aydın, sağcı aydın* bunlardandır (Yivli, 2009: 206-217). Kısaca bu aydınları açıklayarak Alatlı’nın aydınlarını yakından tanımak faydalı olacaktır.

Or’da Kimse Var Mı? serisindeki Günay Rodoplu karakteri, Alatlı için ideal aydın tipini ifade etmektedir. Yetiştği çevre, eğitim hayatı, olaylara objektif bakabilmesi, eleştirel tavırları dolayısıyla tam bir aydın profili çizmektedir. Schrödinger’in Kedisi serisinin başkarakteri İmre Kadızade de Alatlı’nın bir diğer aydın karakteridir. İmre, bir bilim insanıdır ve Batı’nın “ya-ya da” anlayışını değil; Doğu’nun “hem-hem de” anlayışını benimsemektedir. Alatlı’nın deyişiyle “saçaklı mantığı” savunmaktadır. Gogol’un İzinde serisinde bulunan Güloya Gürelli ve Aleksi karakterleri de aynı şekilde Alatlı’nın aydın karakterini yansıttığı kişilerdir. Toplumlarında görülen Batılılaşma ve dolayısıyla yabancılaşma, bu kişilerin üzerinde derince düşünüp üzüldükleri bir konudur.

Alatlı, aydın türleri hakkındaki fikirlerini ifade ederken “*organik aydının*” devletle bütünleşik, devletin içinden geldiğinden bahsetmektedir. İttihat Terakki’yi organik aydınlara örnek olarak vererek, bu grubun ‘*Türkleri uygarlaştırma*’ misyonu yüklendiklerini ifade etmektedir (Alatlı, 2010: 57).

Yozlaşmış aydın tipinin örneğini *Viva La Muerte* kitabındaki Şafak Özden kişisinde canlandırmaktadır. Şafak Özden, 1980’li yıllara kadar devrimci bir gençtir ancak 1980 sonrası dönemde sosyal demokrat olmaktadır. Başlarda toplumu ve toplumunun çıkarları için çalışmaktadır ancak toplumsal koşulların değişmesi ile birlikte kendi çıkarları için çalışan, fırsatçı bir kişiliğe dönüşmektedir (Alatlı, 2010; Yivli, 2009: 198,199). Aynı serinin bir diğer kitabı *Valla Kurda Yedirdin Beni* eserinde aynı yozlaşmış aydın tipini Şiran Ören üzerinden işlemektedir. Hukuk fakültesine kayıt yaptıran devrimci Şiran Ören, maddi anlamda tüm ailesinin yükünü taşımaktadır. Pek çok farklı işte çalışan ancak hukuk fakültesini bitirip avukat olmayı, içinde bulundukları sisteme hizmet etmeyi istemezken maddi anlamda toparladıkça avukatlık mesleğine dönen ve devrimci ruhunu yitirip kendi çıkarları için çalışan bir kimseye dönüşmektedir. Kürt mafyası ile birlik olup zamanında değiştirmek istediği düzenin içinde yer almaya başlamaktadır (Alatlı, 1995a; Yivli, 2009: 199). Yine aynı serinin bir ürünü olan *O.K. Musti Türkiye Tamamdır!*

kitabındaki Selahattin Ak da aynı şekilde Alatlý'nın yozlaşmış aydın dediği tiplerdendir. Türklük değerlerini benimsemiş ve Ülkücü hareketin içinde yer almış bir kimse olan Selahattin, sağ – sol çatışmalarına katılmakta ve ideolojisini hayatının her alanına taşımaktadır. Blue Jean giymeye karşıdır. Türklüğün tüm tarihi yükünü kendi omuzlarında gören Selahattin Ak, zamanla ülkesinin bankalarını dolandırmaya başlamakta ve tam bir kapitaliste dönüşmektedir (Alatlý, 1995; Yivli, 2009: 198- 200).

Alev Alatlý'nın '*Nuke*' *Türkiye!* eserinde yer verdiği bir karakter olan Diana Pavloviç de Alatlý'nın *oryantalist aydın* olarak nitelediği bir tiptedir. Püriten olan Pavloviç, hayatı boyunca insanın günahkâr doğduğunu, fakirliğin günah olduğunu düşünmektedir. Sinema sektöründe çalıştığı için eşi dolayısıyla geldiği İstanbul'da Dođu kültürü ile ilgili film yapmak istemektedir ancak yardım istediği Rodoplu, Batı'nın fikirleri ile yazılmış bir filme ortak olmak istemez ve film yapılamaz. Ardından Diana Pavloviç, yardımcı Nesibe'nin ona iyi ve yakın davranmasından etkilenerek ona aşık olmaktadır. Maddi durumu iyi olmayan Nesibe de bu durumu kullanarak maddi durumunu düzene sokunca Diana'yı terk etmektedir. Bunun üzere Diana bu yaşadıklarından dolayı Türkiye'ye atom bombası atılması gerektiğini söylemektedir (Alatlý, 1995; Yivli, 2009: 201-202).

Bir diğer oryantalist aydın karakteri de Diana Pavloviç'in eşi David Pavloviç karakteridir. Yahudi bir ailenin çocuğu olan David, sıkı bir Yahudi olarak yetiştirilmiş olmasına rağmen dinleri araştırıp ateistliği seçmektedir. Mühendis olan David, bir araştırma yapmak için Türkiye'ye gelmektedir ancak aklında Türkler ve Müslümanlar ile ilgili pek çok Batılı önyargı bulunmaktadır. Türklerin ve Müslümanların barbar olduklarını düşünmektedir. Türkiye'de bir süre kalmasına rağmen bu fikirlerinden vazgeçmeyip sonunda memleketine dönmektedir (Alatlý, 1995; Yivli, 2009: 202).

Yaseminler Tüter Mi Hala? Adlı eserinde Alatlý, *ittihatçı aydın* tipine yer vermektedir. 1889 yılında gizli bir örgüt olarak kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti, aydın kimseler ve ordu mensuplarının yer aldığı bir cemiyettir. Fransız İhtilali'nin etkisi ile bu cemiyet başta Osmanlıcılığı 1911 yılının ardından da Türkçülüđu savunan daha çok dünyevi değerleri önemseyen bir cemiyettir. Bu eserde ittihatçı aydın olan kiři, Halo Dayı'dır. İttihatçılar ile yakın teması bulunan Halo Dayı, bir Kıbrıs Türküdür ve Türklerin gerekli tarih bilincine sahip olmadıklarını düşünmektedir. Osmanlı hayranıdır. Fesini kafasından asla çıkarmamaya özen göstermektedir. Tıpkı bir İstanbul beyefendisi gibi giyinmektedir (Yivli, 2009: 209).

Aydınlanma Değil Merhamet isimli eserinde yer verdiği aydın tiplerinden biri de *liberal aydındır*. Ken Schwartz, bu eserde ismi zikredilen liberal, ilerici ve bireyci bir aydındır. Yahudi olan Schwartz, bir Alman Yahudisidir ve BM’de Dünya Kiliseler Birliği için çalışan bir insan hakları avukatıdır. Yahudi olmasına karşın zaman içerisinde dini bağlara, duygulara olan inancı azalmaktadır ve artık dinin istediği gibi değil kendi istediği gibi yaşamaya başlamaktadır. Bir diğer liberal aydın örneği olarak da David Pavloviç verilebilmektedir. En doğru sistemin liberalizm olduğuna, liberalizmin insanlığı kötülüklerden koruyacağına inanmaktadır (Yivli, 2009: 215-216).

Alatlı’nın kaleme aldığı aydın tiplerinden biri de *ulusalcı aydın* tipidir. Bu ulusalcı aydın kişi, “*Aydınlanma Değil Merhamet*” eserinde yer alan Aleksandr Isayeviç’tir. Aleksandr Isayeviç, ulusunun çıkarlarını her şeyin üstünde gören bir ulusalcı aydındır. Askerde, sınıf arkadaşı ile Stalin hakkında, Stalin’i eleştiren mektuplaşmalar yapmaktadırlar. Ancak mektuplar yakalanır haklarında suç duyurusu yapılır, sorgulamalardan sonra suçlu bulunan Aleksandr, ağır çalışma cezasına çarptırılmakta ancak kendisi orada hastalanıp tedaviye alınmaktadır. Zamanla hastalığı iyileşen Aleksandr’ın, Stalin’in ölümünden sonra birinci parti genel sekreteri olan ve Stalin’i eleştiren Krusçev tarafından tekrar dosyası açılmakta ve beraat etmektedir. Moskova’ya giden Aleksandr, yazmaya başlamaktadır ancak Krusçev’den sonra gelen Brejnev, bu yazıların basılmasına izin vermemektir. Ülkesinden ayrılmak zorunda kalan Aleksandr, yıllar sonra Nobel Edebiyat Ödülü’ne layık görülmektedir ancak ülkesine geri dönemeyen yazar ödülünü alamamaktadır (Yivli, 2009: 213-215).

‘*Nuke*’ *Türkiye!* eserinde yer alan Prof. Dr. Mustafa Dülger, *sağcı aydın* tipini ifade etmektedir. Sol görüşün karşısında yer alan politika, ekonomi ve hayat tarzında geleneksel pratikleri tercih eden bir kişidir. İstanbul Sosyal Bilimler Fakültesinden mezun olmakta ve Maliye Müfettişliği yapmaktadır (Yivli, 2009: 212).

Alatlı’nın aydınları, yukarıda açıklanmaktadır ve genel bir toparlama yapılırsa; aydın meraklı, eleştirel, eğitilmiş, bir yandan da millidir. Çünkü aydının her zaman muhalif olduğu fikrine katılmayan Alatlı, aydının taraf tutması gerektiği yerde taraf tutması gerektiğini ancak eninde sonunda yine milli olanı tutması gerektiğini düşünmektedir (Fikir Coğrafyası, 2023). Bu sebeptendir ki Alatlı’nın romanlarındaki aydınlardan hemen hemen hepsi millidir. Okur, düşünür, eleştirir ancak sonunda milli kimliğini kaybetmez. Bu savı destekler nitelikte olan, *Viva La Muerte! Yaşasın Ölüm!* kitabına göz atmak gerekmektedir. Romanın başkarakteri ve Alatlı’nın ideal aydını olan

Günay Rodoplu'nun evine Amerikalı Profesör Dr. Elizabeth Sernea; Orta Doğulu kadınlar hakkında bir araştırma yapmak için gelmektedir. Nezaketle bu teklifi kabul eden Rodoplu, Sernea'yı Türk usulü "Bindallı" olarak adlandırılan geleneksel bir kıyafet ile karşılamaktadır. Ayrıca Amerikalıların fincan kültürüne sahip olduğunu bilmesine rağmen misafirine cam çay bardağı ile çay servisi yapmaktadır. Bilerek tercih ettiği bu davranışların yanı sıra Günay Rodoplu, oryantalist kaygılar ile Orta Doğulu kadınları araştırmak isteyen Sernea'ya karşı sert ve milli bir tavır takınmaktadır. Konuşunun, "milliyetçi misiniz?" sorusu üzerine ideal aydın Rodoplu şu cevabı vermektedir:

"Bu, milliyetçilikten ne anladığınıza bağlı Profesör. Milliyetçilik derken Alman, yani Batı tipi bir ırkçılığı kast ediyorsanız, "milliyetçi" değilim, hayır. Anlıyorsunuz değil mi? Ürünü olduğum kültür elvermez. Eveet... Soruyu, ABD bağımlılığını, Sovyet bağımlılığına yeğleyeceğim anlamında soruyorsanız, yine hayır. Ancak, sizi yanıltmak istemem...". "...Milliyetçiliği, kapitalizm ululaması şeklinde düşünüyorsanız, yine hayır. İslami uyanış şeklinde düşünüyorsanız yine hayır." "Ha, eğer, milliyetçilikten, Batılılaşmakta yaya kalma pahasına, kendi kültürüne sahip çıkmayı anlıyorsanız, bakın o doğru. Evet, milliyetçiyim. Ve Hilal'le Haç arasında bir seçim yapmak söz konusuysa, hiç kuşkunuz olmasın, Hilal'i seçerim (Alatlı, 2010: 75-86)."

Alatlı, burada aydınının milli kimliğini kaybetmemesi gerektiğini ifade ederken aynı zamanda kendi milliyetçiliğine ve Türk aydınının batılılaşma karşısında takınması gereken tavrına da işret etmektedir.

Alatlı'nın ideal aydını Rodoplu, kendisine Doğulu kadınları anlatması için para teklif edilmesine rağmen parayı reddetmekte ve bunun nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Aslında çok basit bir nedeni var. Ben, sizin dilinizi, sizi öğreneyim, bizimkilere anlatayım diye öğrendim ve çok da emek verdim. Size, bunu anlatmakta yardımcı olmak için değil. Bunu gerçekten istiyorsanız, yani bizi, bizim medeniyetimizi, ayrıca parantez içinde söyleyeyim, epeyi iyi bir medeniyettir, hakçası, bize asırlarca çok iyi hizmet verdi, öğrenmeyi gerçekten istiyorsanız, siz zahmet edeceksiniz, tıpkı bizim ettiğimiz gibi. Ayrıca, yabancı dil öğrenmeyi size de tavsiye ederim, hele hele Ortadoğu ile ilgileniyorsanız, şarttır diyebilirim. İnanın, hiçbir çeviri aslının yerini tutmuyor. Biz bu sorunu üç yüz yıl yaşadık, iyi biliyoruz" (Alatlı, 2010: 89).

"Bir şey daha var: Sizin dünyanın öğrenme azmini kamçılayan tek bir şey vardır, o da bir şeyi biliyor olmanızın size sağlayacağı ekonomik fayda! Bu Avrupa'nın Asya'yı sömürgeleştirmeye kalktığı günden beri böyle olmuştur" (Alatlı, 2010: 90).

Aydının, gerektiği yerde milli değerlerini savunması gerektiğini ifade eden Alatlı, Türk aydınına burada bir eleştiri getirmektedir. Hatta eleştirisini, "Türkiye'de aydın yoktur" noktasına taşımaktadır. Çünkü Alatlı'nın aydını, serüveni bilmek zorundadır. İnsanın dünyadaki serüvenini bilmek ve anlamak zorundadır. Ancak ona göre Türk aydını kendi coğrafyasını bile tanımamakta ve tarihini bilmemektedir. İslam'ı, kendi dinini, Türk aydını anlayamamaktadır. Burada da Rus aydınları, Alatlı'yı çok etkilemektedir. Bunun nedenini, Rus aydınların, kendi tarihi serüvenlerini, dinlerini çok iyi bildikleri

şeklinde ifade etmektedir. Ancak Türk aydını bu konularda eksiktir. Bu sebeple de Alatlý “bu coğrafyanın kendi aydınını üretmediği” iddiasındadır (Fikir Coğrafyası, 2023).

Ancak burada bahsedilen aydın, fonksiyonel aydındır. Çünkü Osmanlı ve Türkiye aydınları her zaman bürokrat kimselerdir ve Alatlý’ya göre *bürokrattan aydın olmaz*. Bu fikrini hem Meşrutiyet dönemi hem Cumhuriyet dönemi aydınlarını göz önüne alarak ifade etmektedir. Bahsedilen dönemlerin aydınlarını başarısız bulmaktadır. Çünkü Alatlý, Türkiye aydını için “başlı başına bir sınıftır ve şimdiye kadar hep iktidarın peşinde olmuşlardır” demektedir. Türk aydın sınıfının eline gelen her şeyi kullandığını ve aydın konumunu perçinlemeye çalıştığını ifade etmektedir. Aydın kavramına yüklenen bazı anlamları da eleştirmektedir. Mürekkep yalamış herkese aydın denilmeye başlandığını, gazetecilere aydın denildiğini, şairleri hemen aydın diye andıklarını ifade etmekte ve bunu doğru bulmadığını söyleyerek eleştirmektedir. Aydının en az birkaç dil bilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Olcaý Can Kaplan, 2019). Buraya Cumhuriyet döneminde gerçekleşen bir olayı eklemektedir. Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Sakallı Celal’e liseli çocukları hemen mezun etmesi gerektiğini, devlete memur lazım olduğunu, söylediğini ve Sakallı Celal’in ona cevaben: “Bak, Meşrutiyet’i denedik olmadı, Cumhuriyet’i denedik olmadı. Biraz ciddiyete ne dersiniz?” diyerek eleştirdiğini nakletmektedir (Fikir Coğrafyası, 2023).

Anlaşıldığı üzere Alatlý, Türk aydınının kendi ülkesini dahi tanımadığı iddiasındadır ki, kendi ülkesini tanımayan aydın, Alatlý’ya göre Batı’yı da tanımamaktadır. Alev Alatlý’ya göre Batı’nın dini, ekonomisi, sosyolojisi ve Hristiyanlığın teorisi, pratiği ve insan üzerindeki etkisi de bilinmemektedir. Batı diye bir şey uydurulduğunu ve onun peşinden Batı hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığı için öngörü sahibi olunmadan gidildiğini söylemektedir. Her sorun ve duraksamada Batı’nın dahi 500 yıl önce vazgeçtiği Aristoteles’e dönüldüğünü, bunun yanlış olduğunun dile getirilmesi halinde gerici, yobaz vs. yaftalar yapıştirıldığını ifade etmektedir (TRT2, 2019c).

Atlalý, Batı’yı anlamak için bilinmesi gereken şekilde ifade ettiğı, Batı’nın iki ana kaynağı olan Yunan-Roma, Yahudi-Hristiyan medeniyetleri arasından Türk toplumunun Batı’yı anlamlandırabilmek için yanlış kaynaktan beslendiğini ifade etmektedir: Yunan-Roma kaynağından. Bu yüzden Türk toplumunun hiç bilinmeyen bir kültürden anlam çıkarmaya çalıştığını ancak onların artık bu kaynağı çoktan bıraktığını ifade etmektedir. Batı’nın kutsal kitaplarının Türk toplumunca bilinmediğini belirtmekte;

eğer bilinseydi Batı'nın ne yaptıklarının, Trump'ın neden İsrail'i desteklediğinin, Kudüs sorunun ne olduğunun anlaşılacağını vurgulamaktadır (TRT Haber, 2018).

Alatlı, öncelikle batılılaşmanın, modernleşmenin ve Amerikanlaşmanın ne olduklarının iyi anlaşılması gerektiğini ifade etmektedir. Farklı ülkelerin farklı ülkelere öykünmesinin normal olduğunu ifade etmekle birlikte Türkiye'nin bu öykünmeyi yanlış anladığını ve Batı dünyasını modernite ile eş tuttuğu için sorunlar yaşadığını söylemektedir (TRT2, 2019a). Öykünmenin normal olduğu kadar düşünmeyi geri plana atıp kabule zorlayan bir zihniyetin sıkıntılar doğuracağını ve Türkiye'nin bunu yaptığını ifade etmektedir (TRT2, 2019c). Modernleşmenin liyakat ile olacağını söylemektedir. Türkiye'nin bu konuda yaptığı hatanın Tanzimat devrinden itibaren Batılılaşmaya Yunan-Roma bacağından tutunmaya çalışması olduğunu ifade etmektedir. Türkiye'nin Batılılaşmaya; Yahudi-Hristiyan bacağından tutunmaya çalışmış olsaydı, neyin neye kaydığını ve İsrail'in ABD'nin karakolu olduğunu anlayabileceğinden bahsetmektedir (TRT2, 2019d).

Çünkü Aydınlanma Dönemi olarak isimlendirilen dönemden sonra dünyaya Batılılaşma fikirleri yayılmaktadır. Ancak Alatlı'ya göre Türklerin bir aydınlanmaya ihtiyacı yoktur. Çünkü aydınlanma, Hristiyanlık için geçerlidir. Orta Çağ Hristiyanlığının insanları her yönden sömürmesi, fikir özgürlüğünü engellemesi ve baskıcı siyaseti Batılılar için zorunlu bir Aydınlanma Hareketi ihtiyacı doğurmuştur. Ancak İslam'ın böyle bir harekete ihtiyacı yoktur. Çünkü İslam dini bu konularda Hristiyanlık ile çok zıttır. İslam'ı, kendi dinini, tanımayan Türk aydını sadece kendi dinini değil Hristiyanlığı da tanımamaktadır. Bu yüzden bir Batılılaşma çıkmazı meydana gelmektedir. Batılılaşma konusunda da burada hata yap(ıl)maktadır.

Bu noktada Alatlı, Türk aydınını, Batı'yı ve kendisini tanımaması ve yanlış kaynaklardan beslenmesi dolayısıyla affetmediğini söylemektedir. Türk aydının bakmadığını, okumadığını, bilinçsizce davrandığını ve bunu affedemediğini ifade etmektedir (TRT Haber, 2018).

Ayrıca Alatlı, Türkiye'nin Batılı/Modern olmadığını ifade etmektedir. Çünkü Alatlı, moderniteyi Aydınlanma'ya götürmektedir. Burada Tanrı olgusunu ortadan kaldırıp “biz”, “ben” yapılıncı ortaya çıkan Batılı kafa yapısından söz etmekte ve Türkiye'nin hala “biz” diyebildiğini ifade etmektedir. Bu yüzden Türkiye için hala tam modernleşmiş demek mümkün değildir. Türkiye, moderniteyi içselleştirmiş bir ulus

değildir. Sosyo-psikolojik faktörü önceleyip düşünce sistemini oturttuğunu ifade ederek bu açıdan Batı'nın ahlaki temellerini yitirdiğini ancak Türkiye'nin hala ahlakını muhafaza ettiğini düşünmektedir. Burada bir de Batı medeniyeti için sıkıntı oluşturanın inanacak bir şey bulmak olduğunu ifade etmektedir. Batı'nın inanacak bir şeyi kalmamıştır ancak Türkiye'de hala inanılacak şeylerin olduğunu ifade etmektedir. Kimi Türkiye insanı milliyetçi kimi Türkiye insanı dindardır, Türkiye insanının hala tutunduğu bir şeyler vardır, bu çok kıymetlidir, diyerek modernizmi tanımlayan hasletlerin Türkiye'de eksik olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden Türkiye modern değildir, daha oraya gelememiştir, demektedir (TRT2, 2019a).

Bahsedilen sebepler dolayısıyla Alatl, Türkiye için, *“Batılı olmadık, Batıcı olduk”* demektedir. Doğu – Batı diye keskin çizgilerle ayrılmış bir şeyin olmadığını, Türkiye'de Batılı kişilerin, zümrelerin olduğunu ancak toplumun Batılılaşamadığını ifade etmektedir. (TRT2, 2019f). Batı Medeniyetinin ve dünyanın yeterli düzeyde araştırılmadığını, bilinmediğini, dünyanın okunamadığını ifade etmektedir. Pek çok şeye geç kaldığımızı ifade etmektedir (Kapadokya Üniversitesi, 2021). Bu durumun günümüz Türk toplumunda da devam ettiğini ifade etmekte ve Türk insanı için Batılı dünya görüşünü alamamıştır, demektedir (TRT2, 2019f). Batılı tarzda giyinmemenin, Batı'nın şarabını bilmemenin, Batı'nın müziğini dinlememenin hatta beğenmemenin ayıp karşılandığını söylemektedir. Türkiye'nin tek doğru-tek tarih olmadığını öğrenmesi gerektiğini ve olaylara, meselelere birkaç farklı yönden bakmayı öğrenmesi gerektiğini ifade etmektedir (TRT2, 2019c).

Atlal, günümüz aydınlarını “ergen” ve “atarlı” bulmaktadır. “Kadim ahlak geleneğine göre yerine ikame edecek bir şeyiniz yoksa onu yıkmamak gerekmektedir ancak Türk aydını bunu başaramamıştır”, demektedir. Yerine konulacak bir şey yoksa yol gösterilemeyecekse, yerine konacak fikir yoksa ve sürekli yıkılıyorsa bununla uğraşmak saygın değildir, demektedir (HaberTürk TV, 2013). Aydınlar için “kütüphanedeki yan yana duran kitaplar gibidirler ancak kendileri ile yüzleşmeleri gerekmektedir”, demektedir. Politikacıların dili ile aydınların dilinin karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir (TRT Haber, 2018).

4. ALEV ALATLI VE “NASİHATLERİ”

“Aziz ülkemize gelince; ille bir şeye benzetecekseniz, her budağından sürgün atan salkım saçak bir böğürtlen çalısına benzeteceksiniz Türkiye’yi. Bir sürgünü çiçeğe dururken, diğerinin kurumakta, ötekisinin meyve vermekte olduğunu görün. Tek bir sürgüne takılıp, kalmayın, bütüne bakmayı adet edinin. Unutmayın ki, düz akılla anlaşılmaz, pergele, cetvele gelmez, kendine has bir kimliği vardır Türkiye’nin. Batmaz. Batarsa, okyanuslar taşar.”

Alev ALATLI

“Türkiye’ye olan kefaretimi ödeyeceğim” düşüncesiyle kendi toplumu için derinlemesine düşünen, irdeleyen, içinde bulunduğu toplumun dertleri ile dertlenen Alev Alatlının, on bir cilt olarak planlanan ve hali hazırda iki cildi yayınlanan *Nasihatnameleri*, konumuz açısından büyük önem arz etmektedir.

Olaylara, olgulara içeriden, insanı merkeze alan bir konumdan yaklaştığını ifade eden Alatlının, *Nasihatnameleri*’nde amacının bir tez ileri sürmek olmadığını, bir halin, olanların, olayların izini sürmeye çalıştığını ifade etmektedir. Bir olayı bulunduğu son duruma getiren bir sürü faktörün olduğunu ve bunların görülüp, bilinip, izinin sürülmesi gerektiğini ifade eden Alatlının, bu eserlerinde de bunu yaptığını, Batı’yı daha iyi anlayabilmek için Batı’nın izini sürdüğünü ifade etmektedir (TRT2, 6. Bölüm). Serinin *Nasihatnameler* ismini alması da bildiklerini, öğrendiklerini okuyucularına bir büyük samimiyeti ile kaleme almasından kaynaklanmaktadır. Okuyucuya “efendim, yavrum, evladım...” gibi kelimeler ve nasihat veren bir büyük edası ile hitap etmektedir.

Nasihatnameler isimli seri ile Alatlının, Süleyman Seyfi Öğün’ün seri için kullandığı ifadeyi örnek vererek, “zihin detoksu” yapılmasını arzu ettiğini ifade etmektedir. Bir koşturmaca, bir hengâme içerisinde akıp giderken, Türkiye’nin rol modelini kaybettiğini ve yapayalnız kaldığını iddia etmekte ve Nasihatname serisi ile de okuyucuya, Türk okuyucusuna “bir dur, bekle, bak; ne oluyor?” demek istediğini ifade etmektedir (HaberTürk TV, 2013). Serinin yazarı Alatlının, Türkiye’nin, Batı medeniyetini tanımadığı kanaatindedir. Hristiyanlığın sadece Kur’an’dan öğrenildiği kadarıyla bilindiğini, onların değiştirdiği, inandığı, uyguladıkları pratikleri ile ayakta olan Hristiyanlığı bilmediğini düşünmektedir. Bu sebeple hep yanlış yerde konumlanıldığını düşünmekte ve bu seriyi de aynı sebeple kaleme aldığının altını çizmektedir (Sabah, 2019). Serinin girişi mahiyetinde kaleme aldığı satırlarda “Ahir ömrümde yeminle bildiğim bir şey varsa o da ayaklarımıza dolanan meselelerden onları doğuran düşünce tarzımızı kullanarak kurtulamadığımız” satırlarına yer vererek “öğretilmiş çaresizlik”ten kurtulmamız için görüş açımızı genişletmek istediğini de ifadelerine eklemektedir (Alatlının, 2019: 15-16).

Toplam on bir ciltlik serinin yayınlanan iki kitabı “*Fesüphanallah! ‘America the Beautiful’*” ve “*Hafazanallah! ‘All American He-Man’*” eserleridir. Eser isimlerine açıklama getirerek aslında eser içeriklerini anlatmak istemektedir. Serinin ilk kitabı olan “*Fesüphanallah! ‘America the Beautiful’*” eserinde bahsedilen “*America the Beautiful*”un aslında bir şükran ilahisi olduğunu yazmaktadır. “Wellesley Kız İlahiyat Yüksekokulu”ndan mezun olmuş bir papaz kızının, Colorado dağlarını seyrederken Tanrı’nın lütfunu gördüğünü, etkilendiğini ve bunun üzerine bu ilahiyi yazdığını ifade etmektedir. Zaman içerisinde bu ilahinin dünyaca ünlü Amerikalı şarkıcılar –Elvis Presley, Ray Charles, Whitney Houston...- tarafından söylendiğini, askeri törenlerde, NBA Şampiyonalarında okunduğunu ifade etmektedir. İncil’deki “Mezmunlar” suresine göndermeler içeren ve ABD’ye güzellemeler düzen ilahinin, zaman içinde ABD için ne kadar değerli hale geldiğine dikkat çekmektedir. Benzer şekilde, “*The American Dream*” söylemini de örnek vermekte ve anlamının herkesin istediği gibi özgürce yaşadığı, daha zengin, daha mutlu yaşayabildiği yer, ülke olarak ABD’nin ifade edilmek istendiğini, açıklamaktadır. Bir de “*All American*” güzellemesi vardır ki, herhangi bir alanda en iyi oyuncuların bir araya geldiği takımlara verilen isimdir. Yani İngilizce ifadesi ile “native”, en yakın Türkçe karşılığı olarak “*katıksız Amerikalı*” demektir (Alatlı, 2019: 17- 27).

Yukarıda bahsedilen satırların eserde yer alması şu yüzdendir ki Alatlı, aslında ABD’yi ABD yapan düşün dünyasını ifade edecektir. Bir yerin asıl sahipleri, oranın koruyucuları anlamına gelen “Nativism”i, göçmen halklardan oluşan ve asıl yerli Amerikalıları topraklarından kovup yerleşen ve kökleri “Boston Brahminleri Hanedanlığı”na dayanan Amerikalıların, kullanmasını saçma bulmaktadır. Böyle bir hal içerisinde bu güzellemelerin kullanılmasını, ABD’nin yaratmak istediği algıların göz önüne serilmesini istemesi üzerinden değerlendirmektedir (Alatlı, 2019: 27). Alatlı, Boston Brahminleri Hanedanlığı’ndan 59 ailenin ABD’yi hala yönettiğini, büyük şirketlerde hala onların isimlerinin olduğunu ve Brahminler’in Protestan olduğunu ileri sürmektedir. “*America the Beautiful*” ilahisinin zamanla Amerika’nın her kurumuna yerleşmiş olmasının da bu noktada yeniden düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir (TRT2, 9. Bölüm).

Nasihatnameler isimli seriyi daha çok ABD üzerinden işlemesinin sebebi de II. Dünya Savaşı sonrası Batı’nın merkezinin ABD’ye kaydığını ve ABD’nin Batılılaşma üzerinde etkisinin olduğunu düşünmesidir (TRT2, 9.). Burada Alatlı, ABD kültürünün, geçmişinin, değer yargılarının, korkularının ve dinlerinin yani Hristiyanlığın bilinmeden

onların tepkilerinin anlaşılamayacağını ifade etmektedir. Farklı bir kültürde acınası olan hal, onların kültüründe acınası olmayabilir ve bunun bilinmesinin önemli olduğunu söylemektedir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin içerisinde yer alamamasını da bu yolla açıklamakta; Batılıların gözüyle bakılınca Türkiye'nin orada işinin olmadığını söylemektedir. Çünkü özgürlük anlayışından tutun, kavramların içinin doldurulma anlayışına kadar pek çok şeyin farklı olduğunu ifade etmektedir. Bu farklılıkların ve ülkelerin tarihlerinin, kültürlerinin yakından bilinebilmesi ile çıkmazların çözülebileceğini düşünmektedir. ABD Başkanı Trump'ın laflarının ve tepkilerinin gerisini bildiği için bunlara şaşırmadığını ifade etmektedir (Sabah, 2019).

Hristiyanlığın bilinmeden Batı'nın anlaşılamayacağını ifade eden Alathı, Hristiyanlıktaki Tanrı'yı, teslis inancına (baba, oğul, kutsal ruh) indirgeyerek insanileştirdiklerini ifade etmektedir. Bu tanrı "Godhead" olarak anılmaktadır. Godhead'e Hristiyanlıkta güven olmamaktadır çünkü Godhead'e karşı işlenen suçlar doğrudan işlenmektedir. Godhead, insanileşmiş dürtü ile insanlardan, kullarından kendisi için bir şeyler istemektedir. Godhead, insan ile yarışmaktadır. Godhead'e karşı işlenen suçlar dışında günah yoktur. Başka insanlara karşı işlenen suçlar günah değildir ve cezasını da Godhead vermez. Dünyevi sistem, seküler bir şekilde ceza vermektedir. İyi bir insan olmak cenneti kazanmak anlamına gelmemektedir ve insanları kötülük yapmaktan caydıracak bir mekanizma yoktur. Burada dinin temeline insan alınmamaktadır ancak İslam dininde insana kıymet verilmekte, kul hakkı önemsenmektedir, demektedir (TRT2, 35).

İngiltere'den kaçarak ABD'ye yerleşen Püritenlerin Hristiyanlık anlayışı ile Yahudiliğin birleştirilerek, Yahova ve İsa'dan bozma yeni fitratta bir Tanrı oluşturulduğunu ifade etmekte ve Evangelizm'in de bu noktadan yeşerdiğini ifade etmektedir. Ortaya konulan "güçlü ve "insani fitrattaki Tanrı" algısının da Hollywood sektörü üzerinden "Rambo" gibi karakterlerle insanlarda oturtulmaya çalışıldığını ve başarılı olunduğunu ifade etmektedir (TRT2, 36). Hollywood ABD'de öyle bir sektör halini almaktadır ki "*Hollywood yazar, Amerika oynar*" hale gelmektedir. Hollywood'da sevilen karakterlerin siyaset meydanlarına çıkması, pek çok olayın gerçekleşmeden önce sinema filminin çıkarılması Hollywood ile ABD siyasilerinin arasında bir bağ oluşumunu göstermektedir (Alathı, 2010: 84-90).

Yazar, seride sıklıkla bahsedilen tarzda tarihi iz sürme peşinde ilerlemektedir. İmrenilen, takip edilmek istenen Batı'nın, tam olarak öğrenilmesi için öncelikle iyi

okunması gerektiğini nasihat etmektedir. Bu nasihatlerin sebebi olarak da Türkiye'ye çok fazla şey borçlu olduğunu, aldığı Batılı eğitimler sonucunda kaybolup gidebileceğini ancak Türkiye'nin sahip olduğu kadim değerlere hâkim olması, asker kızı olması ve tarih biliyor olmasını görmektedir (HaberTürk TV, 2019).

Türkiye'ye kefareтини ödemek isteyen Alatl, Nasihatnamelerinde ve çalışmalarının aslında bütününde gençlere ve okuyuculara olayları her yönden görmeleri gerektiğini söylemektedir. Bir olay, olgu varsa onun izini sürerek en başa gitmeyi, yolda yaşanan sapmaları görmeyi, olayların arka yüzünü fark etmeyi yani bütünü anlamayı nasihat etmektedir. Özenilen, takip edilmek istenen Batı'nın aslında kim olduğunu öğrenmeyi ancak önce kendi milletini ve tarihini bilmeyi öğüt vermektedir. Çünkü aksi takdirde sadece görünenler yanıltıcı olabilmektedir ve kişiler kendi ülkelerine yabancılaşılabilmektedirler. Bu sadece aydınların değil, herkesin görevidir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Her türlü toplumsal olayın başaktörü olan insan tarihe tanıklık ederek, tarihi okuyarak, tarihi yazarak her zaman toplumdaki yerini korumaktadır. Bu kimseler arasında sorgulayan, eleştiren, geçmişini okuyan ve toplumsal anlamda kendisini sorumluluk sahibi hisseden kimseler olan aydınlar, her türlü süreç ve olguya geniş bilgi birikimleri ile yorum yapmışlar hatta kimi zaman fikirleri ile olaylara yön vermektedirler.

18. yüzyıldan günümüze kadar belki de üzerinde en çok durulan konu olan modernleşme, ardında pek çok sosyal olguyu da taşımaktadır. Rönesans, Reform gibi devrimlerin getirdiği süreçler Aydınlanma Dönemi ve Sanayi Devrimi ile de karşılaşınca Orta Çağ'ın baskıcı, dogmatik ortamından uzaklaşmaya başlanmaktadır.

III. Selim ile başlayan Avrupa ülkelerini yakından tanıma macerası gün geçtikçe daha zorunlu bir hale gelmektedir. Avrupa'ya gönderilen geçici elçiler yerini zamanla kalıcı elçiliklere bırakmışlardır. Elçilerin raporları, Osmanlı'ya Avrupa'dan hangi konularda geride olduklarını gösteren belgeler halini almıştır. Öncelikle askeri alanda yenileşmeye duyulan ihtiyaçlar; ardından yönetim, ekonomi, kültürel pek çok alana yayılmıştır. Değişen dünya dengeleri içerisinde eski gücünü yakalama gayesinde olan Osmanlı Devleti de zorunlu olarak Avrupa'yı örnek almaya başlamaktadır. İlk başlarda sadece askeri alanda örnek alınan Batı, zamanla Osmanlı Devleti'nin de her konuda örnek alınmaya başlanmıştır. Tanzimat Dönemi'ne gelindiği zaman “Yeni Osmanlılar” adıyla anılan aydın grup, Batı'nın gelişmişliğini yönetimde uygulanan demokratik yöntemlere bağlamıştır ve Osmanlı Devleti'nde de Meşrutiyet çalışmaları başlatmıştır. Çalışmalar dolayısıyla gerçekleşen I. Meşrutiyet hareketi, Osmanlı Devleti'nin siyasal zorluklar yaşaması dolayısıyla iptal olmuştur. Ardından İttihat ve Terakki ismiyle anılan bir grup aydının çabaları ile II. Meşrutiyet de ilan edilmiştir. Bu süreç, Osmanlı Devleti içinde hürriyet rüzgarları estirmiştir ancak bazı uygulamalar ülkeyi I. Dünya Savaşı'na götürmüştür. Hala asıl derdi ülkeyi kurtarmak olan aydınlar bu dönemde çeşitli fikir akımları ve siyasal görüşler ortaya atmışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yıkım ile yeni bir devlet kurma zorunluluğu doğmuştur ve yeni kurucu kadro Batı'nın tamamen örnek alınarak yeni bir devlet kurulması taraftarıdır. Bu doğrultuda dönem aydınları, Batı'yı iyice örnek alma gayesinde idilerse de emperyalist Batı'nın Türklere karşı olan tavırları onları kızdırmaktadır. Osmanlı Devletinin yıkılıp yeni bir cumhuriyet kurma dönemine gelindiğinde dünyada

meydana gelen ulus devletleşme akımı yeni kurulacak Türkiye Cumhuriyeti kurucu kadrolarını da etkilemiştir. Bu doğrultuda kurucu kadrolar ve dönem aydınlarının bazıları Batı'yı her şeyi ile örnek alarak modernleşmek yoluna gitmeyi düşünmüşlerdir. Nitekim öyle de olmuştur ve Osmanlı Devleti'nde kısmi olan Batılılaşma hareketi Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasında topyekun bir hal almıştır. Süreçler içerisinde Türk aydını Yön Dergisi, Kadro Dergisi, İttihat Terakki Cemiyeti, Türk devletlerinin gelişme ve değişme süreçlerinde Türk aydını etkin bir rol oynamaktadır.

Yaşanan süreçler içerisinde Türk aydını da gerek Batı'yı tamamen örnek almak gerek kısmen örnek almak ve gerekse hiç örnek almamak konusunda fikir sahibi olmuşlardır. Neredeyse tüm aydınların amacı aynıdır ancak yöntemleri, ölçüleri farklıdır. Ortak amaç ülkenin kurtulması, gerilemenin durdurulmasıdır. Bu konularda fikirlerini geniş kitlelere ulaştırmak isteyen aydınlar bir araya gelerek dergi, gazete etrafında toplanmışlardır.

Bahsi edilen şartlar için, bir Türk aydını olarak Alev Alatl, çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Türklerin Batılılaşma konusunda başarısız olduklarını düşünen Alatl, Türklerin Batı'yı yanlış tanıdığı iddiasındadır. Batı'da her şeyin siyah ya da beyaz olduğunu ancak gerçek hayatta grilere de yer verilmesi gerektiğini söyleyen Alatl, Batı'nın burada yanlış olduğunu düşünmektedir. Batı'nın bu yanlışlığını direkt olarak alan Türk aydını da bu noktada eleştirmektedir. Her şeyin siyah beyaz olamayacağını bilmeyen aydını, Kuantum Fiziği bilmemekle de itham etmektedir. Çünkü Kuantum Fiziği grilerin de mümkün olduğunu kanıtlamaktadır ancak Türk aydını bu fikre sahip olmadığı için Batı'nın bu yönünü sorgusuz kabul etmektedir ve bu durum insan ile çelişmektedir. İşte bu noktada bu bilgiye sahip olmayan Türk aydını gerçek aydın olarak görmemektedir.

Yanlış yoldan tanınmaya çalışılan Batı medeniyeti hakkındaki bilgi eksiklikleri Türk kültürünün altını oymaktadır bu da bir kültürün yok oluş reçetesidir. Alatl'nın da kaygısı budur. İnsanın içinden çekildiği her türlü sistemin yanlışlar doğuracağını ifade eden Alatl, pozitivizm kaynaklı modernleşme hareketlerinin insan duygularından ziyade akli ön plana koyarak insanı sistemden çektiğini ifade etmektedir.

Sonuç olarak Alatl, Türk Batılılaşması içinde Türk aydınına atfedilemeyecek hatalarının olduğunu düşünmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, A. (1995). Türk Aydını Ve Ben Kimim Sorusu. İçinde; *Türk Aydını Ve Kimlik Sorunu*. (Ed: S. Şen). Bağlam Yayınları: İstanbul
- Ağaoğulları, M. A. (2015). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. (5. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Ahmet Cevdet Paşa. (1958). *Tezakir 1 – 12*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Akay, İ. (2009). Batı'ya Doğru. İçinde; *Batılılaşma Veya Çağdaşlaşma Nedir, Ne Değildir?*. (Der: A. Köklügiller), ss. 36 – 38. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Akçura, Y. (2021). *Üç Tarz-ı Siyaset*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları
- Aksoy, A. (2016). Geleneksel Devletten Modern Devlete: Sanayi Devrimi Ve Kamu Yönetimi Düşüncesinde Değişim. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* 2(3), 32-37.
- Alatlı, A. (1995). *O.K. Musti, Türkiye Tamamdır*. (2. Baskı). İstanbul: Boyut Yayınları
- Alatlı, A. (1995a). *Valla, Kurda Yedirdin Beni*. (3. Baskı). İstanbul: Boyut Yayınları
- Alatlı, A. (2000). “Doğu-Batı” İçi Boş Bir Tasnif. *Doğu Batı Dergisi* 2, 85-87.
- Alatlı, A. (2004). *Aydınlanma Değil, Merhamet!*. (2. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları
- Alatlı, A. (2005). *‘Hayır!’ Diyebilmeli İnsan*. (4. Baskı). İstanbul: Zaman Kitap
- Alatlı, A. (2008). *Eyy Uhnem! Eyy Uhnem!*. (2. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları
- Alatlı, A. (2009). *Hadi, Baştan Alalım... Aklın Yolu Da Bir Değildir!*. (2. Baskı). Ankara: Destek Yayınları
- Alatlı, A. (2010). *Viva La Muerte! Yaşasın Ölüm!*. (10. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları
- Alatlı, A. (2019). *Fesüphanallah! “America The Beautiful”*. (2.Baskı). İstanbul: Turkuvaz Haberleşme Ve Yayıncılık
- Alatlı, A. (2019a). *Hafazanallah! All American He- Man*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme Ve Yayıncılık
- Alatlı, A. (2020). *Yaseminler Tüter Mi, Hala?*. (13. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları
- Alatlı, A. (2020a). *Dünya Nöbeti*. (5. Baskı). İstanbul: Everest Yayınları
- Alatlı, A. (2021). *Suç Ortağı Hollywood Kaan'ın Kitabı*. İstanbul: Turkuvaz Haberleşme Ve Yayıncılık
- Alatlı, A. (2022). *Mantığın Bir “Doğulu” Bir De “Batılı” Olanı!*. <https://www.alevalatli.com.tr/fuzzy-ve-akilli-makinalar-mantikin-bir-dogulu-bir-de-batili-olani/> (Erişim Tarihi: 26.02.2022).
- Alatlı, A. (2022a). *Mantığın Bir “Doğulu” Bir De “Batılı” Olanı!*. <https://www.alevalatli.com.tr/fuzzy-ve-akilli-makinalar-mantikin-bir-dogulu-bir-de-batili-olani/> (Erişim Tarihi: 02.03.2022).
- Alatlı, A. (2022b). *Siyah Ne Ki, Beyaz Ne Olsun?* <https://www.alevalatli.com.tr/1-nisan-2013-taraf-kitap-yusuf-copur/> (Erişim Tarihi: 11.02.2022).
- Alev Alatlı Biyografisi <https://www.biyografi.info/kisi/alev-alatli%20> (Erişim Tarihi: 26.02.2021)
- A. Alatlı Kimdir?, (bt.), <https://www.alevalatli.com.tr/ozgecmis-2/> (Erişim Tarihi: 26.02.2021)
- Altındağ, N. (2016). Türk Milliyetçiliğinin Siyasallaşması Ve Batı/Batılılaşma Algısı. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 2(2), 43-46.
- Altınkaş, E. (2011). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Aydınlar: Kurucu İdeolojinin Seçkinleri. *Cumhuriyet Dönemi Araştırmaları Dergisi*, 7(14), 114 – 132.
- Altun, F. (2017). *Modernleşme Kuramı Eleştirel Bir Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları
- Armağan, M. (2000). Hayali Doğu'dan Hayali Batı'ya. *Doğu Batı Düşünce*

- Dergisi*,(2),79- 84.
- Arsel, İ. (1997). *Aydın ve "Aydın"*. (Çev: İ. Arsel). İstanbul: Kaynak Yayınları
- Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, (2021a). "Ankara Sosyal Bilimler Vakfı Sözlüğü", <http://www.sosyalbilimlervakfi.org/sozluk/modern/> (Erişim Tarihi: 10.3.2021)
- Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, (2021b). "Ankara Sosyal Bilimler Vakfı Sözlüğü", <http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/modernlik/> (Erişim Tarihi: 10.3.2021)
- Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, (2021C). "Ankara Sosyal Bilimler Vakfı Sözlüğü", http://www.sosyalbilimlervakfi.org/?s=bat%C4%B1%C4%B1a%C5%9Fma&id=4978&post_type=glossary (Erişim Tarihi: 10.4.2021)
- Ankara Sosyal Bilimler Vakfı, (2021d). "Ankara Sosyal Bilimler Vakfı Sözlüğü", <http://www.sosyalbilimlervakfi.org/tr/sozluk/cagdaslasma/> (Erişim Tarihi: 15.5.2021).
- Aslan, Ç. (2013). *Alev Alatlının Fikirlerinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya
- Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk*. İstanbul: Alfa Kitap Yayınları
- Aydoğan, P. (2016). *Kemalizm'in Muhafazakar Bir Yorumu: Yunus Nadi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Azman, A. (2012). *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu/ Türk Aydınını Kendini Tanımlama Sorunu*. <https://www.cafrande.org/> (Erişim Tarihi: 10.09.2022).
- Babaoğlu, Ö. (2019). *Cemil Meriç'te İrfan Bağlamında Gelenek ve Modernlik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mardin
- Bahadır, B. (2015). *Anthony Giddens'te Modernleşme, Küreselleşme ve Din*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Bayram, A. K. (2009). Modernlik Ve Sosyal Bilimler: Bilgi, İktidar, Etik Ve Toplum. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 1-26.
- Baysan, G. (2002). Dreyfus Davası: Gerçek ve Adalet Savaşçısı Zola. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 182-195.
- Baran, P. (2014). Aydın Sorumluluğu. *Mülkiye Dergisi*, XXV(228). 7 – 18.
- Berkes, N. (2019). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Bulaç, A. (2005). İslam'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli. İçinde; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık*. (2. Baskı). (Ed: T. Bora, M. Gültekinil). İstanbul: İletişim Yayınları
- Bulanık Mantık Nedir, (b.t). <https://www.muhandisbeyinler.net/bulanik-mantik-nedir/> (Erişim Tarihi: 12.03.2022)
- Cem, İ. (2009). Batı Ve Batılılaşmak Nedir?. İçinde; *Batılılaşma Veya Çağdaşlaşma Nedir Ne Değildir?*. (Ed: A. Köklügiller), ss. 84-95. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Coşar, S. (2001). Türkiye'de Aydın/ Entelektüel Ayrışması Üzerine. *Birikim Dergisi*, (144). <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-144-nisan-2001-sayi-144-nisan-2001/2335/turkiye-de-aydin-entellektuel-ayrismasi-uzerine/5493> (Erişim Tarihi: 08.09.2022)
- Çağlar, A. (1989). Aydın Tipolojileri Üzerine Bir İnceleme. *M.U. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1(1), 16-35.
- Çetin, A., Yücedağ, İ. (20120). Modern- Geleneksel Ayrımının Bilgi- İktidar İlişkisi Bağlamında Değerlendirilişi. *Mukaddime*, 1(1), 85- 100.
- Çelebi, Ş. (2017). *Türk Modernleşmesinde Modernlik Algısı Ve İdeolojik Yansımaları*.

- (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, F. Ve Özgür, H. (2019). Aydınlanma, Karşı Aydınlanma ve Karşı Devrim Kavramlarına Kısa Bir Bakış. *Ekonomi, İşletme, Siyaset ve Uluslararası Siyaset Dergisi*, 5(2), 79-89.
- Çınar, Y. (2010). Bir Eleştiri Örneği: Tanzimat'tan Cumhuriyete Batılılaştırma. *Akademik Bakış Dergisi*, (19), 1-7.
- Çiftçi, Y. (2019). Dünyanın Batılılaştırması - Gezegeneğimizin Bir Örneklemesinin Anlamı Önemi Ve Sınırları Üstüne Bir Deneme, *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(57), 173-180.
- Dawson, C. (2015). *Araştırma Yöntemlerine Giriş*. (4. Baskı). (Çev. Ed: A. Arı). Konya: Eğitim Yayınevi
- Değervalp, A. (2012). *Meşrutiyet Dönemi Aydınlarında Batılılaştırma Tartışmaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas
- Demirağ, M. (2006). *Siyaset Ve Ahlak Bağlamında Bir Modernlik Eleştirisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirci, F. (2006). Kadro Hareketi Ve Kadrocular. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 35-53.
- Demirhan, H. (2009). Batı Düşüncesi Üzerine. İçinde; *Batılılaştırma Veya Çağdaştırma Nedir Ne Değildir?*. (Ed: A. Köklügiller), ss.43-53. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Deniz F. (2010). *Türkiye’de Batıcılık Tasavvurunun Gelişimi Ve Dönüşümü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Devellioğlu, F. (1978). *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat*. (3. Baskı). Ankara: Doğuş Ltd. Şti. Matbaası
- Dikici, E. (2018). Celal Nuri İleri’nin Batılılaştırma Anlayışı. *Mavi Atlas Dergisi*, 6(2), 170-180.
- Dönmez, E. (2014). Süleymaniye Kürsüsü’nden Muhalefet. İçinde; *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı IV*, 15-18 Mayıs 2014, Sakarya, Türkiye, ss. 13-29
- Durukan, K. (2009). Prens Sabahattin ve İlm-i İçtima Türk Liberalizminin Kökenleri. İçinde; *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat Ve Meşrutiyet’in Birikimi*. (8. Baskı). (Ed: B. Tanıl ve M. Gültekinil), ss. 146-155. İstanbul: İletişim Yayınları
- Eravcı, H. M. Ve Kiremit, İ. (2010). Lale Dönemi Ve Patrona Halil İsyanı Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Tarih Okulu Dergisi*, 2010(8), 79-93.
- Erdemir, H. (2018). *Batılılaştırma Sürecinde Fransa Etkisi*. <https://www.altayli.net/batililasma-surecinde-fransa-etkisi.html> (Erişim Tarihi: 25.12.2022)
- Erdoğan, T. (2019). Hannah Arendt: Dreyfus Davasında Adalet. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 565-574.
- Erhat, A. (2008). “Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi Üstüne”. İçinde; *Çeviri Seçkisi+ I Çeviriyi Düşünenler*, (Ed: M. Rıfat), ss. 44-47, İstanbul: Sel Yayıncılık
- Eroğlu, F. (2016). *Yunus-Nadi Hayatı ve Eserleri (1879-1924)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Ersoy, M. A. (1974). *Safahat*. (9. Baskı). İstanbul: İnkılap ve Aka Basımevi
- Eyuboğlu, İ. Z. (2009). Batı Düşüncesi. İçinde; *Batılılaştırma Veya Çağdaştırma*

- Nedir Ne Değildir?.* (Ed: A. Köklügiller), ss. 70-73. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Fikir Coğrafyası, Devletin Aydını Mı, Aydının Devleti Mi? [Video]. YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=dAKZBJx1bbE> (Erişim Tarihi: 08.01.2023)
- Giddens, A. (2018). *Modernliğin Sonuçları.* (8. Baskı). (Çev: E. Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Gödekli, M. (2017). Anayasacılık Ekseninde Nevi Şahsına Münhasır Bir Düşün Ve Devlet Adamı: “Kemalizm İdeoloğu” Mahmut Esat Bozkurt. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 75, 543-601.
- Gökarp, Z. (2018). *Türkçülüğün Esasları.* İstanbul: Karbon Kitap Yayınları
- Göktepe, F. (2014). *Cumhuriyet Döneminde Yayınlanan Tercüme Dergilerinin Çeviri Sosyolojisi Açısından İrdelenmesi (1940-1946).* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Göle, N. (2007). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. İçinde; *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3Modernleşme Ve Batıcılık.* (4. Baskı). (Ed: B. Tanıl ve M. Gültekingil), ss. 56-67. İstanbul: İletişim Yayınları
- Gramsci, A. (1985). *Aydınlar Ve Toplum.* (Çev: V. Günyol, F. Edgü, B. Onaran). İstanbul: Alan Yayıncılık
- Gün, Ö. (2016). Ahmet Rıza’nın Batı Medeniyeti Algısı Ve Modernleşme Düşüncesi *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1(2), 260-293.
- GZT, (2022, Mayıs 9). Alev Alatl: Menemen’de bir asker çadırında doğdum [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=Azxdjr3jzFE> (Erişim Tarihi: 10.06.2022)
- HaberTürk. (2013, Nisan 12). Teke Tek/ Alev Alatl [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=BnTNUvtHKmM&ab_channel=Habert%C3%BCrk (Erişim Tarihi: 13.06.2022)
- Hançerlioğlu, O. (1996). *Toplumbilim Sözlüğü.* (2. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi
- İleri, C. N. (2002). *Türk Devrimi: İnsanlık Tarihinde Türk Devriminin Yeri,* (Çev: Ö. Ozankaya), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı ve Modern Türkiye.* İstanbul: Timaş Yayınları
- İnsanlık Hali. (2018, Haziran 17). İnsanlık hali 19. Bölüm. [Video]. YouTube. <https://youtu.be/4kk3SqTuLMg> (Erişim Tarihi: 18.07.2022)
- Kaan, O. (2019). Türk Siyasi Tarihinde Jön Türk Kongreleri, *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(4), 1-19.
- Kaçanoğlu, M. (2020). Bir Toplumsal Değişim Sorunsalı Olarak Kalkınma: Modernleşmenin Ve Batılılaştırmanın Kültürel Yok Ediciliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 206-219.
- Kahraman, H. B. (2007). Bir Zihniyet, Kurum Ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma İçinde; *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3Modernleşme Ve Batıcılık.* (4. Baskı). (Ed: B. Tanıl ve M. Gültekingil), ss.125-140. İstanbul: İletişim Yayınları
- Kalın, İ. (2016). *Ben, Öteki Ve Ötesi İslam- Batı İlişkileri Tarihine Giriş.* (4. Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları
- Kalın İ. (2018). *Barbar, Modern, Medeni Medeniyet Üzerine Notlar.* İstanbul: İnsan Yayınları
- Kant, I. (1984). *Seçilmiş Yazılar.* (N. Bozkurt, çev.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kapadokya Üniversitesi. (2021, Mart 24). Alev Alatl ile murakabe günleri: “Prof. Dr. Taşansu Türker”. [Video]. YouTube <https://www.youtube.com/watch?v=ZzebEEZhw9s> (Erişim Tarihi: 15.07.2022)

- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları
- Karpat, K. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. (6. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Karton, P. (2015). *Horkhaymır'dan Alzhaymura Türk Aydını*. İstanbul: Yalın Yayıncılık
- Kaya, A. (2020). *Batılılaşma- Türkiye Ve Dünya'da Batılılaşma*. Nisan, 5, 2021, <https://www.akademikparadigma.com/batililasma-turkiye-ve-dunyada-batililasma/> (Erişim Tarihi: 08.08.2022)
- Kayalı, K. (2000). *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Keser, İ. (1986). *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye 'de Aydınlar Ve Aydın Sosyolojisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sivas
- Kızılçelik, S. (1996). *Postmodernizm Dedikleri*. İzmir: Saray Medikal Yayıncılık
- Kurttaş, M. Ç. (2019). Osmanlı Modernleşme Sürecinde Aydınlar Ve Bürokrasinin Rolü, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(1), 399-411.
- Küçük, S. (2013). Batı'nın Batılılaşması: Zihinsel Dönüşümün Eylemsel Kökeni. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 431- 440.
- Küçük, Y. (1983). Cumhuriyet Döneminde Aydınlar Ve Dergileri. İçinde; *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi 1*, (Ed: M. Anğ), ss.138-143. İstanbul: İletişim Yayınları
- Küçükömer, İ. (2010). *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*. (2. Baskı). İstanbul: Profil Yayıncılık
- Latouche, S. (1993). *Dünyanın Batılılaşması Gezegelimizin Bir Örnekleşmesinin Anlamı, Önemi Ve Sınırları Üstüne Bir Deneme*. (Çev: T. Keşoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Mahçupyan, E. (2000). Doğu ve Batı: Bir Zihniyet Gerilimi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (2), 39-48.
- Mahçupyan, E. (2020). *Batı'yı Anlamak*. Ankara: Atıf Yayınları
- Malkoç, E. (2007). Doğu – Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza Yaşamı Ve Düşünce Dünyası. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (11), 93-162.
- Mango, A. (2011). Atatürk. İçinde; *Türkiye Tarihi Modern Dünyada Türkiye 1839- 2010*. (Çev: Z. Bilgin), (Ed: M. Kunt), pp. 139-167. İstanbul: Kitap Yayınevi
- Mardin, Ş. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Aydını. İçinde; *Türkiye Ansiklopedisi 2*, 43-47
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardin, Ş. (2017). *Türkiye 'de Din Ve Siyaset*. (21. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardinli, İ. (2020). Tanzimat'tan Günümüze Türk Modernleşme Sürecinde Bürokratik Elitlerin Rolü. *Econharran Harran Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(6), 1-20.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü*. (2. Baskı). (Çev: O. Akınbay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları
- McNeill, W.H. (2015). *Dünya Tarihi*. (16. Baskı). (Çev: A. Şenel). Ankara: İmge Kitabevi
- Meriç, C. (2005). *Bu Ülke*. (26. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınevi
- Meriç, C. (2020). *Mağaradakiler*. (32. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Mutlu, N. (2016). *Türkiye 'de Din Ve Modernleşme İlişkileri (Şerif Mardin Örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Nadi, Y. (1930). Avrupa'yı Tanımak ve Kendimizi Tanıtmak. *Cumhuriyet Gazetesi*, 7(2233), 1
- Nadi Y. (1932). Yeni Türkiye Ve M.Claude Farere. *Cumhuriyet Gazetesi*, 9(3088), 1
- Namık Kemal. (1868a). Yeni Osmanlılar ve Babıali. İçinde; *Sürgünde Muhalefet: Namık*

- Kemal'in Hürriyet Gazetesi I*, (Ed: S. Karlıtekin), ss. 11-13. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
- Namık Kemal. (1868b). Vükela-i Haziranın Yeni Osmanlılar Hakkında Kullandıkları Politika. İçinde; *Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi I*, (Ed: S. Karlıtekin), ss. 53-55. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
- Namık Kemal. (1868c). Hubbü'l-vatan Minel'l-iman. İçinde; *Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi I*, (Ed: S. Karlıtekin), ss. 2-3. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
- Olca Can Kaplan, (2019, Kasım 13). Yalçın Küçük Alev Alatl [Video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=ZAXIdflrkRE&ab_channel=OlcaCanKaplan (Erişim Tarihi: 21.12.2021)
- Onay, H. (2012). Osmanlıdan Cumhuriyete Türk Aydını. *E- Journal of New World Sciences Academy NWSA- Humanities*, 7 (1), 21-30.
- Ortaylı, İ. (2007). *Batılılaşma Yolunda*. Ankara: Merkez Kitaplar Yayınevi
- Ortaylı, İ. (2016). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (43. Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Özcan, F. (2011). *Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı Ve Türk Siyasetine Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Özdenören, A. (1983). *Batılılaşma Üzerine*. İstanbul: Beyan Yayınları
- Özdem, H. (2015). *Alev Alatlının Or'da Kimse Var Mı? Roman Serisinde Yabancılaşma (Bir Edebiyat Sosyolojisi Çalışması)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale
- Özden, B. A. (2009). Ahmet Rıza. İçinde; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1 Tanzimat Ve Meşrutiyet Birikimi* (8. Baskı). (Ed: T. Bora ve M. Gültekingil), ss.120-123. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özgen, B. (2009). Çağdaşlık. İçinde; *Batılılaşma Veya Çağdaşlaşma Nedir Ne Değildir?*. (Ed: A. Köklüğüller), ss.118-124 İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Özkan, K. Ve Gökgöz, G. (2014). İmparatorluktan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Namık Kemal'in Düşünce Dünyası. *Belgi Dergisi*, (8), 1083- 1107.
- Özkan, H. (2009). Falih Rıfkı Atay. İçinde; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2 Kemalizm* (6. Baskı). (Ed: T.Bora ve M. Gültekingil), ss. 64-69. İstanbul: İletişim Yayınları
- Özlem, D. (2007). Türkiye'de Pozitivizm Ve Siyaset. İçinde; *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3 Modernleşme Ve Batıcılık* (4. Baskı). (Ed: T.Bora ve M. Gültekingil), ss. 452-464. İstanbul: İletişim Yayınları
- Sabah. (2019, Ağustos 6). Alev Alatlından Batı dünyası medeniyet algısına yönelik önemli eleştiriler [video]. YouTube. https://www.youtube.com/watch?v=BPWBQw_Rn2w&ab_channel=Sabah (Erişim Tarihi: 23.06.2022)
- Said, E. (1998). *Oryantalizm (Doğubilim) Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. (4. Baskı). (Çev: N. Uzel). İstanbul: İrfan Yayınevi
- Said Halim Paşa, (1977). *Buhranlarımız*. (Ed: E. Düzdağ). İstanbul: Kervan Yayıncılık
- Safa, P. (2010). *Türk İnkılabına Bakışlar*. Akara: Ötüken Yayınları
- Salgar, E. (2014). Modernleşme Serüveni: Doğu – Batı Ekseninde Bir Mukayese. *Dört Öge*, (6), 131- 144.
- Sander, O. (2015). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. (29. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi
- Sartre, J.P. (2019). *Aydınlar Üzerine*. (12. Baskı). (Çev: A. Bora). İstanbul: Can Sanat Yayınları
- Sezer, B. (2000). Doğu – Batı Ayrımı. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (2), 31- 37.
- Siegfried, A. (2009). Batı'nın Üstünlüğü. İçinde; *Batılılaşma Veya Çağdaşlaşma*

- Nedir Ne Değildir?.* (Çev: V. Günyol), (Ed: A. Köklügiller), pp. 63-66. İstanbul IQ Kültür Sanat Yayıncılık
- Somel, Ş. A. (2009). Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913). İçinde; *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1 Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat Ve Meşrutiyetin Birikimi*. (8. Baskı). (Ed: T. Bora ve M. Gültekingil), ss 88-98
- Sönmez, B. (2018). *Nicholas Stavroulakis’in “Lavanta Lavanta” ve Alev Alatlının “Yaseminler Tüter Mi Hala?” Eserlerinde Türk ve Rum İmgesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
- Sunar, L. (2004). Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2(1), 511-526.
- Şahbaz, Y. (2019). Şerif Mardin Ve Aydın Meselesi: Dönemsel ve Düşünsel Bütünlüğü İçinde Bazı Soru(n)lar. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 19(57), 61-79.
- Şahin, M. (2006). Osmanlı Yöneticilerinde Zihniyet Değişimi Ve Batılılaşmanın Başlangıcı. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 223- 237.
- Şallı, A. (2017). Modernlik, Gelenek Ve Din İlişkisi: Bir Modernleşme Kuramı Eleştirisi. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (4), 55-82.
- Şan, M. K. (2005). Zygmunt Bauman: Modernlik Ve Postmodernlik Arasında Bir Sosyolog. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(11), 63-90.
- Şeriatı, A. (2017). *Aydın*. (3. Baskı). Ankara: Fecr Yayınları
- Şinasi’nin Tercüman-ı Ahval Gazetesi Mukaddimesi. (2007). Ekim, 18, 2022, <https://www.turkedebiyati.org/sinasinin-tercumani-ahval-gazetesi-mukaddimesi/>
- Tan, H. (2012). *Aydın Kimdir?*. İstanbul: Kumsaati Yayınları
- Tanör, B. (2016). *Osmanlı – Türk Anayasal Gelişmeleri*. (27. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları
- Türk Dil Kurumu, (2021a). “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.5.2021).
- Türk Dil Kurumu, (2022). “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.03.2022).
- Türk Dil Kurumu, (2022a). “Türk Dil Kurumu Sözlükleri”. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 23.03.2022).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2021), <https://islamansiklopedisi.org.tr/arama/?q=bat%C4%B1l%C4%B1la%C5%9Fma&p=m> (Erişim Tarihi: 10.4.2021).
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2022), <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizanci-murad> (Erişim Tarihi: 02.11.2022).
- Toker, M. Ş. (2019). Bir Batı Dışı Modernlik Yaklaşımı Olarak Büyük Doğu İdeolojisi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(1). 50-68.
- Topal, A. E. (2018). Giriş. İçinde; *Sürgünde Muhalefet: Namık Kemal’in Hürriyet Gazetesi I*. (Ed: S. Karlitekin), ss. V- XV. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları
- Toygaz, E. (2013). *Kemal H. Karpat’a Göre Türkiye’de Modernleşme Ve Demokrasi Sorunları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar
- TRT2. (2019a, Mart 29). Batılılaşma ve farklı gerçeklikler/ İhmal edilebilir nasihatler 4.Bölüm [Video]. YouTube, https://www.youtube.com/watch?v=c41MfaM_3cI&t=139s&ab_channel=TRT2 (Erişim Tarihi: 19.09.2022)
- TRT2. (2019b, Haziran 13). İhmal Edilebilir Nasihatler 5. Bölüm [Video]. YouTube

- https://www.youtube.com/watch?v=cicJTX4KzqM&t=662s&ab_channel=TRT2
(Erişim Tarihi: 19.09.2022)
- TRT2. (2019c, Haziran 24). İhmal Edilebilir Nasihatler 10. Bölüm [Video]. YouTube
https://www.youtube.com/watch?v=zku0Lix99-Y&ab_channel=TRT2 (Erişim Tarihi: 19.09.2022)
- TRT2. (2019d, Temmuz 8). İhmal Edilebilir Nasihatler 13. Bölüm [Video]. YouTube.
https://www.youtube.com/watch?v=niiYW7Z1mnQ&ab_channel=TRT2 (Erişim Tarihi: 20.09.2022)
- TRT2. (2019e, Kasım 14). İhmal Edilebilir Nasihatler. 35. Bölüm [Video]. YouTube,
<https://www.youtube.com/watch?v=4Zut0HbfjHU&t=1910s> (21.09.2022)
- TRT2. (2019f, Aralık 2). İhmal Edilebilir Nasihatler 37. Bölüm [Video]. YouTube,
<https://www.youtube.com/watch?v=J-Z1inNWnng> (Erişim Tarihi: 21.09.2022)
- TRT2. (2019g, Aralık 23). İhmal Edilebilir Nasihatler 40. Bölüm [Video]. YouTube,
<https://www.youtube.com/watch?v=zkYkBtaxBI4> (Erişim Tarihi: 23.09.2022)
- TRT Haber. (2018, Haziran 17). İnsanlık hali 19. Bölüm. [Video]. YouTube.
<https://youtu.be/4kk3SqTuLMg> (Erişim Tarihi: 23.09.2022)
- Tuna, M., Şen, H. ve Durdu, Z. (2015). *Modern Toplumun İnşası (Tarihsel ve Sosyolojik Bir Perspektif)*. (3. Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık
- Tunaya, T. Z. (2010). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. (2. Baskı). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Turan, N. S. , (2012). “Osmanlı Politik Eleştiri Geleneğinde Ziya Paşa'nın Zafernamesi". İçinde; İcanas 38; Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007, Ankara, Türkiye, ss. 3173-320
- Türkay, Musa. (2010). *Türkiye'de Modernleşme Sürecinde Aydın'ın Kimlik Bunalımı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Türkmenoğlu, M. A. (2019). Osmanlı Devletini Kurtarma Planı: Osmanlıcılık, *Tarih Ve Gelecek Dergisi* 5(2), 408-427.
- Uçan, H. (2017). Normlar/ Normaller/ Lekeliler Ve Aydın Kimliği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 19(2), 365-376.
- Ülgener, F. S. (2006). *Zihniyet, Aydınlar ve İzm'ler*. İstanbul: Derin Yayınları
- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Ülken, H. Z. (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. (4. Baskı). İstanbul: Ülken Yayınları
- Ünal, Ö. (2011). *Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Döneminde İzlenen Siyasetin, Erken Cumhuriyet Dönemindeki Siyasal Ve Toplumsal Yapıya Yansımaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde
- Vural, M. K. (2008). II. Dünya Savaşı Türkiye'sinde Bir Muhalefet Örneği Olarak “Tan” Gazetesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(16), 381-395.
- Yavuz, H. (2000). Batılılaşma Değil Oryantalistleşme. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, (2), 100-102.
- Yıldırım, M. (2009). Modernizm, Postmodernizm ve Kamu Yönetimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 380- 397.
- Yıldırım, Y. (2012). Neo – Patrimonyalizm Yaklaşımına Karşı Yapılaşma Olarak Türk Modernleşmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 1 – 22.
- Yılmaz, O. A. (2020). *Doğumunun 110. Yıldönümünde Behice Boran*, <https://birikimdergisi.com/guncel/10072/dogumunun-110-yildonumunde-behice-boran> (Erişim Tarihi: 15.12.2021).
- Yivli, O. (2009). *Alev Alathı'nın Romancılığı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Yirmisekiz Mehmet Çelebi (1975). *Paris Sefaretnamesi*. (Haz: A. Uçman). Kutupyıldızı Kitaplığı
- Yivli, O. (2013). *Alev Alatlı'nın Romancılığı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Yücel, F. (2006). Türkiye'nin Aydınlanma Sürecinde Çevirinin Rolü. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 207 - 220.
- Yücel, H. A. (1999). Yunan Özel Sayısına Önsöz. İçinde; *Cumhuriyet Dönemi Edebiyat Çevirileri Seçkisi*, (Ed: Ö. Yağcı), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Zürcher, E. J. (2016). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (32. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları

